

GÂND ROMÂNESC

Anul VI.

Nr. 3—4.

1938.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

LUCIAN BLAGA ENERGIE ROMÂNEASCĂ

VII

Am studiat, în paginile trecute, corelațiile etnice ale gândirii lui Blaga. Au rămas, natural, la o parte o sumă de alte elemente, ce se pot studia în acest sens. Astfel este limba, în care e investmântată gândirea lui Blaga și care la el participă, mai mult decât la alți gânditori, la fondul ideilor lui.

Expresia lingvistică la autorul nostru este totodată robustă și aeriană. Un critic străin, vorbind de un scriitor francez al pământului, a spus că are o limbă „mușchiuloasă”. Acest termen i se poate aplica și lui Blaga. E ceva viril și gospodăresc în economia și desfășurarea frazelor lui și aceasta trebuie pusă în legătură tocmai cu fondul ultim de etnicitate țărănească, ce se instrumentează în creația sa. Dar la Blaga soliditatea structurii stilului se aliază cu toată degajarea, pe care o implică cea mai înaltă și mai subtilă spiritualitate. Și, de fapt, în popor nu odată întâlnim expresii, cari sunt în același timp pline de seva și greutatea pământului, dar și de nostalgia și gingășia cerului și fanteziei. Propozițiile și frazele lui Blaga se nasc și se împletesc deci tare și degajat, cum se împletesc reliefurile în brăiele decorative din arhitectura unei vechi biserici românești. Ele se țin strâns una de alta, cum se țin fărtații cari se iau la trântă, dar se urmează natural și în voie, după un desen curgător și variabil, care are ceva din jocul stolurilor din rândunele. Paginile filozofice ale lui Blaga devin din cauza aceasta fresce de azur pictate sus pe fundal de cer, dar cu o pensulă de credință și vârtoșenie ce miroase încă a viață primară, a câmp, livezi și munte. Alesături fragile pe o urzeală vârtoasă, așa e cele mai adesea exprimarea lui Blaga. Limba filozofică a acestui gânditor are așa dar un rar amestec, o rară și dublă potență de abstracție, de puritate ascetică și frăgezime florală, de duhuri albe, dar și de organizare sobră, vânjoasă, din care rezultă des explozii concrete perfect disciplinate în text și parcă așteptate

de acesta. Blaga va spune, de exemplu, „talpa problemei”, într'un fel pe care nu l-a mai întrebuințat nimeni până la el, dar care e de o mare proprietate. Căci el simte ipostaziindu-se concret, quasicarnal, palpabil, accentele și sensurile cele mai astrale, păstrându-și însă toată lumea de taină, de mit și de virtuozități inefabile. Blaga vorbește în filozofie ca un gospodar de abstracții, căruia la răstimpuri îi scapă câte o metaforă, câte un cuvânt, atât de dense, încât parcă ai putea pune mâna pe ele. Lidei din cele mai metafizice capătă uneori o formă de prețioasă dihanie concretă, ce se sbate în mâinile tale căutând să-ți scape ca o pasăre, care vrea să se întoarcă în văzduhurile ei. În graiul lui Blaga se vede deci puterea de viață a etnicului. E un grai abstract, dar care-și descoperă la fiecare pas legăturile cu poporul, care-și descoperă rudele pe cari le-a lăsat la sat...

Aceeași caracteristică se vede în vocabularul lui Blaga. Limba lui se plimbă în voie în tot lexicul de mari exigențe al filozofiei moderne, dar dă rând și cuvintelor pământului nostru. Intelectualii români n'au curaj, mai ales în filozofie, să întrebuințeze după cum ar merita vocabularul cu adevărat românesc sau să-l pună la contribuție. Limba românească filozofică, ce suferă și azi de tirania greoaie a textelor străine, nu e încă pe deplin fixată. Dar Blaga aduce aici dibăcii de maestru. Și mai ales introduce în cultura noastră curajul de a întrebuința termeni filozofici luați deadreptul din viața țărănească. Cu autoritatea, pe care i-o dă nivelul creației lui, a consacrat dreptul cuvintelor românești în filozofie, chiar dacă sunt luate din cea mai rurală viață a noastră. Blaga va spune fără nici o ezitare: „matcă”, „răspăr”, „pofidă”, „podîș”, „băciță”... dând în circulația culturală, ca odinioară Eminescu în poezie, o seamă de termeni, pe cari intelectualii noștri ori nu-i știau ori se fereau de ei și pe cari un observator atent îi poate descoperi în compozițiile din urmă ale unor tineri, care l-au cetit pe autorul celor două trilogii. Vom spune chiar mai mult: stilul lui Blaga e transparent pentru oricine, dar sunt unele creații ale lui, cari nu vor putea fi apreciate în toată magia lor de expresie, decât de cei cari cunosc îndeajuns atât vocabularul țărănesc, cât și reprezentările vieții sătești. Când Blaga zice „concept născut pe năsălie” sau „târnomeata istorică a marilor banalități”, aceasta e de o mare putere de plasticitate incisivă, dar cere ca cetitorul să știe cu adevărat românește ori să vrea să învețe. Din acest punct de vedere, Blaga a fost uneori acuzat că întrebuințează termeni arhaici ori provinciali. Dar ne putem întreba cu drept cuvânt: e Blaga de vină sau necunoașterea noastră? Și apoi putem spune că acești termeni, tocmai fiindcă au fost întrebuințați de Blaga, vor deveni

uzuali mai târziu aproape în unanimitatea cazurilor. Căci așa se creiază o limbă cultă, iar filozofia românească trebuie să înceapă a fi creiatoare și în acest domeniu, pe care se pare că l-a tratat până acum cu oarecare neîncredere. În ceea ce ne privește, vom crede mai degrabă că unele neologisme ale lui Blaga ar fi putut să lipsească, limba filozofiei lui neavând decât de câștigat din aceasta. Însă acest caz e foarte rar și el e din plin compensat și depășit de știința de adevărat scafandru, prin care Blaga descinde și scoate din adâncimile vieții populare termeni de valoare, și de arta de bijutier spiritual, cu care prinde, în textul filozofic cel mai pretențios, aceste nestemate adesea pe nedrept uitate ale graiului nostru primordial!

Un alt element, ce se poate raporta la realitatea etnică, este însăși structura după care se naște și în care este expusă de obicei filozofia lui Blaga. Logica genetică și arhitectonica produselor de gândire variază după filozofi sau tipuri de filozofi. Profesorul Ion Petrovici a vorbit odată de modul pavilionar, în care se prezintă creația filozofică la C. Rădulescu-Motru. Acest adevăr se aplică și lui Blaga și cu o mai mare proprietate. Faptul că la acești doi gânditori producția filozofică se organizează într'un complex de pavilioane, cari au totuși unitate de ansamblu, dovedește că e aici o trăsătură a felului etnic de cristalizare. La Blaga nu a fost deci dela început o intuiție precisă de bază, centrală, pe care apoi să o fi prelucrat inginereste, neavând de inventat decât amănuntele și aplicațiile. Dar, pe de altă parte, nu a fost nici o schimbare de direcție, convertiri sau variație ducând până la renegarea operei trecute și începerea alteia pe bază nouă. Aceste moduri de creație sunt oferite adeseaori de gândirea și cultura occidentală. Ci la filozoful nostru a fost o recoltă succesivă de date sau teme fundamentale, o creștere adițională dar organică, atât de unitară, încât pare că a fost oarecum un plan inițial cu caracter suprapersonal. Privind dela urmă opera filozofică a lui Blaga, s'ar crede că el a cunoscut din capul locului felul ei de desfășurare și intuițiile principale cu care avea să se întâlnească, adică s'ar crede că el a început cu sfârșitul. De fapt, nu e așa. Blaga a plecat mai degrabă dela o aripă sau un prim pavilion al filozofiei sale, care cu timpul a luat caracterul, cel puțin în parte, de bulb pentru opera ulterioară, după cum am spus odată. Desigur, un fel de stare de omogenitate integrală și de virtualități de ansamblu a fost dela început, ceea ce asigură și unitatea dezvoltării, dar interesant e că aceste virtualități, oricât ar fi fost de real jocul interior reciproc și mai mult ocult, s'au precizat și au luat forma expunerii filozofice într'o serie de pavilioane. E în acest fapt o trăsătură însemnată a

vieții cu adevărat organice și a structurii patriarhale, pe care poporul român a avut-o până mai ieri și care este și astăzi existentă în structurile adânci și creiatoare ale firii noastre! Căci recunoaștem aici o dezvoltare, o logică genetică, în *cuiburi*, în *roiuri*, o creștere printr'un fel de *butășire* spirituală. După acest mod se dezvoltă viața organică, după acest mod s'au dezvoltat satele noastre unele din altele și tot după modul acesta s'a format în cea mai mare parte cultura românească. Structura înaintării gândirii lui Blaga e deci foarte lămuritoare pentru etnicul nostru adânc. La el înșiși termenii pe car-i întrebuințează uneori, denotă aproape un fel de obsesie a organicului, cum sunt termenii de „matcă”, „matrice”, cari au întotdeauna un ecou profund în opera sa. Filozofia lui Blaga nu e deci în felul acelor sisteme obișnuite azi în occident, cari au în ele măcar o nuanță de industrie, de mecanicism și de lucru de planșetă, ci este o viziune organic simfonică. Chiar și acum gândirea lui se dezvoltă ca bolți noi, ca văi de spirit ce se deschid pe rând în peisagiu stelar și dacă în viitor se va desfășura din ce în ce mai mult după un plan precis, e pentru că aceasta e fatal cu orcie gândire după ce a înaintat foarte mult.

În legătură cu suveranitatea organicului la Blaga este și faptul că el nu accentuează asupra dialecticei, în ceea ce privește felul de expunere. Acest fapt nu constituie însă un neajuns căci nu e o lipsă pură, ci este mai degrabă o prezență a unei alte realități, prin care tocmai se împlinește mai propriu totalitatea unei opere dominată de suflu organic. Dialectica e în legătură cu dezvoltarea raționalismului și unele aspecte ale ei sunt în legătură chiar cu mecanicismul și industrialismul așa cum apar în occident astăzi. Dialectica excesivă și lucrând oarecum în autonomizări pe cont propriu, are ceva din felul cum se angrenează și se pun în mișcare piesele dintr'o mașină și ea apare spiritului autentic organic ca ceva artificial. La Blaga nu e însă nimic din această bielă dialectică și din spiritul ofensiv de demonstrație. Cărțile lui nu au niciodată ambiția să fie monumente ale logicii formale. De cele mai multe ori el nu dovedește, ci *expune*. Și o face cu o sobrietate de fond, care este a unui econom amarnic, cu firesc și discreție. Ideile lui au o succesiune neraționalistă, dar organică, expunerea lui e ca un mers de foc în miriște. Paragrafele lui se dezvoltă cam așa cum înfrățeste un bob de grâu ori se adaogă într'un fel de confraternitate ideologică, iar capitolele nu sunt momente dialectice ce nu-și pot schimba niciodată locul, ci existențe autonome cari împreună formează un complex, un cosmos spiritual. E în opera lui Blaga o solidaritate a ideilor și o implicare existen-

țială, cari au ceva din felul cum se leagă rădăcinile între ele și din felul cum florile și buruienile își amestecă aromele rămânând fiecare cu specificul ei. Dar această structură de expunere are ea însăși ceva din lumea patriarhală, organică, pentru care ideile și formele nu se montează atât dialectic, ci se desfășoară în cânturi, maxime, poeme ori povestiri. La noi această structură de compoziție se vede și la alți creiatori. Ea e din nou prezentă la Motru, ea e la Părvan, deși la acesta e un dinamism pasional, și s'ar putea studia la un număr însemnat de autori români. E adevărat însă că la noi poate fi și ceva dialectic în legătură cu anume fonduri latine ori chiar levantine. Iar când acest dialecticism va fi încadrat, adâncit și disciplinat pe un fond de mari deferențe și firescuri organice, va putea avea un rol apreciabil în filozofie.

Un al treilea element, pe care-l vom mai releva și care în producția lui Blaga se poate pune în legătură cu etnicul, este caracterul armonic, simțul măsurii, respectarea simetriilor firești ale realității. Blaga are spirit metafizic, fuge de empirismele de tot felul, dar aceasta nu-l face să încalce drepturile vieții și ale fenomenelor de aici. El e ontologic, întocmai ca țăranul nostru, și consideră toată realitatea ca atare, atât cea de dincolo cât și cea de aici. Și dacă admite cu putere primatul metafizicului, aceasta nu e pentru a sărăci lumea sensibilă. Atât poetul cât și românescul din firea sa s'ar opune la aceasta. Polul transcendentului și polul existenței de aici sunt realizate cu un simț de armonie și justete, care nu dă greș în viziunea lui Blaga. Marele Anonim și persoana umană, abstractul și concretul, duhul realităților veșnice și nevăzute și formele și elanurile vieții pământului sunt valorificate după merit într'o ierarhie polifonică lipsită de amputare și unilateralitate. Dar în această indoită orientare a lui Blaga, în acest simț și primat al cerului, însoțit însă de simțul pământului și vieții, e răsfrângerea sănătății ontologice a țăranului nostru.

Pentru cine își pune problema raporturilor dintre creația lui Blaga și firea etnicului românesc, se pot găsi multe alte apropieri, cari se pot face căci subiectul acesta își arată mereu complexitatea pe măsura aprofundării lui. Noi însă socotim că am spus deajuns. O altă întrebare ni se impune acum: de ce Blaga are o atât de bogată și de puternică implicație etnică în creația sa? Cum de a isbutit să apară în felul, în care l-am prezentat? Răspunsul l-am dat de fapt în tot ce am spus până acum, el a fost înțeles și nu ne rămâne decât să-l formulăm. Vom spune deci că marile potențe etnice ale acestui gânditor provin din *apriorismul etnic* al ființei lui creatoare, luând ter-

menul „apriorism” în sensul larg al cuvântului. Adică Blaga a oferit splendida sa isbuiture culturală în duh etnic, nu pentru că a vrut acest lucru ori pentru că l-a luat din mediul înconjurător, ci pentru că-l avea în subconștientul său. El până în timpul din urmă nici n'a cunoscut directivele etnice ale gândirii sale, iar uneori a avut chiar aerul că se ferește de etnic, așa cum a făcut-o și față de teologie... În general el n'a avut încredere în pitorescul imediat, geografic, cultural sau istoric, fiindcă i s'a părut ceva prea empiric. Ceeace este deci important, e că în unitatea lui de cristalizare există un spațiu etnic al subconștientului. Și aici e cazul, mai mult decât oriunde, să recurgem la unul din conceptele lui pentru a-l caracteriza pe el însuși: etnicul lui Blaga face parte din „matca sa stilistică”! În adevăr, există, între altele, două feluri ale etnicului. Unul formal sau empiric, un etnic cristalizat sau de rezultate, și un etnic de dinamisme spirituale în permanentă curgere, ardere și creație dar pe anume linii fundamentale. Cel dintâiu este vizibil și poate fi împrumutat, cel din urmă este nevăzut și trebuie să te naști cu el. Cel dintâiu poate fi pentru cineva un etnic de aderare ori de pretext de viață sau creație, pe când celălalt e un principiu de creație și o fatalitate. Astfel s'au văzut artiști străini, cari au încercat sau încearcă să creeze un stil... românesc, după cum s'au văzut creatori puternic etnici în adâncul lor, dar cari combat etnicul. Cazul lui Blaga este acela al fatalității fonciare și bogate a etnicului. În acesată privință, el oferă un exemplu de o mare autenticitate. Putem spune că dintre Români, cari au umblat în străinătate, nimeni n'a purtat pe acolo un tipar etnic, o formă virtual etnică sau un receptacol subconștient etnic mai puternic și mai organic, decât acest autor. Materialul întâlnit în străinătate a fost organizat oarecum dela sine și peste voința sa pe linii de existență spiritual etnică, așa cum pilitura de fier se așează pe liniile de forță ale unui câmp magnetic. Etnicul său e, așa zicând, un etnic geologic sau de fântână arteziană, e ca la acele lacuri adânci cari cresc sau își mențin constanța nu numai prin ceeace primesc din afară, ci mai ales prin izvoarele proprii, pe cari le au dedesubt...

Dar, și acesta e un fapt foarte important, în formația lui Blaga a fost o fericită convergență de factori apriorici și aposteriorici. Mai întâiu, experiența vieții a întărit în chip pozitiv aprioricul său. A trăit, după cum am arătat, într'un spațiu geografic de plaiu. Și, mai cu seamă, a avut o copilărie de un farmec și de o stringență etnică ideală. Iar copilăria e un agent de formație spirituală atât de însemnat în viața omului, încât ea e oarecum metafizica, pe care orice om și-o poartă cu el, ea devenind cu timpul un fel de al doilea apriorism. În-

sfârșit, Blaga a cunoscut folclorul. Este exagerat să se spună că el nu a cunoscut din vreme produsele poporului nostru, după cum este exagerat să se susțină că acestea, pe cale pur ori predominant empirică, au determinat esența operei sale. De altfel, aici cantitatea nu are importanță: câteva poezii populare ori câteva forme de artă plastică mult timp repetate și adâncite, pot hrăni neasemănat mai multe dispoziții etnice decât o arhivă de folclor. În al doilea rând, experiența vieții lui Blaga a întărit în chip negativ, dar cu atât mai eficace, aprioricul său. Am văzut rolul, pe care l-a avut din acest punct de vedere statul în străinătate, rol de idealizare și purificare a viziunii etnice. La acest autor găsim deci o rară convergență genetică, factorii ereditari și cei istorici colaborând pentru acelaș scop, împlinindu-se într'un destin de creație fericit. Un Blaga trăit pe Bărăgan sau având altă religie decât cea creștină, ar fi avut de luptat cu unele sugestii, ce n'ar fi putut dispărea fără a lăsa în urmă anume nuanțe ori incertitudini. Sentimentul de bucurie creatoare la Blaga a fost așa dar bine păzit. Evident, aprioricul rămâne marea dominantă în opera sa, iar elementele adăogate de experiență, capătă însemnătate așa cum spuneam la începutul studiului de față, tocmai fiindcă au avut un sens de confirmare directă ori indirectă a celui dintâiu. Acest aprioric etnic precum și ceea ce e pur personal în matricea sa stilistică, sunt forțele decisive ale creației lui Blaga.

Aceasta ne arată puterea creatoare, pe care o are inconștientul, putere stăpânitoare în toate domeniile, dar mai ales în artă și filozofie. Opera lui Blaga este chiar, din acest punct de vedere, o verificare și o confirmare vădită a teoriei sale despre rolul inconștientului sau subconștientului în cultură. Acest adevăr cu privire la inconștient trebuie reactualizat acum, căci ceea ce explică în ultima analiză pe un filozof și filozofia în general, este raportul de strat și substrat, adică raportul între cele afirmate de conștiință pe deoparte și sedimentele și imperativele inconștientului pe de alta. În acest sens, metafizica însăși depinde de psihologie, dar și psihologia la rândul ei se adâncește prin metafizică. Acest raport între strat și substrat ne arată adesea fapte revelatorii. Astfel, cineva poate să aibă inconștient bogat și inteligență mediocră ori inconștient sărac și inteligență mare ori ambele aceste zone să fie bine dotate. Și dacă mai ținem seama că inconștientul însuși poate fi de foarte multe feluri, poate fi bogat dar vag ori chiar contradictoriu fiindcă participă la centre cosmoteice diferite sau poate fi de o mare unitate, fără să mai vorbim de variațiile inteligenței indiferent de gradul ei, atunci se vede că se pot imagina nenumărate combinații și tipuri de psihicuri mai mult sau mai

puțin creiatoare. Nu vom da aici decât două exemple. Întâiu, omul cu inconștient sărac, dar cu mare inteligență. Cazul acestuia e interesant, dar trist. Negăsind în inconștientul său teme și forme, el e silit să devină sau simplu erudit sau un avocat al istoriei. Ori se dă la o parte din calea vieții și adună zelos rezultatele altora în burdufe de erudiție, ori ia teme dela alții și le susține cu o pasiune, care vrea să-l convingă pe el însuși. În ultima alternativă, tipul în chestiune își rafinează un mărunț simț al istoriei, caută să aprindă înaintea altora tot ce e nou, să adulmece curentele istorice și să le servească. Nu se sfiește să-și schimbe atitudinea, când istoria vizibilă pare că s'a schimbat. Căci el nu scoate nimic esențial dinăuntrul lui, ci primește motive din afară. Marii cabotini ai istoriei se recrutează din această categorie. Ei pot fi utili, dar nu ei creiază primele postulate și absoluturile atitudinilor culturale. Cazul lor are ceva tragic în înțelesul obișnuit al cuvântului. Sunt lucruri pe cari, deși ei au o inteligență deosebită, le înțeleg mediocru, iar alteori nu pricep nimic, fiindcă le lipsesc anumite coarde ale inconștientului. Oamenii aceștia fără materie primă proprie și cu o inteligență subțire dar amenințată să șomeze în permanență, au gol lăuntric, au sentimentul lipsei de rost. Deaceia susțin temele altora, caută să confiște istoria în folosul lor și pot merge în această direcție până la disperare, afară dacă nu arborează de la început un scepticism total și o oboseală subtilă. . . Cu totul altfel e cazul omului cu inconștient bogat și cu inteligența mai mult sau mai puțin deosebită. Acesta e independent de împrejurări. Scoate esențialul din sine însuși, e aproape indiferent față de istoria curentă, dar creiază istoria! Crește din el în primul rând și de aici sentimentul siguranței și al plinătății vieții, al rostului de a trăi. Oamenii aceștia pot fi oarecum absenți din istorie, dar la urmă se constată că au fost cei mai prezenți. Pot să o disprețuiască, dar, după ce și-au terminat opera, se vede că nimeni n'a respectat-o în fond mai mult decât ei. . .

La Blaga e cazul creiatorului servit de un inconștient bogat, forte, etnic, unitar, oportun și care a știut ce să facă cu el. Ceeace impresionează, între alte însușiri, la acest producător, este puterea creiatoare de forme și idei noi și totodată liniștea și siguranța lui. Fiindcă izvorul său tutelar este inconștientul, aprioricul! Cariera lui Blaga e în primul rând aceea a inconștientului său. Acesta a fost atât de fecund dotat, atât de adânc românesc și a venit atât de la timp în istoria noastră, încât nu e exagerat să se spună că el a anulat cariere culturale ale altora, cari puteau spune în parte lucruri asemănătoare. . . Iar unitatea acestui inconștient se vede în finalismul

instinctiv, cu care s'a dezvoltat opera sa. Acest teleologism organic, această dezvoltare ca a unui arbore, această creștere „stufosă” având uneori și distracții dar respirând atmosfera acelorași meridiane și zodii spirituale, denotă tocmai unitatea deosebită a inconștientului său. Blaga n'a urmărit cu tot dinadinsul unitatea și n'a știut întotdeauna de ce susține un lucru, dar unitatea esențială și motivările adânci au venit de la sine, pe când alții caută cu disperare unitatea și știu întotdeauna foarte bine de ce susțin o idee, însă munca lor e lipsită de armonie vie și poate fi o perfectă inutilitate istorică. Blaga s'a dezvoltat ca un arbore cu crengile de spirit și cu ceva din siguranța, cu care cresc coloanele de stalactite... El a avut chiar această intuiție a dezvoltării lui lăuntrice și, deși a fost întotdeauna foarte activ, dar s'a lăsat oarecum purtat pe apele cu anafoare și chemări mirifice ale inconștientului său. Această încredere în fondul său ultim, față de care a fost mai mult un tălmăcitor zelos și transfigurat, se vede și din faptul că Blaga nu s'a analizat pe sine în calitate de psihologie creatoare. N'a făcut-o fiindcă nu era nevoie, dar și pentru a nu deforma firescul și rațiunile neinteligibile. Fără a cădea în adorare de sine, ci, din contră, confundându-se cele mai adesea în misterul marelui anonim etnic, Blaga a fost păzitorul, cu preveniri vestalice și hărnicii neostoite, al semnelor și lozincelor depozitate ori pornite din inconștientul său. De aceea a spus odată, uimit singur de forța și unitatea, cu care se dezvoltă:

că lumea e o cântare.

Străin zâmbind, vrăjit suind

în mijlocul ei mă împlinesc cu mirare...

Această constelație creatoare a psihologiei lui Blaga, în care aprioricul etnic ocupă locul central, a determinat un număr de rezultate excepționale. Unul e puterea și vraja învăluită în surdină metafizică, cu care se exprimă în opera lui etnicul originar sau constituțional al nostru. Sub acest raport, mulți au fost înșelați de ceea ce e modern în tehnica versurilor lui și de unele rafinări, cari li se păreau cu totul despărțite de existențele autohtone. Dar a judeca fondul unui creator după aparențe de factură, e tot atât de impropriu cât și a-l considera pe Blaga freudian, de exemplu, pentru motivul că s'a ocupat de inconștient. Și cu toate acestea, el a fost pus de unii pur și simplu în categoria moderniștilor, iar cineva l-a numit freudian pentru motivul de mai sus! Blaga e în adevăr un înnoitor, un revoluționar în înțelesul bun, dar aceasta nu-l împiedică să actualizeze tot ce e mai

vechiu, mai viu și mai ultim în mitul existenței noastre ca neam. Această apartinere la originaritatea etnică atât de îndepărtată și de pură încât se învecinează cu transcendentul, este bănuită odată de însuși Blaga în aceste cadențe biografice:

Inchis în cercul aceleeaș vetre
fac schimb de taine cu strămoșii,
norodul spălat de ape sub pietre.
Seara se 'ntâmplă mulcom s'ascult
în mine cum se tot revarsă
poveștile sângelui uitat de mult.

Această trăire și valorificare a originilor la Blaga e profund semnificativă, mai ales dacă ținem seama de calitatea sa de ardelean. Așa cum Școala ardeleană a fost posedată de ideea originilor noastre istorice, autorul „Spațiului mioritic” e stăpânit de suflul și formele originilor noastre metafizice. El valorifică pe o treaptă mai înaltă de spiritualitate o atitudine a înaintașilor săi, cari se deșteptaseră la vraja începuturilor noastre istorice. Această înclinare pentru originaritate și esențialitate etnică la Blaga se vede și în alte două fapte: în refugiul său repetat în Evul mediu românesc, care nu s'a făcut din motive de pesimism romantic, și în refugiul în satul nostru. Pe Blaga l-au atras Evul mediu și satul românesc, fiindcă metafizicianul putea găsi acolo esențe, iar poetul, un prilej de fantezie mai liberă, însă l-au atras și fiindcă descoperirea astfel originaritățile etnice. De aceea nu s'a sfiit să meargă mai departe, în preistoria noastră tracică, după cum nu s'a sfiit să caute timpul nostru mitic ori chiar formele etnice din afară de timp, tocmai pentru a se instala mai autentic în primordialitățile și veșniciile noastre! Cât de mult l-a interesat pe Blaga satul, felul transcendental în care și-a asimilat viața de sat și puterea cu care a absorbit-o în el, se vede în paginile sale de descriere a etnicului, se vede în dramele lui și chiar într'o piesă de proporții mici dar de fascinantă etnicitate ca „Invierea”, în care simbolurile spiritualității noastre colective umblă ca strigoi.

Blaga a căutat originarul românesc sub îndemnul aprioricului etnic adânc din ființa sa. Erau aici două existențe, cari își răspundeau reciproc. Nu e deci de mirare dacă Blaga a devenit în acest sens cel mai originar creiator român. El continuă pe vizionarii Școlii ardeleni, dar pe platourile și livezile grave ale metafizicei. Acest creiator a simțit că sunt anume valori în ființa noastră, cari se pot exprima mai propriu în metafizică. Originarul românesc, stihialul, o parte cel pu-

țin din cosmicismul nostru, își găsesc cea mai bună expresie în metafizică ori în muzică, sculptură sau faptă extraordinară care să transfigure istoria. Din acest punct de vedere, se pot face unele analogii semnificative între Blaga și Brâncuș. La amândoi găsim forma modernistă, la unul mai mult la altul mai puțin, dar la amândoi e o prezență a ceva foarte vechiu încât merge aproape până în geologie și astronomie. În arta lui Brâncuș e ceva din străvechea noastră originaritate, din duhurile vajnice ale pământului acestuia. Și e tot atât de interesant să se constate că atât la metafizicianul, cât și la sculptorul în chestiune, nu e un „primitivism” de reacție, provenind din prea multă artificializare, cum e în atâtea forme din arta avantgardiştilor occidentali, ci e o continuare firească și sublimată a ceva existent încă în stratul adânc al sufletului: nu e bătrânețe care luptă cu moartea prin întoarceri cu program la trecut, ci e tinerețe, izvor primordial. Deaceea e sănătate adâncă, pe când în produsele revoluționare ale artei apusene e și un sâmbure de dezechilibru. Aprioricul lui Blaga a pus în evidență aceste adevăruri și ne-a deschis perspective către începuturile noastre aproape fără de început.

Dar rezultatul cel mai de preț al aprioricului lui Blaga e că ne-a dat o filozofie în spirit înalt etnic. Acest creiator e un sol etnic în filozofie și de vreme ce sintetiza sa e autentică, el nici nu putea fi altfel. Prin viziunea lui, Blaga ne-a dat o întâie magna charta a spiritualității etnice. Și ceea ce e interesant de stabilit și se încadrează în tot ce am spus până acum, e că el a făcut aceasta nu atât în acele minunate pagini din „Spațiul mioritic”, cari reprezintă mai mult contribuția conștiinței clare ce vrea să înțeleagă fenomenul românesc pornind cel puțin în parte dela fapte, ci mai ales în sensul, structura și organizarea conceptelor din filozofia lui generală, care, din punctul de vedere al conștiinței, nu se ocupă cu etnicul. Acesta e mult mai complex, mai adânc și mai stăpânitor în inconștientul autorului nostru și în drumurile și fatalitățile ideative ale întregii lui opere, chiar când se ocupă cu fapte de pe celălalt emisfer. Explicația formală a realității românești este în măsură însemnată opera inteligenței, aportul conștiinței, pe când ansamblul operei sale este ridicarea și concretizarea în lumina culturii a modurilor și destinurilor masivului etnic. Marele merit al lui Blaga în gândire e că a știut să fie el însuși în chip profund, abisal și consecvent, a știut să prindă semnalele, nu întotdeauna motivate pentru rațiune, și să le servească supus și transfigurat, ale inconștientului său. Și a fost o fericire pentru cultura noastră că în acest inconștient s'a depus însuși etnicul nostru, în proporția maximă în care se poate face într'un individ. Ceea ce spunem e adevărat despre

orice filozofie organică de pretutindeni, căci din acest punct de vedere filozofia s'ar putea defini *înțelepciunea sau viziunea care se impune conștiinței*, contrastând cu gândirea penibilă a „filozofilor” lipsiți de viziune, neserviți de inconștient. Dar e adevărat într'un mod particular despre filozofia românească în faza actuală a culturii noastre. Filozofia e debitoare inconștientului, iar acesta e debitor în foarte mare parte etnicului. În culturile critice mai vechi, etnicul are însă o tradiție lungă în operele predecesorilor. Dar la noi nu e tot așa. La noi singura mare tradiție filozofică e în modul de existență adânc al poporului. Și cum filozofia, ca puțință de constituire, e foarte tradițională, ea e mai legată, în cazul nostru, de popor, atunci când are în adevăr caracter creiator. Dacă nu este așa, e mai mult filozofie de import, aventură și joc strict personal, simplă erudiție sau critică de texte, cari își pot avea în anume condiții utilitatea sau pitorescul lor, dar nu e ceea ce ne interesează acum. Spre deosebire de cei mai mulți gânditori români, cari au pornit mai ales dela teme și formule străine, Blaga a pornit în esență de la noi. E marele său noroc, deși noi vedem aici în primul rând o fatalitate. Mediul intelectualilor noștri este cele mai adesea prea supus tuturor influențelor culturale din afară, e ceva eteroclit din punct de vedere spiritual, neorganic și fără consecințe pozitive. Într'o astfel de ambianță, greu se poate naște o filozofie mare, ci mai mult una de disociații foarte comestibile servite la domiciliu... Nouă ne trebuie însă ceva, care să ne angajeze în fața lucrurilor, să răspundă la cosmosul din afară prin cosmosul dinăuntru și să facă mai ales miraculoasa lor racordare într'o zonă de linii osmotice, pe cari nu le pot sesiza luciditățile cultivate, minore și migratorii... Blaga fără să știe, a reacționat contra acestor fonduri de suprafață, cari vibrează prețios la adierea tuturor vânturilor, și a ancorat în abisul etnic. El a plecat, atunci când s'a fixat pentru totdeauna, de la mitul gnosis și existențial românesc. Instalându-se în aceste adâncimi ultime și adăogând, natural, și varianta stilistică personală, Blaga a putut evita atât etnicul de pur pitoresc, etnicul formal, singurul pe care îl văd cei ce privesc etnicul din afară, cât și temele străine ca motive fundamentale. Dar tocmai fiindcă s'a instalat astfel, el a putut să primească fără pericol materialurile străine și să le dea o prelucrare, care să valorifice un centru nucleiar organic. În chipul acesta a elaborat o filozofie etnică, a răspuns sensului cerut de cultura noastră de acum și a dat expresie elocventă fazei creiatoare în filozofia românească.

Dar care e sensul, pe care-l cerea o filozofie românească? Aceasta trebuie să țină seama de două mari cerințe ale existenței noastre

adânci. Pe deoparte, să satisfacă tinerețea noastră spirituală, mitologicul, armoniile cari joacă în văluri de taină, să fie deci contra artificializării, gramaticismului logic sterp și blazărilor occidentului, contra a ceea ce are aer crepuscular sau neputincios. Căci ce avem noi comun cu „declinul” unor anume culturi și cu peisagiile spengleriene? Există o oboseală, o blazare românească, dar *ea e fiindcă ni s'a împiedicat viața, iar nu fiindcă s'a terminat*, ea e din obstruare, iar nu din secătuire a straturilor vitale germinative! Noi, Românii, cari purtăm încă, în poenile ferite ale sufletului, auriile începuturilor și cari n'am lepădat încă de pe ființa noastră umbrele și luminile mitului, o să ne adăpăm la oboselile constituționale și la formulele de maturitate înaintată ale Apusului? — Pe de altă parte însă, filozofia românească trebuia să țină seama de îndelungata noastră experiență istorică, de anume exigențe logiciste ale firii românești, de ceea ce e adesea gust de forme radioase și pozitive așa cum le oferă idila gravă a naturii largi în care au trăit Românii, de rezerva și discreția pe cari ni le-au dat veacurile, de ceea ce e relativism în ideea noastră, de nevoia preciziei critice și simțul posibilului multiplu, alături de fondul nostru mitologic și oarecum mistic... — după cum, desigur, o filozofie românească, în zilele de azi, trebuie să țină seama și de nivelurile și valorile critice, peste cari nimeni nu poate trece, ale occidentului.

Dar tocmai aceasta a adus filozofia lui Blaga. Intr'o formulare concentrată, am putea spune că ea a exprimat, pe deoparte, ontologismul românesc, pe de alta, criticismul nostru! — Una din marile caracteristice ale gândirii moderne este filozofia categorială. Cari sunt modurile sau categoriile, prin cari luăm contact cu realitatea ca atare și care e valoarea lor? Problema și-a pus-o mai ales Kant și el domină sau obsedează și astăzi cugetarea filozofică apuseană. Această cugetare a văzut însă, de obicei, în categoriile de cunoaștere ceva mai mult sau mai puțin subiectiv, chiar le lega de o „conștiință în general”. Dar nu tot așa e la Blaga, cum nu e nici la Rădulescu-Motru. Nu știm întru cât se poate vorbi de un Kantism românesc, fiindcă de fapt el e prea deosebit de Kant. Dar întrucât s'ar putea vorbi, el trebuie căutat la Blaga și, mai înainte de acesta, la Motru. Amândoi au plecat, în aparență sau ca incident, dela Kant. Blaga a avut chiar ambiția să dea o justificare de filozofia cunoașterii timpului actual și mai ales viitor, așa cum Kant a dat pentru timpul său și pentru fizica newtoniană. Dar rezultatul, la care au ajuns, a fost un fel de Kantism ontologizat, cosmizat, etnicizat, iar la Blaga se adaogă note mitologice și religioase. La Motru categoriile sunt în

legătură, în cele din urmă, cu personalismul realității generale, iar la Blaga ele sunt voite de Marele Anonim. În amândouă cazurile, ele devin deci un fel de dispozitive ontice, cari dacă nu ne dau imaginea absolută a realității, dar nu sunt în afară de realitate și deci nu ne înșală, fiind totodată ceva relativ și ceva esențial. Kant rămâne astfel departe — și cu el tot ceeace în Apus e disperare și subiectivism atenuate într'un fel de convenționalism logic — rămâne un fel de pretext de ontologizare. Cum noi Românii nu avem nimic din îmbătrânirea reală sau exagerată a culturilor apusene, de cari vorbește Spengler, tot așa nu avem aderențe adânci cu structura burgheză și logica mecanicistă, al căror catehism gnoseologic în chip profund german l-a dat un Kant. Ca popor tânăr trăit în mijlocul naturii, noi nu ne simțim refuzați de realitate, ci avem intuiția că suntem încadrați într'un fel în ea cu ceeace avem mai adânc în faptele și cunoștințele noastre. Motru și Blaga au exprimat aceasta în filozofie, între ei fiind unele înrudiri, în ceeace privește semnificațiile creării unei filozofii autohtone, cari sunt concludente cu atât mai mult, cu cât s'au ignorat reciproc și cari vor trebui să fie studiate la timpul lor. Blaga a dat așa dar o filozofie categorială românească. Dacă îndoita condiție, pe care trebuie să o îndeplinească orice teorie a cunoașterii astăzi, este să motiveze relativismul cunoștințelor noastre, dar să salveze și demnitatea și valabilitatea lor, Blaga a oferit o astfel de îndoită motivare și aceasta conform sau grație a ceeace e mai adânc în structura românească. Dar mai ales în modul acesta Blaga a satisfăcut cele două cerințe ale existenței noastre spirituale adânci. Prin ontologism mergând până la ceva mitologic, Blaga a salvat valoarea cunoașterii. Prin ideia de categorie, dispozitive, „censură”, el a recunoscut relativismul cunoașterii. Astfel, viziunea lui dă expresie tinereții noastre, miticului nostru, realismului nostru metafizic, dar tot el se face și interpretul relativismului nostru logic, rezervelor și nuanțărilor lucidității noastre. Misticism transcendentă și coerent de popor tânăr, dar joc de diferențieri și de rețineri golite de fanatism așa cum, până la un punct, stă bine unui popor, care a suferit mult, a fost amăgit mult și e printre cele mai vechi de pe continent, aceste două laturi ale firii noastre din adânc au fost redată de Blaga. În opera lui e un realism profund și ingenuu, dar și un criticism subtil. Din cauza aceasta, cine nu vine cu o anume gravă naivitate constituțională de bună calitate, ca expresie a unui suflet în fond neatins de modernisme sterilizate până și de amintirea miturilor metafizice, nu va înțelege viziunea lui Blaga, după cum nu o va înțelege nici cine e în afara rezervelor și eleganțelor ei critice. De aceea am putea numi filozofia lui, dacă sun-

tem înțelegi în chip propriu, ca fiind un fel de *realism mitologic* sau de *mitologie critică*.

Nu știm care e „adevărul” acestei filozofii și rangul, pe care l-ar putea avea față de monumentele filozofice ale Apusului. Nu știm și nici nu ne poate interesa prea mult. Ceeace ne interesează este organicitatea filozofiei lui Blaga, corelația ei adâncă cu fondul sufletului românesc sau al atitudinii culturale, care se izvodește în această parte de lume ocupată din voia destinului de noi. Dar din acest punct de vedere, nu se poate tăgădui că în faza actuală a etnicului românesc nici nu se putea o filozofie mai organică și totodată mai înaltă, decât aceea pe care am studiat-o aici. Viziunea lui Blaga e filozofia maximă, pe care putea să o dea, ca orgnicitate și subtilitate, un etnic quasi-folcloric în contact cu cultura apuseană! Acesta este esențialul și pe acesta autorul „Censurii transcendente” l-a realizat cu vrednicie ca într'un fel de înaltă plenipotență etnică. Sinteza dată de el e așa cum trebuie să fie filozofia unui popor încă aproape de misterele originare, de svâcnirile vieții ingenui, de formele ordonate ale cosmosului și de fulgurările cu caracter sacral cari străbat realitatea, dar și așa cum trebuia să fie filozofia unui popor cu o bogată experiență istorică, cu perspective și cuvințe critice... În opera lui Blaga ne recunoaștem cu credințele și miturile noastre în ceeace privește esențele și ultimele irizări ale existenței, dar și cu aproximațiile noastre în ceeace privește modalitățile existenței. Alte filozofii decât aceasta pot fi preferabile într'o privință sau în alta. Nici una însă nu poate avea pentru noi întâietatea, pe care o are ea ca autenticitate spirituală, ca legătură organică cu etnicul din care a crescut. Și decât o floare impecabilă de hârtie, preferim una cu corola învoaltă dela noi, chiar dacă are unele arome, pe cari frecventatorii culturilor de seră nu le pot aprecia după merit. Iată de ce vom spune că Blaga e, în mare măsură, un fel de aed etnic în poezia și filozofia românească. De aceea a și fost atât de târziu acceptat de către unii, cari se îndepărtaseră de valorile necontrafăcute ale etnicului nostru. Ce putea să înțeleagă un intelectual român amator de exerciții europene și prețuitor aproape exclusiv a ceeace ne vine de peste granițe, din acordurile și viziunile unui creiator, care descinde în mare parte din sate medievale și uneori parcă din sate dacice? Opera filozofică a lui Blaga e în centrul ei o mitologie de structură folclorică înălțată la nivelul diferențierilor filozofice celor mai academice. E un dinamism sau un substrat folcloric atât de transfigurat, încât devine aproape de necunoscut. Etnicul poate fi întrebuințat sau direct, formal, sau transfigurat, sau în sens de corectare și anticipare. La Blaga

sunt cele două cazuri din urmă. Blagianismul filozofic, dacă putem spune astfel, e deci însuși românismul metafizic transfigurat și anticipat. În creația autorului nostru e un fel de epifanie etnică și o sublimare a ceea ce e mai pur și mai valid în istoria noastră, e condensarea stilistică în domeniul filozofiei a trecutului nostru aproape bimilenar, consumat în stabilirea unei măci stilistice proprii. Sinteza de înțelesuri și vrăji a lui Blaga a ieșit din tainele pământului, din huma sacră a unui neam și a ajuns să vibreze în lumina soarelui. Ea este expresia filozofică a unui popor de păstori, plugari și băjănari, a unui patriarhalism luminos și vânos, hrănit cu sucurile pământului și în același timp îndrăgostit de cer. Sinteza lui Blaga e prima fastuoasă luare de conștiință filozofică a unui popor. Acest gânditor a lucrat sub steaua lui, dar și sub delegație etnică. De aceea dacă el se explică prin Români, apoi, invers, și Românii se explică prin el. Concepția lui e atât de legată, din punct de vedere genetic, de noi, încât va apare din ce în ce mai bizară teza acelora, cari caută să o derive în primul rând din filozofia occidentală. Sufletul românesc s'a revelat cel mai adânc și mai complect în opera lui Blaga. Și astfel acesta confirmă în chip strălucit ceea ce am afirmat despre etnicitatea profundă a filozofiei adevărate. Blaga a spus odată, în tinerețe, că atunci când nu mai găsești vieții nici un înțeles, nu mai rămâne decât să-i dai tu unul. Aceasta o spunea inteligența pură. Dar a intervenit puterea creatoare a inconștientului și până la urmă Blaga a dovedit că a dat vieții un înțeles, care e unul al neamului său. Ceea ce e cea mai bună dovadă că etnicul e creator de metafizică.

Etnicitatea filozofiei lui Blaga nu o împiedică însă de a avea valoare generală. Din contră, aici e un alt rezultat al creației acestui autor. Unii ar putea spune că dacă e adevărat ceea ce am susținut, atunci filozofia în discuție este iremediabil legată de timp și loc și nu s'ar putea valorifica într'un cadru universal. Mărturisim, ceea ce am lăsat de altfel să se înțeleagă, că pe noi nu ne prea interesează, sau nu ne interesează în chip direct, universalitatea filozofiei lui Blaga. Ea e o mare filozofie românească și aceasta ne satisface pe deplin. Și apoi știm că universalul nu rezultă din formula: vrem să fim universal! E destul ca un produs să fie profund etnic și apoi se va aranja singur cu universalul... Nu e acesta cazul oricărei mari filozofii? Aceste lucruri le-am stabilit principiar, când am vorbit despre raportul dintre etnic și filozofic. Dar acum, la sfârșitul studiului nostru, această problemă capătă oarecari elocvențe în plus și de aceea socotim necesare unele considerații și, mai ales, aplicări. Astfel, repetăm, nu trebuie să se confunde faptul că o filozofie este genetic le-

gată de timp și loc, cu finalitatea ei ultimă. Toate marile filozofii au fost legate de o epocă și de un popor, ceea ce nu ne împiedică deloc să le studiem azi cu mult interes. Se poate despărți filozofia elină de aplecarea spre forme, spre limite, tipuri și armonie, a culturii grecești, cum a arătat-o însuși Bergson? Filozofia franceză se poate separa de logicismul dominant, optimismul și înalta mondenitate a cetățenilor respectivi? Filozofia engleză e în afara empirismului ori a unui anume idealism anglosaxon? Filozofia germană se poate înțelege fără transcendentalismul ori un imperialism cert al spiritului german? Exemplele înseși impun o concluzie. Ceea ce se admite deci despre alții, nu se admite ușor despre noi, fiindcă la noi există încă, neclară dar cu efecte, prejudecata că nu putem fi creiatori și că e preferabil să excelăm în imitații, deși tocmai acestea n'au nici o valoare universală... E absolut bizară această idee precisă sau implicată, că poți interesa toată lumea atunci când vorbești exclusiv în numele tău ca individ, dar că nu poți interesa atunci când vorbești în numele unui neam, care presupune o mult mai bogată spiritualitate! Ceea ce se impune deci este adâncirea și superiorizarea etnicului. Acesta e umanul plus anume note diferențiale. E o noțiune cu sfera mai restrânsă dar cu conținutul mai bogat, în care umanul se regăsește. Un creiator mare ajunge până la ceea ce este oarecum etern și general în etnic, dar păstrează varianta stilistică a neamului lui datorită căreia pătrunde în imperiul spiritului. Cu cât cineva e deci mai esențial și mai înalt etnic, cu atât va fi și mai universal. Dacă în filozofie vom gândi și vom vorbi așa cum fac străinii, aceasta nu-i va interesa căci o știu și ei. Ci îi va interesa ceea ce va avea un sunet al nostru, ceea ce va avea unicitate sau ceea ce va da soluții și acorduri noi la probleme generale. Experiența întru cât ne privește, de altfel, s'a făcut pentru literatură și arta românească, atât cât s'a tradus ori s'a prezentat în Apus și ea ar da același rezultat și pentru filozofie. Insuși acest Apus s'a învățat, în ultimul timp, să nu mai ceară altora să fie imitat, ci să-i ceară cu totul altceva, uneori chiar să fie contrazis...

În ceea ce-l privește pe Blaga, e adevărat că cel mai mult îl vom înțelege noi, aceasta am spus-o. E tot atât de adevărat că prezentat în altă limbă, el va pierde ca stil, ceea ce nu e de disprețuit pentru o gândire atât de solidară cu vestmântul ei. Tot așa, în primele momente, cultura apuseană va avea poate unele nedumeriri ori neputințe în legătură cu sămburele mitologic al metafizicei lui Blaga, cu acel Mare Anonim, care s'ar putea să pară unora sublimarea unui zeu de trib tânăr. Dar toate acestea sunt totuși chestiuni secundare. Căci nu trebuie să se uite faptul fundamental că Blaga e profund și ultim etnic

și că nu și-a legat opera de un etnic de pitoresc, de forme tradiționale, în care caz ar fi rămas mai local, deși uneori însuși pitorescul interesează în alte părți. Tot așa, nu trebuie să se uite că acest filozof a integrat în opera lui și potențele universaliste și esențialiste ale religiei, așa cum e în poporul nostru și în eul său de fost teolog. Dar mai ales două fapte trebuie subliniate cu putere aici: gândirea lui Blaga va putea interesa cultura apuseană *prin suflul ei de tinerețe și prin ontologismul ei!* Aceste două fapte, în primul rând, îi asigură valoarea generală. În filozofia lui Spengler e multă exagerare, dar e și mult adevăr. Apusul are ceva decadent, ceva alexandrin și o viziune pe fragmente. Ceeace e profund românesc e, din contră, original, ingenuu, integralist, deși cu nuanțe critice. Cultura apuseană însăși își simte neajunsurile, încearcă să evadeze din artificialitate, iar în filozofie începe să aprecieze un nou ontologism. Multe din reacțiile și din svârcolirile spiritului apusean astăzi sunt pornite din obsesia artificialului și din intenția ori nevoia de a reintra în natural. S'ar putea face istoria timpului din urmă, a produselor și gesturilor culturale de tot felul din occident, în legătură tocmai cu această idee ori tendință de însănătoșire spirituală, de revenire la izvoare. E adevărat că în vremea noastră Apusul e încă în faza de reacții și nu poate să admită ușor materialul natural, ci naturalul oarecum confectionat. Și tocmai aici contribuțiile popoarelor tinere, ca al nostru, îi pot fi de folos. Nu odată călătorii străini nefalsificați au admirat ceeace este sănătate primară și formă ademenitoare în cultura noastră, regretând cadrul artificial din țara lor. Noi am putea da deci Apusului sugestii noi și altoi tânăr. Tocmai aici se încadrează filozofia lui Blaga. E în ea și o nobilă barbarie și aceasta e una din cele mai mari valori ale ei. Duhul mitic proaspăt și realismul ontologic al Românilor pot interesa culturile vechi, iar aceste valori și forțe sunt potențate în viziunea lui Blaga. Căci trebuie să înțelegem odată că filozofia aceasta are însemnătate și semnificație, înainte de toate, fiindcă e în ea o întreagă lume nouă, sănătoasă și naivă, ingenuă și vitală, o lume de popor volnic, înșelat de istorie dar neuzat în adânc și cu un realism larg așa cum poate fi la un popor, care a trăit în perspectivele cosmice, o lume care când a devenit însfârșit conștientă de ea însăși, protestează indirect contra respirațiilor fără cuprindere și a artificializărilor apusene. Viziunea lui Blaga este, fără să se fi gândit la aceasta, un protest contra atmosferei deprimante, bogată în prețiozități dar săracă în ingenuități metafizice, a culturilor bătrâne. În acest sens, opera lui devine semnificativă în cadrul fenomenului general european al culturii actuale. Ea arată ce poate creia un popor

ca al nostru în filozofia generală și ajutorul, sau cel puțin sugestia, pe care o poate da culturilor mai vechi. Avem credința că un popor cu capacitate mitică dar și cu abilitate critică, așa cum e cel românesc, poate creia de aici înainte o filozofie însemnată și ea se va desvolta mai ales pe aceste două linii: tinerețe și spirit ontologic. Filozofia lui Blaga e un monument absolut concludent în această privință. Ea e o indicație de valoare, pe care răsăritul european poate să o aibă în cultura critică. Geneza locală a filozofiei lui Blaga nu e deci și o finalitate locală. O plantă trebuie să crească pe un sol oarecare, dar aromele ei sunt ale spațiului întreg.

În sfârșit, ultimul rezultat al constelației creiatoare a lui Blaga, pe care suntem obligați să-l însemnăm aici, e că filozofia sa ne dă indicii în ceea ce privește destinul viitor al etnicului nostru. Lucrul e firesc, deși Blaga e un creiator atât de original sau tocmai din cauza aceasta. Sentimentul originilor e cele mai adesea și un sentiment al viitorului și chiar un revelator al acestuia. Trebuie să știi de unde ai plecat și ce ești în esență, pentru a putea întrevădea viitorul just. Afară de aceasta, atunci când se reactualizează originalul, e semnul unei creșteri de forță și al unei revoluții interne, care purifică un neam și-l reasează pe drumul lui, ca o lavă spirituală ce topește sau înlătură scoriile empirice, neajunsurile istorice, căci și popoarele au rugina lor. O „întoarcere” la începuturi nu e deci cu necesitate ceva reacționar și nici măcar conservator, cum le place unora să afirme, ci poate fi un progres mai radical, drumul viitorului trecând în acest caz prin origini. Originalitatea lui Blaga nu exclude așa dar viitorismul său. Și aceasta cu atât mai mult, cu cât etnicul lui, după cum am văzut, nu e un etnic decorativ, formal, de cristalizări terminate, ci un etnic de dinamisme structurale și de intuiții fecundante. Dar nu numai atât. Blaga e filozof. Însă cine poate să arate mai bine misiunea unui neam decât filozofia? Fie că e aproape instinct pur, cum e la un șef genial, fie că e horbotă de considerații, cum e la un gânditor contemplativ, numai ea arată ce este un neam și ce trebuie să fie. Nu mai vorbim de faptul că tocmai în filozofie se precizează mai bine caracterul unui neam și se anticipează, filozofia ținând în acest sens seama și de rezultatele de psihologie, la cari un neam a ajuns, dar arvunind și pe cele viitoare. Filozofia lui Blaga a subliniat originea și esențele noastre istorice, dar tot ea deschide și zăriști de viitor. Nici nu era nevoie să fi gândit anume la aceasta. Căci într-o filozofie adevărată sunt multe virtualități și multe posibilități de aplicare, dintre cari unele nici nu sunt bănuite de autorul ei. Astfel, în opera lui Blaga găsim mai ales două fonduri în legătură

cu viitorul românesc. Pe deoparte, este faptul că ne revelează natura spiritualității noastre etnice, după cum am încercat să arătăm în tot acest studiu. Pe de alta, este concepția sa eroică a culturii, prin care am văzut că duce la „corectarea etnicului”. Folosul acestor două contribuții pentru înțelegerea și servirea adevăratului nostru destin este covârșitor și se poate lesne dovedi. Era greu să ne dăm o organizare modernă atât timp cât nu știam ce suntem, care e atitudinea noastră adâncă față de viață și nici nu eram lăsați să procedăm mai mult instinctiv. De aceea secolul trecut al nostru a fost atât de fals ca organizare socială. Și era tot atât de greu să ne creiăm o adevărată cultură modernă, cât timp ceeace s'a numit „pasivitatea” noastră acoperea fondul românesc mai adânc. Gândirea lui Blaga vine acum și ne îndeamnă prestigios la un auto-examen etnic și la o creație densă și ne dă el însuși un mare răspuns în amândouă aceste domenii. Iată de ce credem că apariția filozofică a lui Blaga marchează momentul de deșteptare spirituală pe bază metafizică a poporului nostru. Dar această deșteptare nu privește numai trecutul, ci, ca orice metafizică, vizează eternitatea.

Concluzia finală se impune dela sine. Dacă Blaga are o valoare spirituală în general, dacă ne arată modalitățile și sensul existenței noastre adânci, dacă ne configurează viitorul, avem obligația să ne asimilăm cât mai intim lumea de simboluri și de forme a creației lui. Să nu facem și cu el greșeala, pe care am făcut-o față de alți oameni deosebiți ai noștri, cari au produs pentru noi, dar au fost ținuți mult timp, în afară de noi. Opera doctrinară a unui Eminescu ne-am însușit-o târziu, pe un Nicolae Teclu, vrednic om de știință, inventator cu bun nume, l-am lăsat toată viața în străinătate, deși el credea mereu că o să fie chemat în țară. Ca și acesta din urmă, Blaga stă în străinătate, dar lucrează mai direct pentru noi. E adevărat că nu ne gândim la ranguri sociale pentru Blaga căci el e mîruit de istorie, dar ne gândim la un loc aparte în conștiința Românilor. Opera lui a fost în sfârșit însușită de tineretul nostru în ceeace acesta are mai ales, dar în general e încă puțin cunoscută. Conceptele și termenii lui umblă cele mai adesea, în mediul culturalilor noștri, neînțeleși și stranii ca niște stafii academice, printre cari însuși numele autorului devine o ciudată apariție: Mare Anonim, paradiziac, matcă stilistică, eon dogmatic, luciferic, categorii abisale, mioritic... fără să ne dăm seama că aici e vorba de ceeace e mai fundamental în existența noastră. Trebuie cel puțin să știm că undeva, departe de țară, Blaga veghiază asupra tâlcurilor noastre și caută să le dea cel mai mare coefi-

cient de frumusețe și de încadrare în filozofie. El este, în acest sens, pasărea fără somn din pădurea magică a ethosului nostru, în el visează activ enigmele mitului românesc, în creația lui de baci și mag tânăr se întrevăd articulațiile existenței noastre și vibrează voința noastră de a ne depăși. Blaga e crainicul în filozofia generală al mătci noastre stilistice, a ceea ce e mai de preț în marea hieroglifă a dăinuirii noastre. Și ne gândim din nou la Coșbuc. Între acesta și Blaga sunt însemnate deosebiri. Unul este etnic mai formal, celălalt este etnic transfigurat; unul e mai clasic și mai etnografic, celălalt mai frământat și mai spiritual; unul mai mult idealizează, celălalt implică și puternice note profetice; unul e numai poet, celălalt e și un puternic gânditor. Și cu toate acestea, între amândoi sunt asemănări de fond numeroase și mai reale decât crede Blaga însuși. Aceeași vitalitate, aceeași atitudine luptătoare, aceeași înclinare spre forme specifice, aceeași procesiune de esențe istorice, aceeași sfială față de marile taine, aceeași încredere în rosturile lumii, aceeași intimitate cu cosmosul până la a vedea seninul chiar în imperiul himei și al morților... îi unesc pe amândoi. De aceea dacă marele poet ardelean a putut spune despre sine, într'un moment de autorevelare, că „sunt suflet în sufletul neamului meu și-i cânt bucuria și amarul”, Blaga însuși ar putea mărturisi despre creația sa, dar pe un plan mai înalt, cu altă subtilitate și cu mai multe ecouri: „sunt logos în ethosul neamului meu și-i tălmăcesc viziunea și idealul”...

1936—1937.

VASILE BANCILA

MORMÂNT

Dragostea și moartea
Poate și politica
Mi-au făcut harcea-parcea
Inima.

Acum revin acasă
Mamă să nu te sperii
A fost vreme furtunoasă
Și tare multe mizerii.

Săpați-mi o groapă
Cât mai adâncă
Iar peste mine
Prăvăliți o stâncă
Și altele încă.

Sora să nu pună flori
În jurul mormântului
Și dați-le sfântului
Pustiile plânsori.

Șuere vântul
Doine ascuțite
Cum mi-a fost cuvântul
În zile răzvrătite.

Cadă zăpada
Cât Everestul.
Uitarea va face
Singură restul.

BĂTĂI IN COȘCIUG

Stele — gămlii de ac —
Țin în noapte catifeaua
Cerului. Deasupra-mi steaua
Mea cât un bobuț de mac.

Roșie-i, un strop de sânge,
Poate urma unei crime
Petrecută 'n înălțime.
Poate cineva mai plânge.

Dar nu cade steaua mea,
Nici bureți de nori n'o spală.
Ca o veșnică greșală
Ea pe cer va rămânea.

Ceru-i vinovat. O crimă
S'a făcut pe sus și iată
Roșia, mărunță pată
Niciun mijloc n'o suprimă.

Poate cineva mai plânge.
Auziți? Cadavrul viu
Bate 'n scânduri de sicriu.
Steaua tremură de sânge.

Ceru-i vinovat. Ce 'nveli
Cu manta de nori? N'ascunde
Ce-ai ucis. Arată! Unde?
Pata roșie n'o speli!

Bate cineva 'n coșciug.
Il aud și nu știu unde.
Cine te-a ucis? Răspunde!
Norii fug, stelele fug.

Bate pumnul 'n racla coaptă,
Stele, lună s'au ascuns.

Cerul fuge de răspuns.
Cine m'a chemat în șoaptă?

Tu ești inimă? Tu gemi?
Tu ai fost de cer ucisă
Și 'n acest coșciug închisă?
Vrei acuma să-l blestemi.

PE CER O STEA...

Pe cer o stea străbate ca o viespe de
Aur, însemnând o ștearsă dungă.
În curând vei dispărea sub lespede,
Strălucire scurtă, noapte lungă.

Și nu vei mai visa mereu la fete de
Nea fierbinte 'n roză auroră;
La drumuri, prin sălbătăcie, netede.
Pace-i pururi dincolo de oră.

Ci totuși uite tuturora sete-ni-i
Lupte și beții să ducem veșnic.
Am vrea să rămânem aici cu prietenii:
Vai! avem la căpătâi un sfeșnic.

Nu sunt destul aceste piepturi tinere
Morții să-i zidim în cale diguri,
În van slăvim cântând pe alba Vinere:
Pruncii ei se vor topi de friguri.

M. BENIUC

VÂSC

Scena s'a petrecut în câteva minute, fără ceartă, fără scandal, fără vorbe aspre asvârlite crud în crucea ochilor, dar cu prăpăstii negre, căscate rânjitor între oamenii cu durerea și spaima crispată în suflet și 'n obraz.

Desigur însă, că nimic nu s'ar fi întâmplat, dacă David, în seara aceea ar fi întârziat numai un sfert de ceas, la birou, acasă, pe stradă, reținut de un prieten inoportun și flecar, de o cunoștință veche de provincie, de o procesiune bizară de târg medieval, sau de un accident neînsemnat de circulație.

Dar, în seara aceea, David n'a întârziat nici măcar un minut. (E curios, poate chiar straniu, cum aleargă oamenii, întotdeauna veseli, plini de tinerețe, cu frânturi de romanțe pe buze, spre nenorocirile care-i cheamă tainic și bolnav ca o fată morgână să-i cuprindă cu patimă sadică în mrejele lor).

Nu, David n'a întârziat nici măcar un minut. Din contră, a fost cât se poate de precis, cât se poate de punctual. Toată după-amiaza, la birou, s'a sbătut într'o febră înțepătoare, de ace, cu privirile furisate mereu pe cadranul ceasului de mână, cu trupul fulgerat de junghiurile acelei grabe de neînțeles care se cuibărise în el, sfredelitoare, să-i roadă inima, să-i răscolească toate fibrele, toți nervii.

Plecase dealtfel de-acasă liniștit, hotărât să încheie, ca de obicei, o zi de lucru, fără gânduri, fără griji, dar, abia se așezase la masa de scris, în fața registrelor, c'a simțit că-l mușcă în sânge un dinte de neliniște. Atunci a început și graba aceea inexplicabilă care l-a innecat și durut toată după-amiaza, graba aceea ciudată care se vătuse în sufletul lui, clocotitoare, și care a prins să-l scormonească și să-l macine ca un cancer, până târziu seara, când s'a pomenit în cameră la Uca, neclar, haotic, rostogolit parcă într'un abis, cu sufletul înfrânt, sdrobit.

La început lucrul acesta l-a neliniștit și l-a pus pe gânduri: așa

ceva nu i-se întâmplase încă niciodată. Pe urmă s'a enervat, a scrâșnit din dinți, a căutat pricină, explicații, fără să găsească nici una, a cercat să se calmeze, să uite, aplecat migălos și încordat peste viața cifrelor rotunjite caligrafic în pătrățelele mici, înșirate unele lângă altele ca măgelele, a ieșit afară, pe coridor, să fumeze, să se plimbe, s'a oprit în hol, într'un grup de prieteni, fără nici o intenție, dar cu gust de vorbă, de filipică, de controversă, a glumit, a râs, iar, când a observat, în vârful scărilor, piciorul plin, svelț și arcuit în ciorapul transparent al domnișoarei Lili, dactilografa creolă și voluptoasă care cobora în fund, leneș și felin, treptele largi de marmoră solipitoare, și-a luminat cu un zâmbet de teatru obrazul, și a plecat s'o întâmpine, cu alură de don-juan, să-i ia mâna, s'o privească tulbure în ochi, să-i sărute degetele lungi și subțiri, să-i șoptească, că azi, o găsește mai frumoasă, mai seducătoare ca oricând. Și totuși, neastâmpărul și neliniștile care-i jucau în sânge ca niște șerpi, graba care-l învolbura și-l împingea tainic spre plecări nelămurite și bizare, n'a încetat o clipă, o singură clipă n'a încetat, ci l-a ros mereu, lent, cu persistență.

David s'a găsit pe urmă, acolo, în mijlocul holului, singur, și pus-tiu ca într'o îndepărtată și grea răscruce de drumuri și pasuri. Simțea că-l cheamă ceva, undeva, că trebuie să plece, și nu știa de ce, nu știa unde.

Târziu, a izbucnit în el, în febra înțepătoare, în întunerecul gândurilor lui, ca un far, prietenoasă, surzătoare, imaginea Ucai. Ii zâmbia de departe, împăienjenită, și-l chema cu ochi umzei de dragoste curată. Atunci a prins în el să sclipească un firisor de lumină: cum de nu se gândise la ea? cum de-o uitase? Astăzi e doar ziua lor de întâlnire... Da... da... astăzi... Să nu uite brățara pe care a ales-o alaltăieri la bijutier... Ei comedie mică și drăcoasă... Vasăzică dragostea... Și el... he! he! he! Bine că s'a limpezit... Să i-se întâmple lui una ca asta... Par'că ar fi un adolescent la prima întâlnire de dragoste... Deh! inima... capriciile dragostei...

David s'a agățat cu toată puterea nădejilor de gândul acesta și a vrut să creadă în el. Nu s'a liniștit, nu s'a limpezit însă de loc. Neastâmpărul grabei îl râcăia mereu ca o unghie undeva, în adâncul lui.

(Mai târziu și-a amintit cu precizie ascuțită toate gândurile, toate clipele, toți pașii cari i-a făcut, toate întâmplările deslănțuite ca o furtună în seara și în noaptea aceea, și-a priceput că numai raționamentul logic l-a silit să caute subterfugii, să se păcălească, să găsească pricinile înverșunării din el în întâlnirea cu Uca, când adevărul era cu totul altul: nu-l atrăgea nici dragostea, nici chemările ei tainice de dor, ci viața îl momea, îl chema, îl silea să plece, vicleană

și căinoasă să-l plesnească cu degetele durerii peste ochi, peste suflet, aspru și nemilos).

Așadar David se grăbea...

A plecat de acasă înainte de opt... nu... la opt și patru minute... exact la opt și patru minute... Era vesel, bine dispus, cu toată tinerețea adunată pumn în suflet, cu frântura de română proaspătă pe buze, cu pălăria trasă „hoșește” pe sprinceană, în nări și’n trup cu tot parfumul unei seri de suavă și dulce primăvară. Cel puțin odată, gândea el, voi fi precis. Uca se va bucura mult, ca un copil, și va promite o seară caldă și plăcută. A trecut pe rând, pe la florărie, gălăgios, aproape exuberant, cu ochii mereu pe ceas, după buchetul colorat de liliac, a cumpărat la prima bombonerie întâlnită în drum, cutiile cu ciocolată, la bijutier a cerut nerăbdător brățara, iar la tutungerie a svârlit ostentativ pe masă doi poli, pentru cutia de regale și-a plecat fără să ridice restul.

Hotărît, în seara aceea, David se prea grăbea...

A cercat și atunci, e drept, pe stradă de câteva ori să se calmeze, să înceteze pasul, să-și potolească febra lăuntrică, dar peste câteva clipe se surprindea cu ochii pe cadranul ceasului, cu pașii măriti, cu un vârf de junghiu împungându-i inima. Li svâcnea atunci în artere, fierbinte și răscolitor, sângele.

Odată chiar i s’a părut că ’ntârzie...

A fost de ajuns să i se rotunjească în creier gândul acesta, și-a simțit că-l doare, că-l sfredelește... N’a mai crezut nici în ceas, putea să ’ntârzie... Vremea se scurgea prea somnoroasă, prea leneșă... (De altfel, brățara asta hibridă, are s’o schimbe mâine cu o marcă veritabilă și superioară. Nu poate să-și încredințeze mersul vieții unui tembel și inconsecvent ceas!).

Când a ajuns, oftează ușurat, dar nu se oprește, nici măcar să-și aranjeze cravata, ca de obicei, nici măcar să-și tamponeze cu batista mărgelele de transpirație, isvorâte mari și calde pe frunte. Trece pe lângă portar, încruntat, fără să răspundă la salut: n’are timp de pierdut pentru schimb de cuvinte circumstanțiale. Urcă scara în goană, câte două, câte trei trepte deodată, traversează cu pași vătuiți holul, ca o pisică, întârzie, o fărâma de secundă numai, cu mâna pe clanță, ca să-și lumineze cu tinerețe și dragoste obrazul, apoi intră.

Nici acum nu-și poate aminti ce s’a petrecut cu el în străfulgerarea aceea de clipă, când s’a pomenit dincolo, în prag, încremenit, isbit par’că în moalele capului, cu umerii opriți în ușe să nu se prăbușească. Mai întâi a simțit că se tulbură, că se sufocă, apoi a avut senzația clară că se dărâmă casa peste el, că se cufundă într’un abis

negru, vâjâitor. Tâmpilele au prins să-i svâcnească clocotind, inima să-i bată surd și greu, ca un ciocan în pereții pieptului. Buchetul de liliac, cu parfum de primăvară, i-a lunecat din mâinile reci, pe covor.

Cutiile cu ciocolată, înzorzonate cu panglicuțe roze, i s'au rostogolit la picioare cu sgomot. Amintirile, toate amintirile frumoase și calde, adunate în șiragul inimei, l-au plesnit în suflet ca un cnut. Ar fi vrut să urle, să isbească pumnul în murdăria asvârlită în obrazul lui, dar a tăcut chinuit și frânt. Atunci, a trecut peste el, ca o fâlfăire de pasăre, hohotitoare și cinică, viața.

Pe urmă s'a limpezit, s'a precizat și-a înțeles totul. Povestea era aceeași veche, banală, execrabilă și murdar de grețoasă.

Ochii însă i-au rămas implântați ca niște sulii în ochii Ucăi, în obrazul ei, în trupul ei răstignit în mijlocul patului, gol și nerușinat, svâcnitor ca o arteră, destins ca după o aprigă încordare, dar superb și plin de patimi vibratoare.

Ea incremenise așa în pat, cu respirația oprită în vârful buzelor, cu obrații ceruiți, cu ochii măriți de spaimă, cu dinții încheștați metalic în gură, cu țipătul oprit în stăvilă lor. Intr'o clipă a mirosit toată primejdia, tot dramaticul desnodământ. Trupul a început să-i tremure, gândurile să i se rotunjească în creier, mici, ascuțite, sfredelitoare: cum de-a uitat să 'nchidă ușa? Cum de-a uitat că azi trebuia să vină Dav? Cum de-a venit așa de vreme? Cum? Cum?

În suflet întregul vis i s'a năruit deodată, bătea un vânt subțire de durere tăioasă.

Abia a putut târziu să-și salte spăimântată privirea și s'o plimbe oscilatoare între cei doi bărbați: voia să pătrundă, să ghicească, să descopere întreaga și adevărata primejdie.

În prag David s'a clătinat într'o răsucire de plecare, beat, cu plămânii umpluți nesățios cu aer îmbâcsit de cameră neaerisită, mirositoare a transpirație, a fum de țigări, a lichioruri și vin. A privit încă odată, pieziș, omul cu burtă rotundă, chel, cu pantalonii prinși în bretele elastice, să-i frigă, să-i disece cu tăișul ochilor, adâncurile ascunse în obezitățile râncede.

Dar omul cu bretele elastice la pantaloni a rămas imperturbabil, flegmatic, sfidător. Zâmbetul de superioritate animalică, același dela început și până la sfârșit, a rămas atârnat în colțul gurei, jos, lângă două degete negre de mustață țepoasă. N'a privit pe nimeni, n'a simțit nimic, nu l-a durut nimic. A continuat să se îmbrace, să-și încheie cămașa, să-și pună gulerul și să-și lege cu vădită și batjocorătoare precauție, cravata. Pentru el drama era inexistentă, incomensurabil de îndepărtată.

Și totuși, în spatele lui, plâneau suflete sfâșiate, mureau vieți. Odată, o singură dată numai a'ntors jumătate obrazul și-a svârlit un ochi, undeva, printre flacoanele și cutiile dublate în oglinda de cristal a toaletei, par'că să se convingă de ceva. David și-a îngemănat lacomă privirea cu privirea lui și-a simțit că se cutremură: erau acolo, pe luciul lacului negru, îndoite în două, câteva hârtii albastre. Bani! au șuierat în el toate simțurile, involburate. Pentru bani! Dar s'a stăpânit și și-a sugrumat uraganul clocotului în beregată. Pe urmă a trecut un minut plesnitor de strunit.

Uca și-a dscleștat mâinile din moliciunea cearșeafurilor, le-a trecut subțiri și lungi peste tâmpile, într'o scurtă și binevenită ușurare apoi le-a întins să-și tragă plapoma peste coapse, peste piept, peste sâni, peste întreaga ei viață.

În David toată căldura s'a stins deodată brusc. L-a cuprins un frig și o noapte polară. Să plece! fulgera luminos un gând în haosul din ele, să plece! să plece! Frigul din el creștea mereu. Golul din el se căsca uriaș, înspăimântător.

Și David a plecat, încet, cu capul frânt în piept, ca un învins. În urma lui, Uca a țipat lung, sfâșietor. Era un țipăt inuman, un țipăt bolnav de fiară rănită.

Așa s'a petrecut toată scena: fără ceartă, fără scandal și fără vorbe aspre asvârlite în crucea ochilor.

* * *

Noaptea l-a găsit rătăcind pe uliți lăturalnice, ca apașii. Era încă de vreme, când s'a pomenit, fără să știe cum, fără să știe când, într'o încrucișare de străzi, largi și sgomotoase, prin cari viața se scurgea ca o apă slobozită dintr'un stăvilar uriaș. Înțepenise într'un colț, cu simțurile deslănate, cu gândurile încinse într'o vâlvătaie de flăcări. Durerea îl fulgeră mereu ca un curent, din creștetul capului și până în cele mai îndepărtate rădăcini înfipite în sâmburele vieții. Furtuna îl isbește cu furie, surd și aspru, în suflet, îi clatină și-i îndoie trupu înalt, puternic, mușchiulos, caută să-l frângă, să-l biruie, dar David nu se lasă învins, e hotărât să reziste cu înverșunare până la sfârșit, până i se vor slei toate puterile, așa cum fac toți, așa cum luptă toți, toți cei din jurul lui, din apropierea lui, din fața lui, din spatele lui, din toate părțile. David își rotește privirea întunecată peste mulțimea care furnică în jurul lui. O vede sbătându-se nepuțincoasă ca într'un naufragiu, o vede grăbită, împovărată, cu iluzii agonizante în priviri, cu speranțe desfrunzite în suflete, par'că sumlsă

de un curent, legănată par'că de un talaz, împinsă de un uragan. Valurile cu oameni cresc mereu, unul după altul, tănesc ascuțit spre luminile cerului, o clipă, apoi plesnesc în sute și mii de stropi sclipitori ca argintul. În locul lor marea vieții asvârle alt val, apoi altul și iarăși altul. Uraganul! dau alarma simțurile în David. Uraganul! trece svonul din nerv în nerv, din gând în gând. Clocotește undeva uraganul! Toți îl simt așa cum îl simt și eu, desigur, coborînd peste oraș, peste oameni, negru, pustiitor. Toți îl simt în spate, în suflet, străpungându-i ca o suliță otrăvită. Il văd cum crește, îl aud, cum vîiește, se sbat în fața lui neputincioși, gonesc aiurii, înceștați, cu spaima crispată în obraz. Mașinile sboară ca niște mici și neînsemnate jucării de copil săltate în pumnii vîntului. Clădirile se clatină par'că în temelii. Fâlfaie primejdia peste oameni, neagră, mută. Pe străzi trece gătuită viața. Peste oraș, uraganul... Crește...

În David lupta-i mai aprigă, mai titanică. Acum un singur gând îi plesnește în creier: să gonească cu mulțimea să nu-l surprindă poporul aci, dar nu-și poate smulge picioarele cimentate în creștetul caldarâmului. Toate eforturile sunt în zadar, toate opintirile scăldate în scrășnet fără folos: ținutirea metalică îl ține ca într'un clește, strâns, fără putință de scăpare. Totuși cu o ultimă efortare își împletește cu înfrigurare disperată toate funiile puterii, odgon, îl asvârle în jurul trupului, îl încolăcește în jurul picioarelor, apoi, cu toate nădejdlile șerpuite în brațele sufletului, dă chiot în sânge, să se smulgă, să se descleșteze, să se urnească, să fugă! Să fugă! țipă în creier gândurile, ca la un semnal, svâcnind în încrucișări tăioase de săbii. Să fugă! țicăe în cușca pieptului, repezi și deși, picurii inimei. Să fugă! Să fugă! Uraganul se apropie și crește spăimântător. Crește și spaima în David. Și puterile. Și nădejdlile. Doamne Dumnezeu care ești în ceruri și Maică Preacurată și făcătoare de minuni...

Odgonul îi tae carnea, dar nu slăbește. Încă o efortare uriașe, titanică, și... heil...

Intr'o clipă David se asvârle în mulțime, își face loc cu coatele, cu umerii, cu pumnii, asudat, cu fața lividă, cu ochii tulburi. Pălăria îi lunecă pe ceafă, cade în picioarele trecătorilor, opriți în drum, înspăimântați, privindu-se unii pe alții, neștiind ce s'a întâmplat, neștiind ce trebuie să facă. Ridică din umeri, își șoptesc o vorbă, o taină, la ureche, clatină din cap și trec mai departe. David însă nu se oprește, lupta e pe viață și pe moarte, minutele pe sfârșite, trece printre oameni ca un șuvoi, ca o stâncă rostogolită printr'o pădure, gâfâind, cu părul fluturând pe tâmpile, cu haina descheiată, cu cravata smulsă afară, peste umăr, gonește aiurea, să găsească o scăpare, un

adăpost, să poată respira, să poată gândi, să poată fugi mai departe...

Acum mulțimea în fața lui se despică în două, ca la un semnal, taina trece încăodată din ureche în ureche, ochii se umplu de între bări, sufletele de milă, năvălesc valuri noi de curioși, sgomotoase, mari, ziduri vii deacurmezișul străzilor, opresc circulația, vehiculele, din toate părțile țâșnesc fluierături stridente, claxonări vehemente, glasuri dure, vociferări, injurături, cineva țipă undeva: a 'nebunit un om! opriți-l!

Intr'o clipă țipătul plesnește toate timpanele, isbește în creieri, mușcă în inimi, se svârcolește printre valurile oamenilor, prinde puteri, crește neîncetat, din om în om, se înlăță peste măcinișul vieții, ascuțit, înfiorător: A 'nebunit un om! A 'nebunit un om! Opriți-l! Opriți-l!

David însă a trecut de mult într'o uliță mică, plină de castani, de noapte și de tăceri...

* * *

Cât a stat așa, plecat peste balustrada podului, cu capul răzimat în pumni, inert, cufundat într'o mare și molcomă liniște? Un ceas? Două? O viață întreagă?

Când s'a deșteptat s'a simțit limpede, logic, cu gândurile clare, puțin greu, ca după un vis sbuciumat, ca după un coșmar. Cerul era tot așa de înalt, tot așa de adânc. Luna mai subțire, mai îndepărtată. Jos apa curgea lin, șușotind ușor. David și-a plecat ochii în oglinda ei, căutând ceva. „Celalt” era tot acolo. Tremura ireal în străveziul apei, clătina din cap și hohotea batjocoritor.

— Idiotule! i-a strigat el pe urmă, idiot sentimental și bolnav! Eu sunt David cel adevărat, nu tu! Privește-mă bine, înfige-ți ochii în ochii mei, în sufletul meu, în trupul meu de ceață, sugă-mi sângele tot, tot până la cea din urmă picătură, îmbată-te de mine, prinde viață nouă din mine, crește și ridică-te din mine, gol și nou, rece și lucid, sănătos și conștient așa cum sunt eu, cum ar trebui să fii și tu, imbecil sentimental! Iată ce-a făcut o femeie din tine, iată ce-ai ajuns din pricina unei femei! Caraghiosule! Caraghiosule!

David își crispează mâinele de rampa podului, se ridică mult în vârful picioarelor, se îndoaie peste bara rece de metal, par'că vrând să-l privească pe „celalt” mai bine în obraz. Tâmpurile i s'au umezit iar, arterele accelerează svâcniturile, șira spinării îl frige ca o sârmă înroșită.

— Taci, urlă el, vână de mânie, taci! Dar se oprește îngrozit, cu

privirile asvârlite în jurul lui. În apropiere, nu-i însă nimeni. David oftează ușurat. Își trece mâinile peste frunte, peste față, își pipăie pielea, carnea, își sdrobește în degete mii de celule, să-l usture, să-l doară.

— Ce-i cu mine, șueră el printre dinți, doamne ce-i cu mine?

În creier îl isbesc deodată ca o ploaie piezișe, toate întâmplările, din seara aceea, grele, crude. David se cutremură. Nu-i vine să creadă. „Celalt” din el însă continuă:

— E numai adevărul! Numai adevărul! Pentru o femeie ai ajuns aci! Pentru o femeie! Pentru o femeie!

David se stăpânește cu greu ca să nu răcnească iar, închide pumnii și-i deschide la răstimpuri mici, se răsuște în loc, scrâșnește din dinți, apoi pleacă.

— Așa începe să moară o dragoste, un suflet, poate și un om... suspină el.

* * *

Chelnerul aștepta comanda înclinat atât cât cerea protocolul profesional. David însă nu se grăbea. Continua să-și privească cu încordată atenție mâinile mici, fine, cu degete lungi de adolescentă, le observa, le pândeia tremurul nervos, căuta să pătrundă în taina lor, să se convingă de acel bizar paradox care spune că mâinile unui om trăiesc o viață aparte. Simțea îndepărtat, ca într'un vis muzica aceea care plutea în local, iritantă, stridentă, întocmai ca un horcăit, auzia vag, cascadele de răs, melodia răgușită oftată de un piept ftizic, aplauzele anemice, chemările murdare, aluziile dubioase, i se umpleau nările și plămânii cu acreala drojdiei de viață, mustind aci de luni de zile, de ani de zile, îl ustura pe gât, îi întorcea intestinele, îl isbea în toate simțurile, aerul era prea încărcat, prea uscat, pișca și înțepa mirosul ca un gaz.

Chelnerul aștepta neclintit, absent, obișnuit cu tot soiul de clienți, cu toate capriciile lor, cu toate ciudățeniile lor. Întrebă încăodată, cu acea cunoscută nuanță de excesivă politețe în glas, dacă domnul dorește să fie servit.

David îl privi deadreptul în ochi, oarecum mirat de prezența lui, oarecum surprins.

— O! da... desigur... desigur...

— Vin?

David păru să nu fi auzit întrebarea. Privea omul din față fără nici un motiv, fără nici un rost.

— E chel, gândi el, și murdar. De altfel ca toată lumea din țărâna asta. Poate că-l cheamă și Josef... De bunăseamă e și înșurat, nenorocitul...

— Prietene, cum te numești?

— Alfred domnule...

— Ah! așa e... Alfred... da... da... Așadar nu te cheamă Josef?

— Nu domnule...

— Bine... Bine... n'are nici o importanță...

Pe urmă își aminti de comandă.

— Nu... nu... să nu-mi aduci vin, se apără el cu mâinile, altceva... altceva mai tare...

— Coniac domnule...

— Da... da... Coniac! Coniac și rom! Dar mai repede... mai repede prietene... O sticlă mare de coniac, o sticlă mare de rom... Uite aici o hârtie... nu-mi aduce restul, rămâne tot... Așa!

Chelnerul sosi îndată, desfundă sticlele, umplu paharele, de două ori, de trei ori, fu chemat în altă parte, se scuză ca în fața unei excelențe și pleacă.

David goli alt rând de pahare, le umplu din nou, le goli iar, plescăi din limbă, aplaudă cântecul oftat de pieptul ftizic, zâmbi chiar cântăreței, cearcă să fredoneze după ea, pe urmă să fluiera, prinse refrenul, își umplu pieptul cu el, apoi, îl slobozi afară puternic, bărbătește:

„Dragostea-i poveste de durere”...

Când se sfârși, isbucniră câteva aplauze. Cântăreața mulțumi, împrumutând o mască grațioasă, se retrase într'un colț, singură la masă, își umezi buzele în siropul spumos, scoase batista, tuși în ea, închise ochii, evitând astfel s'o privească, o mototoli în pumnii mici, apoi o vârî în sân.

David fu înconjurat de lăutari. Omul avea nevoie, desigur, de o mângâiere, de un cântec care să-i meargă la inimă ca un leac. Viorile începură să suspine, degetele să tremure cu mare meșteșug pe strune, „leacul” să picure unduios, subțire, ca pe o rană mare...

O bună bucată de vreme David tăcu. Plutea într'o ușoară și plăcută amețeală, ca pe o aripă de vis. Zărea ca printr'o ceață deasă lumea în jurul lui. Bărbați nerași, cu șepci de piele în cap, cu mâini puternice, păroase, râdeau cu toată gura, cu tot trupul, sorbeau cu poftă din pahare mari. Strigau femeile pe nume, le mușcau buzele, plecau cu ele zoriți, se reîntorceau unul câte unul, descheiați lu haine, cu privirile injectate, cu respirația grea...

Femeile forfoteau printre mese. Treceau din mâini în mâini, fără jenă, fără rușine, ronțăiau bomboane, cântau, dansau, fumai țigări, comandau lichioruri.

În mijloc, pe un parchet ud, sgâriat, murdar, se desfășurau punctele dintr'un program improvizat: un bărbat în tricou vărgat înghițând flăcări, un câine dresat, un număr excentric de acrobație, o dansatoare rusă, toți îndelung aplaudați, bisati, chiar, bine răsplătiți, bine primiți.

David i-a privit pe toți, pe rând, și-a deschis punga în fața fiecăruia, a ciocnit un pahar cu omul în tricou vărgat, a bătut prietenește pe umăr acrobatul care se oprise în fața lui, s'a pregătit atâta cât a putut, să admire arta dansatoarei ruse care începuse să evolueze pe parchet cu pași mici, în piruete. Câtva timp a urmărit jocul fin al picioarelor svelte, interpretarea dansului, caracteristica lui, întocmai ca la un spectacol autentic de balet, aștepta sfârșitul, voia să felicite femeia, să-i ofere ceva mai mult ca celorlalți, dar, din întâmplare, privirea i-a lunecat mai departe, dincolo de picioarele dansatoarei, în fața lui sub o masă. Într'o clipă David simte că îngălbenește, că-l înneacă o căldură bolnavă, că se rsotogolește ceva în adâncul lui. Întrebările nasc în el chinuitoare, îl neliniștesc, îl sufoacă.

— Cum de mi-a venit în minte iar? De ce chiar acum? Ce-mi pasă mie, ce-mi pasă mie de alții?

Dansatoarea se prăbușește la pământ, un ghem de femeie, țâșnește însă îndată, dreaptă, își lasă capul pe spate, întinde mâinile într'o implorare păgână și rămâne așa, ca o statuie.

David n'o mai vede, nu-l mai interesează nimic. Privirea i-a rămas acolo, sub masă, par'că ținută, par'că magnetizată. Îl dor amintirile, îl doare sufletul, îl doare viața. Închide ochii să nu mai vadă. Nu! Nu vrea să mai vadă! Nu vrea! Sforțările sunt în zadar, nu poate să-i țină închiși, îi deschide, îi ridică sfredelitori deodată cu întrebările din el, cu neliniștele din el, cu durerile din el.

Dincolo, în fața lui sunt trei la masă: o femeie și doi bărbați. Unul între două vârste, îmbrăcat curat, un muncitor desigur, cumpătat în vorbă, cumpătat în mișcări, celalt, un tânăr înalt, bine făcut, plăcut la înfățișare, brun, cu păr mare, negru, dat peste cap, puțin nervos, puțin iritat, stau liniștiți la un pahar de vin, povestesc întâmplări, privesc lumea, nu arată nici o grabă, au timp, mâine e sărbătoare, zi de odihnă, vor dormi până la prânz, după poftă, după chef.

Femeia ascultă și privește cuminte înainte, n'o interesează nici dansul, nici vorbele bărbatului de lângă ea, aprobă numai cu capul, încruntă ușor din sprâncene când acesta îi spune pe nume, când o

prinde de braț să-i ceară o părere, să-și amintească ceva de acasă.

Celalt o privește des, pe furiș, îi zâmbește chiar. Femeia îl adulește, îi fură zâmbetele, se îmbată de jocul acesta primejdios, rămâne de câteva ori ca într'un extaz în fața lui, cu gura întredeschisă, cu nările palpitânde.

Dansatoarea sfârșește cu o reverență plină de gingășie, surâzătoare, îmbujorată, frumoasă. În cealaltă parte cântăreața se pregătește să suspine o nouă melodie, o nouă durere. Lângă ea se găsește acum un bărbat. Îi vorbește în obraz, o privește în ochi, se apleacă mult către ea, îi șoptește ceva la ureche, o prinde de braț, o oprește în loc. Ea îl respinge cu aversiune, dă din cap, hotărîtă, dărză, caută să-și libereze brațul, îl privește în față, dușmănoasă, îi asvârle un cuvânt crud în ochi, apoi se resemnează și se așează iar pe scaun.

David golește pahar după pahar, înfrigurat, setos, desnădăjduit. Cântăreața tușește în batistă...

Omul e tot în picioare, mic, osos, îmbrăcat într'un pardesiu vechiu, decolorat. Așteaptă ceva. Pare grăbit. Întoarce capul și privește într'un colț, nemulțumit, încruntat. Un băiețel slăbuț cu obraji palizi brăzdați prea timpuriu de cute, îi răspunde de acolo cu un semn în cap. Omul ridică mâna și strigă un nume. Băiatul răspunde la fel, întârzie puțin, apoi se apropie. E îmbrăcat sumar, cu papuci de piele în picioare, cu chiloți negri, ca sportmanii, cu bustul gol. Omul cu pardesiu îl măsoară cu privirea, face o observație, dă un sfat, îl bate pe umăr și-l împinge înainte. Băiatul țâșnește în mijloc ca un titirez. Ridică brațul cu palma întinsă într'un salut roman, așteaptă o fărâma de secundă, apoi dintr'un salt e în mâini, cu picioarele întinse, le desface ca un arc, mult, se întoarce așa în loc, repede, tot mai repede, se oprește, sare în picioare, se lasă pe spate, cu capul până aproape de călcâie, întinde mâinile și face un pod viu, mic cât un pumn.

David tresare, umple paharele și bea.

Ceilalți se întorc în scaune, privesc spectacolul, li se întunecă privirile, clatină din cap, compătimitori.

Băiatul a făcut un salt mortal, nedibaci, aproape să cadă. Încearcă altul mai reușit. În local, sgomotul a încetat. Ochiul tuturor sunt ațintiți spre gângănia de viață, par'că cu durere, par'că cu frică. Omul îmbrăcat în pardesiu, a mirosit un profit. Se furișează aproape de el, îi caută ochii, face un anume semn să repete saltul, de două ori, de trei ori, de patru ori...

— Înc'odată! spun ochii lui, înc'odată!

David a golit jumătate sticlele...

— Inc'odată!

Pulpele femeii sunt albe, bine rotunjite...

— Inc'odată!

Cântăreața stă cu capul în pumni ca într'un plâns...

— Inc'odată!

Bărbatul o mângăie pe păr, pe ceafă, cu dragoste, cu duioșie...

Inc'...

Băiatul s'a oprit. Il înecă sudoarea, oboseala. Abia se poate târi dela o masă la alta, cu cheta. Nu cere nimic, nu privește cât i se dă, totuși gologanii curg din toate părțile, mici, rotunzi, galbeni. Omul mic și osos îl așteaptă într'un colț. Când se apropie, întinde mâinele, strânge toți banii în pumni, îi indeasă peste alții în buzunarul parde-siului, face semn băiatului că poate să plece, aprinde o țigare, pufăie fumul pe nări, satisfăcut, și ca din întâmplare, se apropie de masa cântăreței, vără mâna în buzunar, și zornăie gologanii. Aceasta îl privește o clipă cu scăpărări de fulgere în ochi, apoi se ridică și-l scuipă cu scârbă în față.

— Niciodată! țipă ea, înțelegi? niciodată nu mă voi murdări cu banii aceștia... Păduche... păduche greșos!

David sare în picioare.

— Așadar... așadar... scrâșnește el, tocmai femeia asta... tocmai femeia asta...

Omul a rămas perplex. Scoate batista și-și șterge saliva de pe față.

— Am să te'nvăț eu minte, șueră el.

— Ha! ha! ha! isbucnește tânărul cu mâna înfiptă în rochia femeii de alături, ha! ha! ha! Ușa de biserică!

David svârle masa la o parte, n'are timp s'o ocolească, sticlele se răstoarnă, se sparg, scaunul îi cade în picioare, trece peste el, înaintează cu toate puterile adunate în mușchi, să nu se clatine, se oprește în fața tânărului și sdrobește cuvântul între dinți:

— Canalie!

Celălalt sare în picioare, vânat.

— Canalie! răcnește David, Canalie!

Tânărul pune mâna pe sticla de sifon și strigă:

— Dați-l afară pe bețivul acesta că-i sdrobesc capul! Dați-l afară!

Femeia și-a strâns pulpele, le-a acoperit, a țipat înspăimântată și s'a făcut mică la pieptul bărbatului.

David s'a răzimat în mâini de masă, fără frică.

— Vâsc... găfăie el... da... da... vâsc..., și tu și celălalt... vâsc....

Omul din fața lui îl privi o clipă sfredelitor. Păru că înțelege totul.

— Știi ce-i un vâsc? întreabă David aplecat peste masă, știi? știi? O plantă, hă?... o plantă... da... da... Dar poate să fie și un om! Și un om poate să fie vâsc! Și un om, înțelegi? Un om așa ca tine, și ca celălalt, canalie!

Tânărul ridică pumnul și isbește cu sete în crucea ochilor.

David geme. Nu face însă nici o mișcare, nu caută să se apere, nu caută să lovească. Își infixe degetele în fața de masă, pleacă fruntea și tace. Simte că i se preling firifoare de căldură pe buze, pe bărbie, pe gât.

— Îți mulțumesc prietene... îți mulțumesc... oftează el.

În sală consternare mare.

David continuă:

— Dac' ai putea, prietene, să-mi sângerezi și sufletul...

Apoi se întoarce să plece. Cântăreața îi iese înainte.

— Nu trebuia să faci... nu trebuia pentru mine să faci...

— Ce știi tu, sărmană creatură mică...

Femeia îl privește cu întunecul din ochi, uimită și curioasă, scoate batista și-i șterge sângele de pe față.

— Cunoști Biblia? o întreabă David deodată.

Femeia îl privește și mai uimită. Răspunde încet:

— Da...

— Ai auzit de Maria Magdalena?

— Da...

— Du-te Maria Magdalena... du-te... nu mai întârzia... Undeva te așteaptă o Biserică, un Christos și-o mântuire...

— Da... O Biserică... Un Christos... O mântuire...

Îi prinde mâna și-i lipește buzele de ea.

David iese afară și pornește în noapte...

În urmă cineva grăi:

— Un nebun... Un bețiv nebun...

LEONTIN BRUDAȘCU

MAMA

Culege din ochii noștri nădejdea,
Se uită ziua la soare și la noi.
Dumineca, pune busuioc la icoane:
Are feciori învățați amândoi.

Iși frânge sufletul când ne știe 'n durere,
Ar lua-o cu mâna, să fim mai ușori.
Tristețe de psalm îi e boala
Bietei noastre surori.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

SORA

Grădini de ceruri îi erau ochii,
Și sufletul, țesut din mătăasă.
Fără de joc și râs a crescut,
Dereticind sfioasă prin casă.

Sora noastră bolește de ani.
Pe gură: lespedeaa grea a tăcerii.
Nu știe când e 'nceputul zilei,
Și care e marginea serii.

PETRE PASCU

INSCRIȚIE

Plecarea ta spre însorite meleaguri
Dece-a fost să fie fără steaguri?
Vezi, ziua stăruie obosită pe culmi,
Vânt de sfârșit adulmecă prin ulmi
Și brazi. Iar văduvită de cânt și comoară
Pădurea se pregătește să moară.

Pentru plecarea și somnul tău
Curcubeu s'au înscris pe eleșteu
Azi noapte s'au scuturat stele —
— În mare, în inimă? — grele.
Ape au vuit în depărtări
Frunze au căzut ca vagi sărutări
Și peste tot decorul a înscris
Itinerar pentru plecarea ta în vis.

Uite, amurgul acesta care stăruie nou
— Pe lume sau în noi? — august cavou
Trecerii tale în somn, în vis.
— Floarea pură de cais
Aievea erai?
Mă lasă să cânt trecerea ta pe plai!

INTOARCERE

Vieța a trântit ușile.
Ia-ți bastonul și mânușile
Și să te văd pe alei
Până număr la trei.

Uite 'n lac:
Lebedele tac, stelele tac.
De-acum și tu vei tăcea
Ca fiece stea.

Ori vrei să continui în vis
Gândul ucis, idealul ucis?

Peste somnul tău prăbușit
Toate elanurile s'au risipit.
M'am uitat cu ochianul prin eter
Și n'am văzut nici ciob de cer.

Hai, nu vrei? Fii serios
Nu-ți renega un trecut care putea să fie frumos.
Intoarce-te la solia ta, simplă și gravă
Ca răsăritul stelei în dumbravă.

PĂMÂNTEANĂ TRECERE

Ca și unda Someșului Mic
Lin voiu trece calea către dric
Și discret m'oiu presăra în drum
Ca un cântec ori ca un parfum.

Mi-or cânta plecarea în poem
Paseri albe 'n stih de recviem
Iar în noaptea înflorită, clară
Stele mari crescute peste țară.

Spice 'ngenunchiate 'n lanuri coapte
Vor svoni plecarea mea în noapte
Iar în sat, toate Măriuțele
Vor stropi cu lacrimi năfrămuțele.

Și va fi ca și cum Domnul Sfânt
Ar trona o clipă pe mormânt,
Când m'or trece 'n înălțimi și har
Clopote cu glasul tot mai rar.

INTRARE ÎN POVESTE

Elegii în suflet vor musti
Cum în crama toamnei rodul plin,
Cer iluminat de un nou destin
Va ingenunchia sub bolți de zi.

Omul va întinde brațe noi,
Curcubee în spre albe creste.
Și va fi intrarea în poveste
Un amurg cu line, calde ploi.

ULTIMA DĂRUIRE

Uite cum amurgurile toate
S'au topit pe ape
Și în seara gravă ca o rugăciune
Sufletul e apă sau tăciune.
Cerul, deacuma va cădea mai jos
Peste ce-mi păru cândva frumos.
Munții, pomii, oamenii și anii,
Apele, miorile, ciobanii
Toate îmbrăca-vor strai de denie
Pentru îndepărtată țară de bejenie.

Gânduri mari vor rămânea nescrise
Și poeme doar în manuscrise.
Ca și idealurile frânte în două drept
Ca și cântecul oprit al pasării din piept.

Ochii ce-au scrutat în zări seninul
N'or surprinde 'n legănare sânul.
Buzele, cântare 'n seri ori pară
Vestede, n'or cere fruct alb de fecioară.
Iar Măriuțele cu zâmbet și mărgele
Vor rămâne singure sub stele.

Ca și brazil 'n codrii nimănu
Ca și cerul cu albastrul lui.
Singure cu noaptea și blestemul
Pentru mâna ce-a 'nflorit poemul.

VIEAȚA, SPIRIT, DREPT ȘI STAT

Vieața spirituală nu poate fi străină de legile și proprietățile vieții în genere. O biologie cu adevărat *generală* trebuie să formuleze adevăruri care să se aplice și vieții spirituale ca și celei organice. Afirmățiile care nu s'ar putea potrivi unuia dintre cele două moduri ale faptului vital n'ar putea fi considerate ca ținând de însăși esența vieții în genere și ca relevând ceva din natura ei intimă.

Între adevărurile valabile atât pentru vieața spirituală cât și pentru cea organică stă constatarea că vieața nu apare numai ca supusă cauzalității exterioare ci și ca supusă unor *imperative* interioare, inerente. Imperativul „conservării de sine” sau al perseverării, cum și imperativul propriei sale expansiuni și afirmări, stăpânesc oricare formă și oricare segment al vieții, atât în marile impulsuri de ansamblu cum e vieața unei specii, cât și în detaliile unei individualități, atât în procesul unei simple stări de conștiință, cât și în totalitatea istorică a spiritualității omenești.

Orice proces de vieață, fiind supus unor imperative, se desfășoară întotdeauna *orientat*, adică urmând anumite *sensuri*, dar, totodată, numai înăuntrul unor limite maxime și minime. Sensul sau orientarea constituie „finalitatea”. Limitele care precizează condițiile cursului sunt „normele”. În scurt, vieața prezintă caracterul finalității și al normativității pentru că e totdeauna supusă unor imperative.

În termeni mai curenți, acest imperativ s'ar putea exprima prin regula generală că „vieața se voește pe sine și evită tot ce o desminte sau o împiedecă”. În fiecare modalitate și fiecare porțiune din „vieață” se poate descifra această regulă. Astfel, în modalitatea spirituală: spiritul caută spiritul, voește spiritualitatea și neagă ceea ce desminte sau contrazice spiritul.

Vieața spirituală înfățișează două aspecte: aspectul subiectiv sau individual și aspectul obiectiv sau social. Spiritul individual și cel social nu se află între ele nici în raport de veritabilă opoziție, nici în

raport de cauzalitate unilaterală. Ele sunt, între ele, complementare și corelative. Conștiința individuală se dezvoltă și se complică paralel cu cea colectivă și numai datorită ei, — dar și, reciproc, conștiința colectivă nu evoluează și nu se îmbogățește decât datorită prestațiunilor individuale. *Personalitatea*, ca sinteză armonică a vieții interioare individuale, nu se realizează decât înăuntrul unei societăți organizate și ordonate, după cum nici societatea nu poate fi organizată decât prin activitatea fermă și sistematică a personalităților. Nu poate fi justiție și ordine într-o societate în care indivizii sunt lipsiți de consecvență logică dar nici disciplină și consecvență individuală nu poate fi într-o societate lipsită de ordine și de justiție. Ambele forme, ambele aspecte ale spiritualității cresc organic, împreună.

Se poate spune că viața socială e indispensabilă vieții spirituale, pentru că ea însăși e element constitutiv al vieții spirituale. De altă parte, însă, viața socială implică anumite condiții de existență. Ea este și mai ales poate fi tulburată, poate fi făcută imposibilă prin anumite împrejurări contingente: exigențele vieții organice, în condițiile materiale ale animalității noastre, creează veșnice conflicte. Tendința de posesiune a bunurilor spirituale netezește căi de apropiere sufletească între oameni și deci intensifică „socialitatea”. Dimpotrivă însă, tendința de posesiune a bunurilor materiale produce efecte dispersive. Aceasta pentru că bunurile spirituale sunt susceptibile de o ilimitată apartinență simultană, pe când bunurile materiale, fiind epuizabile, nu suportă decât o apartinență limitată. Concurența în vederea posesiunii bunurilor materiale, decurgând fatal din limităriunea lor și din exigențele imperioase ale animalității, amenință cohesiunea socială și implicit amenință viața spirituală, mai întâi pe cea colectivă și, prin repercusiune, pe cea individuală. Spiritualitatea noastră, imperativul conservării spiritului în genere, dictează o reacțiune sau măcar o precauțiune energetică împotriva acestei primejdii totdeauna posibilă. Cum însă posesiunea bunurilor materiale stă, în ultima analiză, tot sub guvernarea vieții conștiente, primejdia concurenței dispersive poate fi atenuată, îndepărtată, prin îngrădirea posesiunii în anumite *norme*.

Viața organică se supune unor norme dictate de condițiunile exterioare. Viața spirituală și-le creează singură pe ale sale (spiritul e creator de norme și de aprecieri). Gândirea logică, și ea, nu se poate desfășura fără norme: logica e un total de îngrădiri normative ale gândirii fără de care gândirea, anarhizată, n'ar mai fi decât vis incoherent. În viața socială rolul logicei îl joacă Dreptul, totalitatea de

norme juridice. Vieața socială își duce cursul prin îngrădirile diferitelor feluri de norme, tot cum cursul conștiinței individuale, deosebit de legile logice, mai e supus și altor modalități de procedare: într-o minte omenească ideile se însoțesc și se succedă fie prin asemănare, fie prin contrast, fie prin contiguitate în timp sau în spațiu, fie prin comuna participare la anumite stări afective. La fel, vieața socială comportă și alte tipuri de normațiune: obiceiuri sau datine, moravuri, cutume; reguli de politeță și ceremonial; ritualuri religioase etc. Ele au puternce repercusiuni asupra dreptului. Dar dreptul propriu zis, în ceea ce-i constituie esența, este o creațiune rațională și intențională. Dreptul este o construcțiune întru totul similară construcțiunilor tehnice. Funcțiunea căreia îi servește este de a asigura spiritualitatea omenească prin protejarea vieții sociale, indispensabile spiritului.

În ultimele sale fundamente raționale, dreptul se sprijină pe anumite formule ce decurg din însăși natura spiritului nostru. Spiritul „voindu-se și căutându-se pe sine”, se consideră întotdeauna ca absolut și universal: el judecă, apreciază și decide fără să admită alt arbitru, care să fie străin de spiritualitate. Numai cu „mintea” apreciem și înțelegem, iar ceea ce ne pare ireductibil la rațiune adică ireductibil la exigențele spirituale, ne violentează, ne contrariază, ni se înfățișează ca fals, inferior, fără valoare. Ceea ce, dimpotrivă, e asimilabil spiritului și ceea ce ne apare ca pătruns de spiritualitate, aceea e acceptat și are, pentru noi, deplină valoare. Pentru noi, întrucât suntem ființe spirituale, adică pentru spiritul nostru, numai spiritul are valoare și de aceea numai ceea ce-i corespunde și-l cuprinde, ne pare justificat să fie, să existe. Nimic deci nu ne apare mai justificat de a exista decât spiritul însuși. Spiritul *trebuie* să fie și să persevereze.

Dar, dacă spiritul poate fi constatat de noi direct, în fiecare din noi, în mod „subiectiv”, ca „ego”, îi admitem totuși și o existență obiectivă, ca „alter”. Universalitatea și valoarea absolută pe care o atribuim spiritului, adică imperativul existenței și perseverenței sale, considerarea lui ca centru și criteriu de apreciere și implicit ca maximă valoare, se oglindesc din „ego” în „alter”. De aci derivă tendința pur mintală (uneori clară și răspicată, alteori întunecată, confuză, înăbușită de diverse patimi și impulsii instinctive deci animale) să recunoaștem *altuia* îndreptățirea de a exista, de a fi și a se păstra ceea ce este, îndreptățire pe care mai întâi ne-o pronunțăm referitor la noi înșine.

Respectul spiritului pentru spirit este o atitudine inerentă spiri-

tualității omului de totdeauna și de pretutindeni. Din el decurg (cu felurite imixtiuni, fie rutinare și tradiționale, fie afective și imaginative, fie „egoiste” și utilitariste, fie empirice sau ideologice), diverse corolari, desvoltări și interpretări, mai mult ori mai puțin raționale, mai mult ori mai puțin locale sau generale, mai mult ori mai puțin viabile sau efemere. Aceste desvoltări și consecințe de detaliu constituiesc normele conduitei noastre reciproce.

Imixtiunile de care vorbeam mai sus sunt de altfel inevitabile: principiile pur apriorice, pentru a se putea traduce practic în normarea posesiunii, trebuie să sufere o adaptare, pe deoparte prin anumite moduri de a concepe „în concreto” persoana omenească și raporturile interpersonale și printr'un mod oarecare de a situa posesiunea materială pe planul intelectual, printr'un mod de a concepe și înțelege această posesiune. De altă parte, în stabilirea normelor, fie permissive, fie restrictive, referitoare la achizițiunea și la menținerea posesiunii, limitățiunile prezintă întotdeauna un caracter arbitrar. Marele imperativ inițial (și aprioric) al respectării spiritului trebuie să sufere concretizări prin date empirice de diverse grade de generalitate. El se coboară deci la detalii, decretând pentru tot felul de împrejurări mărunte, ce *trebuie* și ce *nu trebuie*, și n'o poate face fără a tranșa prin soluțiuni mai mult ori mai puțin arbitrare (prin „interese” și forță) și mai mult ori mai puțin justificate (prin recursul la anumite principii: religioase, etice, filosofice).

Conformitatea cu o normă generală admisă, consecvența logică față cu ea, fie în deducerea teoretică a altor norme particulare, fie în traducerea ei într'o acțiune, constituie: „*justiția*”. O sentință e „justă” când e conformă cu o regulă de drept consacrată. O regulă de drept e justă ea însăși când e conformă cu o alta mai generală sau cu un principiu prealabil admis. Inconformitatea apare ca în Justiție. Administrarea justiției e în primul rând o analiză logică.

În armonie cu cele de mai sus: un interes subiectiv, când e conform cu o normă admisă, constituie un „interes subiectiv drept” sau: un „drept subiectiv”. Un interes personal, subiectiv, inconform cu normele admise nu e un drept subiectiv veritabil sau efectiv ci, dacă există conjectura că norma favorabilă lui ar putea să obțină o consacrare, acel interes poate constitui cel mult un drept subiectiv coniectural.

Principiile superioare, ideologiile filosofice sau religioase, consacrate în accepțiunile, în convingerile și credințele unei colectivități, pot varia grație împrejurărilor psiho-sociale. În chip firesc, normele

juridice care decurgeau din principiile perimate decad din aplicarea lor deoarece nu mai apar ca juste și se înlocuiesc cu consecințele logice ale noilor principii consacrate.

În lăuntrul unui sistem juridic sau al unei ordini de drept se pot distinge două feluri de norme: normele *cardinale* și cele *adventive*¹⁾. Norme cardinale sunt cele care, — indiferent dacă sunt formulate în paragrafe speciale de lege, — stabilesc condițiunile esențiale ale conviețuirii, deci ale raporturilor sociale. Interdicțiunile principiale precum e cea referitoare la omucidere sau la furt, asigurarea unei relative libertăți individuale, a inviolabilității domiciliului, etc. sunt condițiuni indispensabile ale unui anumit tip de viață socială. Normele care privesc aceste condițiuni sunt norme juridice cardinale. Toate normele care au destinația să asigure sau să înlesnească respectarea și aplicarea efectivă a normelor cardinale sunt norme adventive. Astfel organizarea puterii executive, organizarea „forței publice”, constituirea organului legislativ și a organului judecătoresc, procurarea mijloacelor materiale pentru întreținerea și buna funcționare a acestor organe, întocmirea condițiunilor pentru pregătirea și recrutarea persoanelor întrebuințate pentru funcționarea acestor organe, toate aceste operațiuni presupun existența unor *norme* a căror geneză și structură țin tot de ordinea de drept, dar caracterul lor e auxiliar, adventiv. Normele juridice adventive sunt mijloace (firește, tot tehnice), pentru punerea și menținerea în funcțiune a normelor adventive. Totalitatea instituțiunilor organizate prin normele adventive constituie „statul”.

Statul e, deci, prin originea sa, o dezvoltare, o amplificare, o *ex-crescență* a nevoei de justiție.

În străduința bunei sale întocmiri și funcționări, acest organism anex tinde să apară din ce în ce mai mult ca „scop în sine”. Acest fapt stă în deplină analogie cu unele procese biologice bine cunoscute, frecvente și corespunde de fapt unei particularități a Vieții în genere. Într’adevăr, procesele secundare de viață, înmugurite pe un trunchiu principal sau anterior, tind întotdeauna să-și contureze o individualitate proprie autonomă care apare ca „scop în sine”. Legea „hetero-

1) Distincțiunea aceasta prezintă mai multe avantagii. Mai întâi definiția dreptului, trebuind să conțină numai ce e esențial și indispensabil dreptului, va trebui să fie construită numai prin considerarea acestei distincțiuni. Astfel sancțiunea și coercitiunea fiind elemente ce țin de normele adventive, nu sunt noțiuni indispensabile definiției dreptului în genere. De altă parte, se va vedea: prin aceasta distincțiune se pot evidenția raporturile dintre drept și stat.

goniei scopurilor" emisă de Wundt, e un caz special al acestui fapt general.

Scopul prim și fundamental al tuturor instituțiilor statului este însă acela de a asigura și apăra aplicarea consecventă a unui anumit ansamblu de principii referitoare la viața socială, adică realizarea unei justiții într'un anumit mod concepută. Indirect deci, statul este un organ sau un mijloc tehnic al spiritualității, al unei spiritualități anumite, de un anumit tip și nuanță impuse de condițiile fortuite locale, antropologice și psihologice.

Grație naturii sale psiho-fiziologice și grație tezaurului său de tradiții și de moduri de apreciere, fiecare națiune posedă, destul de pronunțată, o anumită afinitate pentru un anumit tip de ordine socială și juridică. De aceea *statul național* constituie statul cel mai unitar, de cea mai mare omogeneitate posibilă în aspirațiile și mentalitatea colectivă: statul național prezintă cele mai multe șanse de a se considera ca așezat socialmente în cadrul unui maximum de justiție realizabilă. Statul național e deci o construcțiune tehnică de apărare și garanție a tipului de justiție și de ordine socială care corespunde în chipul cel mai adecvat concepțiilor generale și exigențelor sufletești ale unei națiuni. Prin aceasta, statul național apare ca formațiunea socială care servește în gradul cel mai înalt spiritualitatea omenească.

EUGENIU SPERANTIA

1) Prezenta expunere este un rezumat sistematic al concepțiilor autorului, în legătură cu filosofia dreptului, concepții care au fost până acum dezvoltate în mai multe scrieri precum mai ales în: „*Lecțiuni de Enciclopedie juridică*” (Cartea Românească, Cluj, 1936); „*Principii fundamentale de Filosofie juridică*” (Editura Universității Cluj, 1936); „*Locul vieții psihice în construcțiunea unei biologie generale*” .Comunicare la al X-lea Congres internațional de Psihologie, Copenhaga, 1932; Extras din „*Revista de Filosofie*”, 1934. Oficiul de Librărie, București); „*Il diritto come nezezo tecnico dello spirito*” (Rivista Internazionale di Filosofia del Diritto, Roma, 1936); „*Les lois et les formes de la pensée comme projection des propriétés de la vie*” (in „*Actes du VIII-ème Congrès international de Philosophie*”, Praha, Librăria „Orbis”, 1936. În românește: „*Legile și formele gândirii*”, extras, Oficiul de Librărie, București); „*Cunoștința socialmente relatată*” (extras, idem, 1933), etc.

CUGET ORB

Aștept ca un orb uitat în noapte,
Neștiind că lumina s'a retras
Și mirat că nu se-apropie șoapte
Și sunet trecător de pas.

Turla mea, peste neguri de ape,
A răsturnat clopot de-atâtea ori,
Crezând că te-am găsit chip aproape,
Să te vestesc semn în nori.

In gene n'ai avut praf de hături
Și 'n suflet n'ai oprit mers.
Cântecul a trecut mut pe-alături
Și umbra pe zare s'a șters.

Te chiuesc sosire 'n tot pasul
Și 'n fiecare chip te ucid,
Ca să-ți aștept peste veacuri popasul
Și 'n cătuși de timp să te 'nchid.

GEORGE A. PETRE

IN NOAPTE

Galbenă, luna urcă mirată, domoală,
Călcând tăcută prin nori,
Ca fata zăcută, cu paloare de boală,
Dusă la geam de subsuori.

De-ar crește tăcerea, mai limpede noapte,
Aș izbuti ușor s'aud
Cum schimbă stelele 'n slavă șoapte
Și cum sugă firul crud.

BCU Cluj / Central University Library Cluj
In perne de liniști intunecate,
Ca sămânța 'n pământ,
Dorm stoluri de melodii necântate
Și nu pot zburători cânt.

Voiam să te caut tremur în stele
Și-am uitat în ce veac te-ai stins.
Poate că luneci lumină prin zăbrele
In alt necuprins.

Și eu stau aici, cu drumul la picioare:
Câine culcat ghem.
Nimic nu se mai naște și nu moare,
Ca să știu pe cine chem.

GEORGE A. PETRE

HANUL ROȘU¹⁾

Cine a trecut vreodată pe drumul care duce dela Craiova spre Cernele, prin bariera Bucovățului, nu se poate să nu-și amintească de Hanul Roșu. Și astăzi se mai poate vedea, în stânga drumului, imediat ce ieși din zăvoiul Zahanalei, după cotitura în pantă ușoară, un dâmb, o movilă nenaturală. Acesteia îi spun localnicii Hanul Roșu.

Cu câțiva zeci de ani în urmă, în acel loc se ridica un han. Pe atunci drumul Zahanalei era mai umblat, trecea Jiul pe un pod de lemn, ajungea în Leama, de unde se pierdea în câmpia tot mai puțin deluroasă a Olteniei. Se scurta cu mult calea care astăzi trece prin Bucovăț.

Hanul era al unui Zăgan, pripășit de prin dealurile Mehedințiului și așezat acolo, la vad bun, în casă nouă clădită de el. Ori veneai dela Leamna, ori plecai din Craiova, hanul se vedea de departe, alb, spoit întotdeauna proaspăt. În jurul lui nu mai erau case. Cele mai apropiate se întindeau mici și înghesuite în lunca Moflenilor, dincolo de pădurea bătrână de fagi și stejari, căreia îi zic și astăzi încă, Lunca. Spre Craiova, dintr'un mănunchi de sălcii, de abia puteai ghici abatorul orașului.

Hanul lui Zăgan avea și camere de găzduit, grajd pentru vite și șopron pentru care. Cei care veneau cu vite la tăiat și ajungeau prea de dimineață, așteptau acolo ziua. Când sătenii se întorceau spre casă, cu căruțele încărcate de cumpărături, tot la Zăgan întârziiau. Vinurile lui erau renumite, iar pentru pastramă veneau și boierii tocmai din Craiova. Pentru serile călduroase de vară hanul avea și o grădină. Tei crescuți cine știe cum, învăluiau sub umbră deasă și răcoroasă mese cioplite din lemn alb de brad. Iar în unele nopți de vară, când veneau orașenii să petreacă, cu pește proaspăt, argintiu și cu pelin străveziu și gustos, cântecele lăutarilor se auzeau până departe,

¹⁾ Din volumul de nuvele „*Hanul Roșu*“, în curs de apariție la editura Miron Neagu, Sighișoara.

până către valea Jiului, ca un ecou de veselie și vremuri bune.

Zăgan era vădov, nevastă-sa îi murise, cu câțiva ani în urmă, într'un accident. Caii speriați răsturnară căruța în șanț, iar pe femeea lui Zăgan cu pieptul într'un țăruiș înfipt ca semn în marginea drumului. În casă îi rămăsese o fetiță, Lenuța, de vreo cinci ani, blondă, cu ochii albaștrii ca floarea de cicoare, liniștită și leită răposatei. Dragostea lui Zăgan pentru fată era mai mult decât paternă, un fel de venerație care îl făcea să tremure și să se îngrozească la orice tânjire a copilei. N'a mai vrut să se însoare a doua oară. Și-a luat în casă un fel de îngrijitoare, o bătrână din Mofleni, credincioasă și curată.

Vieața la hanul lui Zăgan trecea monotonă și sănătoasă. Cei doi argați de curte, băieți buni, ținători la casă, munceau zi și noapte.

Mușterii erau aproape tot aceiași de ani de zile. În zilele de târg sau de tăiere, seara, în drum spre casă, se strângeau la un pahar de vin și-și povesteau necazurile și bucuriile. Zăgan era întotdeauna în mijlocul lor. Bun la suflet, îi împrumuta uneori cu bani, fără dobândă, alteori, îi ajuta cu câte un sac de grâu sau de cartofi; iar de era nevoie, punea și numele lui drept garanție pe la vreun zaraf pentru împrumuturi mai mari.

* * *

În noaptea în care începe povestea noastră, Zăgan se culcă mai devreme. Era într'o joi seara, zi în care nu prea avea mușterii. De altfel și vremea era urâtă: început de toamnă prea timpurie pentru luna Septemvrie, cu o ploaie deasă și liniștită. Din câmpul încă necules se ridicau aburi proaspeți cu miros de pâine dospită, iar în praful șoselei încă nu se făcuse noroi; pământul parcă dornic de apă sugea picăturile mici și dese.

După miezul nopții se culcară și argații, într'o cămară în care iarna se strângeau cartofi. Obosiți, uzi și înfrigurați, adormiră îndată. Din când în când, în grajd se auzea câte o lovitură de copită, care răsuna în noapte ciudat. Luța, iapa neînfricăată și sprintenă, nu putea dormi în noaptea aceea.

Deodată, toți trei câinii începură să latre și se repeziră spre gardul înalt din fundul curții. Băteau acolo cu lătratul lor răgușit, către un singur loc, undeva, spre negura udă a nopții. Și nu încetară mult timp. Când Anton, unul din argați, ieși în curte și încercă să-i liniștească, se înfuriară și mai tare. Se repezeau în gard de parcă ar fi vrut să-l doboare. Lui Anton nu i se păru a fi lucru curat. Se în-

poie în odaie, trase cisme, își aruncă pe spate o haină veche și ieși din nou. Precut, ocolind luciul mai puternic al bălților, se îndreptă spre locul unde băteau câinii. Curajos, se ridică pe o capră de lemn și cu mâinile proptite în gard, căută să deslușească ceva în beznă. Instinctiv simți în întunecătura prezența cuiva. Cu o voce mai tare decât ar fi vrut, strigă:

„Cine-i acolo?”

La început nu se auzi nimic, niciun șgomot, niciun răspuns; dar cu cât privea mai atent, ochii obișnuiți cu întunecătura zăriră, chiar în marginea porumbiștii, o mogâldeată. Aceasta se mișcă puțin și făcu un pas. Anton se sperie, atât de aproape era de el, chiar sub gard. Cu vocea puțin sugrumată, repetă:

„N'auzi, ... cine-i acolo?”

I se păru o clipă că trebuia să spună „aici”, atât vedea de limpede un om, care mai făcu un pas, încă unul și apoi se opri. O mână și-o propti de gard și fără să se uite în sus, întrebă:

„E aici stăpân'tău?”

„Aici-i!” strigă Anton.

„Sunt oameni găzduiți în han?”

„Nu, dar cine ești?” încercă nerăbdător Anton să se lămurească.

Ca și când nu-i păsa de curiozitatea argatului, omul îi spuse aproape șoptit:

„Chiamă-l încoă', l-aștept!”

„Dar cin' să-i spun că e?”

„Șterge-o și nu te mesteca!” strigă furios străinul.

Anton, slugă supusă, plecă. I se păru că băltoacele sunt mai mari, dar dintr'o teamă neînțeleasă călcă grăbit tocmai în ele.

Zăgan dormea într'o odaie cu fereastra în curte, spre șosea. Ușa dela sală era încuiată, așa că Anton îi bătu în geam. Zăgan era obișnuit cu astfel de șgomote. Se deșteptă agale și veni la fereastră. O deschise, și când simți aerul rece și umed se înfrigură. Își adună la gât cămașa și privi lung, oarecum nedumerit, pe Anton.

„Stăpâne, e un om în dosul gardului, în porumb, ... zice ca să veniți acolo!”

„Ce-i?” întrebă nelămurit Zăgan.

„Un om vrea să vorbească cu 'mneavoastră.”

„Chiamă-l aici, pe poartă, omenește, nu peste gard, ca hoții!”

„Nu vrea, stăpâne!” ghici Anton, în urechi încă cu strigătul străinului.

„Cum nu vrea!”

„Păi, ... când l-am întrebat de nume, m'a luat la goană!” completă Anton parcă înfricat de nedumerirea stăpânului său.

„Spune-i că vin!” răspunse împăcat Zăgan.

Se îmbracă încet și se mira singur că se simte puțin îngândurat. Nu-și amintea, ca decând are el han, să-l fi chemat cineva pe acolo, pe din dos, peste gard. Când se iese din odaie păru că-și amintește ceva, se întoarce și de sub perină scoase un pistol. Și-l înfipse în chimir și ieși. Anton îl aștepta sub streășină, la adăpost, iar din dosul curții venea lătrat întăritat de câine. Mergând spre fundul curții, Anton adăugă, cu teamă:

„M'a întrebat dacă's oameni găzduiți!”

Căinii săreau bucuroși în jur, stropindu-i de noroi și ștergându-și labele de hainele lor. Amândoi păseau însă absenți.

Ajunși la gard, Zăgan se urcă pe capra de lemne și privi afară.

„Care-ești aici?”

„Trimite-ți sluga în casă și-ți spun!” răspunse străinul.

Zăgan îi făcu semn lui Anton, care se îndepărtă. Nu intră însă în casă și se ascunse în dosul bucătăriei, pândind atent. Zăgan rămas singur își pipăi pistolul.

„Ascultă”, începu străinul, ridicându-și capul, „sunt Iani, ai auzit de mine!”

„Ia-ni!” silabisii plin de groază Zăgan.

„Uite-te, de două săptămâni decând am scăpat de sub pază colind pădurile. M'a răzbit în noaptea asta și foamea și frigul! Am bani mulți, iată”, și întinse un săculeț de piele în care suna ceva, „îți plătesc cât îmi ceri, primește-mă câteva ceasuri într'o cameră, dă-mi de mâncare, un pat și vinde-mi un cal. Măine, înainte de luminat, plec. Fug în Bulgaria și n'o afla nici dracu' c'am fost pe aici!”

Lui Zăgan îi veniră în minte toate amintirile deodată. Avea în fața lui, așa dar, supus și rugător, pe vestitul tâlhar, Iani. Prins de zeci de ori, scăpat tot atâtea, se iveră, deodată, în miez de noapte și-i cerea adăpost, mâncare și un cal. Vroia să plătească, se purta deci cinstit. Își aminti de groaza ce-o băgase în toată Oltenia, de aparițiile lui aproape supraomenești, de gazde bine plătite, de omorurile lui bestiale, de bancherul Zigutti omorât într'un sac, prin sdrobirea capului cu un pietroi, chiar aici, nu departe, peste lanul de porumb, în Luncă. •

Iani privea nerăbdător, își mișca încet picioarele ude în băltoaca în care stătea. Zăgan mai aruncă o privire scurtă și decisă, sări înapoi în curte și-i strigă:

„Hai, treci la poartă!”

Dincolo de gard se auzeau clipocind în ogorul desfundat de apă pașii grei ai lui Iani. Zăgan trecu la argați: îi spuse lui Anton să-l scoale și pe celălalt, să se înarmeze amândoi și să treacă pe furiș în gang, să se ascundă în vatra veche și să aștepte. Ii mai spuse, șoptind cu groază:

„Fiți cu ochii 'n patru, e Iani haiducul, vrea adăpost!”

Zăgan trecu în față, descuie poarta și-l lasă pe Iani să intre. Ii făcu semn s'o ia înainte. Tâlharul se supuse. Zăgan îl îndreptă apoi spre o cameră din fundul coridorului. În treacăt luă o lumânară din sală și ajunși în odaia de găzduit, fără să se uite la tâlhar, îi puse lumânarea pe masă. Atunci se întoarse, teama o învinsese prin mișcare, prin deciziunea de-a face ceea ce făcu. Acuma avea în față pe Iani: rămase surprins. Iși inchipuia figura acestuia groaznică, hidoasă, ca de bestie; când colo, o față cu trăsături regulate, liniștită, slabă, cu o mustață neagră, inundată însă de-o barbă crescută în voie. Doar în ochi îi licărea o voință și o hotărîre de care trebuia să 'te temi.

Înainte de-a se așeza pe scaun, Iani scoase de sub pelerina cu care era învelit, o pușcă cu țeava scurtă. La brâu i se mai vedea un mâner de cuțit și-un pat de pistol. Așezându-se, privi în ochi pe Zăgan:

„Uite, aici ai banii”, și-i svârli cu curaj un 'săculeț, „cu un ceas înainte de luminat să mă scoli, calul să aștepte sub șopron, câinii să fie legați; șa nu-mi trebuie, doar niște hățuri bune!”.

Făță de timiditatea discuției dela gard, Zăgan rămase uluit de impertinența vocii tâlharului, de schimbarea care se produsese în el. Luă punga, se uită în ea, se duse la lumânare, scoase un galben, îl întoarse, când pe-o parte, când pe alta, ca și când ar fi vrut să se convingă de-i bun sau nu, o închise și apoi și-o băgă în sân. Când să iese, Iani îl opri, îi arătă mânerul cuțitului, și c'o privire fixă și aspră, adăugă:

„Dacă mă trădezi, știi ce te așteaptă, ca pe Vătafu din Șegarcea!”.

Zăgan zâmbi și ieși fără grabă și fără teamă, aducându-și aminte, că pe Vătafu din Șegarcea, gazdă trădătoare, Iani s'a răsbunat la prima lui evadare, spintecându-i pântecul cu o singură lovitură de cuțit.

* * *

Zăgan coborî în curte, își făcu de lucru în grajd, puse fân cailor în iesle, mângâie crupa voinică a Luței, împinse cu piciorul o baligă

proaspătă și întări lanțurile dela stănoagă. Prin fereastra grajdului se tot uita la camera lui Iani. Lumina mai ardea încă; într'un târziu se stinse. Atunci chemă argații în grajd. Amândoi erau îmbrăcați și cu câte o flintă în mână. În agitația lor era un amestec de spaimă și de curaj. Iși priveau stăpânul cu teamă și respect.

„Antoane, tu du-te tiptil și trage cu urechea la ușe. Grijește, nu lovi nimic și nu sufla prea tare. Tine mâna pe flintă și de iese din cameră, trage!”.

Celuilalt, Zăgan punându-i mâna pe umăr, îi zise:

„Iar tu Andrei, dă o fugă până'n Mofleni și adu potera, spune-le că Iani doarme la mine!”. Și văzându-l puțin îngrijorat, adăugă:

„Nu-ți fie teamă, avem noi grije, veniți numai repede!”.

Andrei puse șeaua pe un murg iute și mărunț și încet, cu mare băgare de seamă, ieși cu el pe ușa din dos a grajdului, care da spre câmp. Când încălecă și privi în jur, i se făcu frică, câmpul era negru și ud, iar cerul își târa umbrele aproape de tot de pământ.

Zăgan se întoarse în camera lui. Trecând prin fața ușii lui Iani văzu figura concentrată și speriată a lui Anton. Îi zâmbi și-l încurajă mut. În cameră se așeză pe pat oftând; încă nu se gândise până atunci la ce face. Îi fu o clipă teamă, o teamă mare care se opri ca un nod în gât: „Dacă iarăși scapă Iani și am și eu soarta lui Vătafu”. De felul lui nu era fricos, din contră, dar în noaptea aceasta prea îl înconjurau temeri din toate părțile. Se gândi apoi la Lenuța. Aici gândul îl duru, se simțea chircit, se ascundea parcă în sinea lui de un dușman nevăzut. Ridicându-se, oftă iarăși prelung și trist: „Fie ce-o fi, acumă și-așa o să vină potera”. Și plecă tiptil în curte.

Se așeză sub un pom, pe-o buturugă. Avea sub ochi fereastra lui Iani. Până afară se auzea cu sforăie. Căinii îi închisese în ghețarie, în dosul grajdului. Acolo putea lătra, nu se auzea. Zăgan privea atent fiecare lucru. Urmărea stropii de apă cum pleoscăiau în bălțile din curte, observă că la un colț casa era lovită de-o căpățână de roată. Nu-și putu aminti cine s'o fi lovit. Apoi înălță capul și privi în sus. Cerul era tot mai negru, ca și catranul de uns. Așteptarea începu să-l turbure: „Dacă nu-i potera la Mofleni!”. Atunci el singur trebuie să-l prindă pe Iani. Oare va reuși? Poate fi sigur de sprijinul argaților? Dacă devin lași și nu vor să tragă? Și dacă trage Iani în grămadă?”.

De departe veneau șgomote înfundate. I se păru că aude un nechezat de cal, din grajd îi răspunse Luța. Atunci se cutremură: „Dacă Iani se trezește înainte de sosirea poderii. „Dar sforăitul tâlharului făcea să vibreze geamurile. Liniștit puțin se ridică în picioare și cu

grije se îndreptă spre poartă. În același timp se auzi lătratul înfundat al câinilor. Scârțâi și poarta dindărăt. Trei namile intrară. În același timp, pe șosea apărură alte trei. Era potera. Descălecară în același timp. Pe poarta deschisă intră Andrei cu șeful puterei și cu încă un soldat. Erau strașnic înarmați. Lui Zăgan îi veni o clipă să râdă când îi văzu cât erau de gravi. Dar îi păru rău de acest gând. I se făcu și lui frică. Și cum Doamne de nu se gândise până atunci că arestarea nu va fi lucru ușor.

După ce se strânseseră toți oamenii, începură să-și împartă rolurile. Trei în curte, trei în fața ușii. Zăgan nu vroi să ia parte, el spuse că stă în curte să supravegheze.

Unul dintre cei din curte, după cum se înțeleseseră, bătu puternic în geamul lui Iani. Lui Zăgan îi bătea inima și mai tare, vru o clipă să întoarcă spatele, dar nu putu. Il atrăgea fereastra aceea. Din cameră se auzi un sgomot. O voce puternică întrebă:

„Cine-i“?

În curte nu răspunse nimeni, nu se așteptaseră ca Iani să întrebe. Atunci Iani, poate crezând că-l trezesc pentru că-i timpul de plecare, deschise precaut fereastra. Când se aplecă și văzu trei oameni înarmați, pricepu. Ca fulgerul de repede se trase înapoi. În aceeași clipă cei din sală începură să bată la ușa. Oamenii din curte crezură că Iani se va duce acolo și uitară aproape de fereastră. Când, deodată, o mătăhală sări în curte, tocmai în mijlocul celor trei. Unuia îi sări chiar în spate, încât îl doborî, în pieptul altuia descărcă pistolul, și cu un cuțit creastă fața celui de-al treilea. Într-o clipă fu la poartă. Tocmai se pregătea să sară în șeaua unuia dintre caii soldaților, când din umbra gardului unde se ascunsese Zăgan, porni un pocnet surd de pistol încărcat cu multă pulbere. Iani ezită, era întors cu spatele, se îndoi de mijloc și se aplecă, pistolul pe care-l ținea strâns în mână îi scăpă. Strângea sdravăn însă, în cealaltă cuțitul. Un scrâșnet de dinți înfioră aerul, un cal necheză. Din casă fășniră ceilalți oameni și se repeziră asupra lui. Haiducul privea dârț, o clipă păru că vrea să se opună, renunță însă și svârli cuțitul în șanț.

Il doborîră în iarbă; de abia fură îndeajuns lanțurile, funiile și cătușele pe care le aduseseră. Când îl ridicară în picioare se mirară cât era de plin de sânge dela mijloc în jos.

Iani era liniștit, părea că vrea să găsească pe cineva, privirea lui cerceta figurile celor ce-l țineau. Zăgan era tot ascuns după gard: tâlhar, netâlhar îi era rușine de trădare.

La un geam luminat apăru căpșorul blond al Lenutei. Privea curioasă și speriată cu fruntea lipită de geam. Atunci Zăgan se sculă,

se simți tare și mândru și înaintă să infrunte privirea lui Iani. Când i-o întâlni, nu clinti.

Iani fu urcat pe un cal și legat de șeaua lui fedeleș. Ceilalți încălecați și ei, cu flintele în mână, porniră cu el spre răsărit. Dincolo de Craiova se bănuia o lumină tot mai mare și mai roșie. Răsăritul încerca să răsbească prin ploaie și negură.

Zăgan rămase la poartă cu ochii după convoi. Și tocmai când caii începură să intre în galop, se auzi vocea lui Iani tare ca un tunet: „Te voi lovi Zăgane, unde te doare mai rău!”.

* * *

Mult timp rămase Zăgan înțepenit în același loc. Nu se putea lămurii. Vorbele lui Iani îi răsunau încă în urechi. În depărtare parcă mai auzea galop de cai. Și privind așa în gol, i-se păru numai o clipă, că undeva, nici el nu știa unde, începe să crească o primejdie mare, mare cât noaptea aceea udă și neagră.

II.

După arestarea lui Iani timpul trecea mai încet la hanul lui Zăgan. Noptile erau uneori prea lungi, zilele nu se mai terminau. În sufletul lui Zăgan tresăreau toate presimțirile, era atent la orice vorbă: i se părea câteodată, noaptea, că aude pași în curte, sarea la geam și cu ochii mari cercetând, nu găsea pe nimeni. Se trezea uneori că pân-dește, nici el nu știa ce, dar asculta cu urechea tot mai ascuțită. De multe ori ieșea în șosea, urca pe malul de pe partea cealaltă și privea depărtările. Dacă se vedea vre-o umbră pe câmp, care i s'ar fi părut că vrea să se ascundă, tresărea, fugea în casă și dela geam pân-dea. Chiar a doua zi după arestarea lui Iani, puse de întărire gardurile, tăie doi pomi din spre Luncă, spre a vedea liber într'acolo și-și cumpără încă doi câini tineri. Argații își priveau lung stăpânul, Zăgan însă nu-i vedea, era tot mai absorbit de gânduri și temeri.

Toamna fu scurtă și bogată. Câmpul strâns umplu hambarele, vitele se vindeau, pe preț bun, iar adălmașurile țineau în cârciuma lui Zăgan până noaptea târziu. Cât timp avea mușterii în prăvălie Zăgan era liniștit, dar cum plecau, temerile începeau din nou. Umbla mereu cu pistol la chimie, încât unii clienți, cu gust de glumă, îl luau în răs. În camera argaților stăteau încărcate gata două flinte, acățate în cui, iar în camera lui Zăgan, alta după ușe. Puse și gratii la fereastra camerei unde locuia Lenuța cu îngrijitoarea ei, iar ușii îi întări zăvoarele.

Iarna din acel an fu grea, cu viscole care țineau zile întregi, cu zăpezi troienite de garduri și prin curți. Odată, vreo opt zile niciun călător și nicio sanie n'au umblat pe șosea. Era după Bobotează. Andrei era dus acasă, iar Zăgan singur cu Anton păzeau cu strășnicie casa.

Cu venirea primăverii scăzu și teama lui Zăgan. Iani fusese judecat și condamnat pe vieață, la tăiat de sare, în ocnele dela Telega. Când află cât de departe era Telega de Craiova, Zăgan se liniști; și i se mai spusese că în ocna aceea rar de-o duce vreunul mai mult de cinci ani, toți mor de frig și muncă.

Vieața la hanul lui Zăgan reîncepu senină și fără griji. Lenuța creștea și se făcea tot mai frumoasă. În toamnă se gândea s'o dea la școală în Craiova. Ii cumpără rochițe colorate viu din prăvăliile depe strada Ungurenilor din Craiova. Și nu se întorcea niciodată acasă fără să-i aducă zahăr, bomboane, nuci, stafide, roșcove sau smochine.

Afacerile lui Zăgan mergeau tot mai bine. Se apucase în ultimul timp și de vândut vite. Le cumpăra ieftin dela țărani, deadreptul dela ei de acasă și le vindea la abator cu un câștig destul de frumos. Baniii nu și mai ținea însă acasă, fie că-i depunea la Craiova, fie că-și cumpăra pământ. În satul său din Mehedinți avea câteva rânduri de case cu pământ cât pentru un conac boieresc. De câte ori lua ceva nou, repeta ca un refren: „Pentru Lenuța, să-i fie de zestre, că nu le-oi duce cu mine“.

* * *

În săptămâna Patimilor, Zăgan se duse la Craiova după cumpărături. Trebuia să-și aprovizioneze gospodăria și hanul pentru sărbătorile Paștelui. A treia zi de Paște era întotdeauna mare petrecere câmpenească în Luncă. Atunci hanul lui Zăgan era un cuib retras unde se strâneau cei mai avuți negustori din Craiova pentru a-și petrece.

Alergă în oraș până către seară. Era rupt de oboseală când ajunsese, în drum spre casă, la bariera Bucovățului. Intră puțin înăuntru să comande niște vișinată, o specialitate a unui pivnicer italian. Până îi aduseră probele se așeză la o masă. Deodată tresări, la masa de alături se vorbea de Iani. Se întoarse într'acolo cu teamă. Vorbeau, un paracliser dela Mănăstirea Bucovățului, cu doi geambași de cai, un grec și-un român oacheș și mic.

„Și cum, cum?“ întreba curios grecul.

„Nu știu, atât am aflat, ce v'am spus!“ răspunse paracliserul, probabil cel ce venise cu vestea.

„Acum iarăși o să apară pe aici”, continuă îngândurat geambașul român.

„Nu știu de ce nu l-au spânzurat?” întrebă iarăși grecul.

„Se spune c’a cumpărat pe judecători!” zise paracliserul aplecându-se discret.

Zăgan nu mai avea astâmpăr, se tot sucea pe scaun. Aici ar fi vrut să se scoale, să-i întrebe despre cele povestite, aici îi era teamă să nu i se adeverească bănuiala. Un al patrulea, care stătea alături în picioare, se apropie de masa celor ce vorbeau:

„Și zi, iar’ scăpă Iani?”.

„Da când bre, când scăpă?” întrebă din nou grecul.

„Ia, azi e săptămâna!” zise cel în picioare.

„Și de unde știi?”, continuă grecul de data asta cu teamă amestecată cu curaj.

„S’a dat svon în județ, spun și jandarmii. Cu toții sunt alarmați!” și vorbele lui presărară tuturor înfrigurări.

Lui Zăgan îi fură îndeajuns cele auzite. Se sculă repede și spuse că se grăbește și că vine a doua zi după vișinată.

Când se urcă în căruță alături de Andrei, după ce porniră caii, îi spuse liniștit:

„Andrei, Iani a scăpat de-o săptămână!”.

Andrei tăcu, privea înainte și mâna nervos caii. Căruța sărea peste pietri și gropi, prin praf și murdărie, gonia sprintenă în galopul cailor. Noaptea se lăsa încet, iar spre apusul către care mergeau, cerul era roșu, trandafiriu. Luceafărul de seară apăru timid, iar osia carului mare însemna pe cer o direcție neobișnuit de înclinată.

Câmpul de-un verde crud părea covor întins. Greerii țâraiau strident și licurici punctau umbrele tufișurilor cu semne luminoase. Căruța cu roțile înfundate în praf nu mai făcea sgomot, doar loviturile surde ale copitelor mai turburau pacea care se întinsese.

Zăgan nerăbdător își tot lungea gâtul inanite. Apăru, în sfârșit și hanul. De departe văzu lume la mese și căruțe pe șosea. Se liniști, dar când vru să părăsească gândurile de teamă, simți o sfâșiere adâncă. Nu putea, se simțea în tovărășia lor, ca în aceea a unei mari temeri de care nu poți scăpa în nici un fel. Și atunci turburat, cu o privire aspră spre cer, în urechi cu liniștea câmpului, murmură:

„Cum pot fi griji atât de mari în liniștea asta!”.

* * *

Zăgan nu-și putea aminti să mai fi avut vreodată sărbători atât de triste. Parcă i-a tot plouat. În ciuda vremii bune, a mușterilor

mulți și darnici, a veseliei ce-a domnit tot timpul, el rămânea mereu îngândurat. Între timp, chiar în Vinerea Mare, s'a dus singur în oraș, s'a interesat la autorități de fuga lui Iani, a cerut sprijin și apărare, a povestit tuturor amenințarea tâlharului. L-au primit aproape indiferenți, iar un șef obrasnic i-a și spus, că ce se teme așa, coșcogeamite om și încă și cu pistol la brâu. Zăgan plecă rușinat. Se duse apoi la Mofleni. Acolo se plânse jandarmilor, le ceru și lor ajutor și putere care să răscolească pădurile. Șeful lor, un om cumsecade, îl liniști, îi arătă că Iani sigur s'a refugiat prin Muntenia de sud, de n'o fi prin București sau Ploiești. Că e pus în urmărire în toată țara și că, sigur, nu-i niciun pericol. Cu toate acestea Zăgan se înapoie trist și abătut.

De Dumineca Tomei avea comandată o petrecere mare a Glogovenilor; treizeci și cinci de musafiri, toți aleși, toți cu bani. Zăgan munci cu zor, cu sârg și la urmă cu bucurie. În focul lucrului își uitase de teama lui cea mare. Iar a doua zi când își făcu socotelile, văzu c'a câștigat cât altădată într'o lună întreagă.

Dădu fuga la Craiova, cumpără o icoană a Maicii Domnului, lumânări și le duse în biserica din Mofleni. Se rugă acolo vre-o două ceasuri, nu-i venea să plece. Când ieși împărți tuturor de pomană în cale. Trecând prin fața jandarmeriei șeful îl chemă înăuntru. Avea o înfățișare veselă. Zăgan îl privi curios. Când îi spuse că le-a venit vestea că Iani a fugit în Bulgaria, lui Zăgan nu-i venea să creadă de bucurie. Ochii îi sticleau de emoție, și în elanul său sufletesc rugă pe șef să primească o cinstire pentru vestea care i-o adusese.

Mergând spre casă inima lui Zăgan era mare cât un necuprins. Privea cu prietenie totul. Fluiera păsărelelor, mângâia grâul, răspundea cu veselie la binețe. Văzându-și casa de departe grăbi ca un copil. Iar când în pragul casei îi ieși înainte Lenuța, veselă și cântând, ochii i se umplură de lacrimi calde și abundente.

III.

Era în toiul verii. Grâul crescut în lanuri înalte se clatina sub unduirea vântului, ca apa mării. Spicele începuseră să se coloreze într'un galben cenușiu, iar paiul lucea mai tare și devenea mai elastic. Nori mici și albi, ca mieii din săptămâna Paștelui, călătoreau alene pe cer. Iar din înălțimi eobora ca o săgeată ciocârlia tuturor semnelor bune.

Zăgan aproape uitase de Iani. Nimeni nu mai pomenea de el și apoi Zăgan credea în fuga lui în Bulgaria. Auzise doar, chiar din gura tâlharului, în noaptea aceea a arestării, că vrea să fugă către acolo.

Intr'o joi, zi de târg, Zăgan se sculă de timpuriu și împreună cu argații porni spre Craiova cu șase cai roibi. Ii adusese în ajun un țăran care voia să-i vândă prin Zăgan, pe un preț bun. Încă nu se luminase bine de ziuă, când un nor mic de praf sticlea în aburul dimineții pe șosea. Acasă rămăsese doar îngrijitoarea cu Lenuța. Fata mai dormea încă, bătrânei îi spuse însă Zăgan la plecare că se întoarce sigur către prânz.

Trecuse de ora opt când un flăcău opri calul în fața hanului. Legă calul de gard, acăță biciușca de oblâncul șeeii și tropotind pe trepte urcă spre sala mare a hanului. Il întâmpină femeea.

„Ce, singură maică?”

„Ia, singură că plecară cu niște cai la târg!” răspunse ea senină și la locul ei.

„Dă-mi un sfert de țuică!” spuse flăcăul așezându-se la o masă.

Bătrâna se mișca greu, avea un picior umflat. Până trecu în camera de alături, până căută ce trebuia, flăcăul își făcu de lucru prin han. Intr'adevăr, părea pustiu. Căinii erau bine închiși în grajd unde-și dormeau somnul. Atunci se furișe afară, se făcu că are de dres ceva la șea. Dar cu ochii era spre Leama, pe șosea. Deodată începu să fluiera. Bătrâna apărui în ușe cu țuica:

„Da nu-ți mai trebuie?”

„Ba da, stai numai, că-mi mai vine un tovarăș!”

Intr'adevăr, un altul, părea de-o seamă cu el, sosi tot călare. Își legă calul alături, se scutură de praf și se îndreptă spre han. O clipă numai, se înțelesesă ceva din ochi.

Se așezară la masă și începură să guste din țuică, se vedea însă bine că nu pentru beut veniseră.

Bătrâna îi lăasă singuri și plecă spre o cămară în fund. Atunci Iani apărui pe poartă, avea mustața rasă și era îmbrăcat ca negustorii bulgari ce umblau prin toată partea aceea. Intră în han. Ceilalți doi se sculară cu respect în picioare.

„Ei, cine-i aici?”

„Doar bătrâna”, răspunseră amândoi deodată.

„Bine, chemați-o la plată!” și Iani se ascunse după ușe scoțând dela brâu un cuțit. Șontâc, șontâc bătrâna intră. Când făcuse deabia un pas înăuntru, o lovitură puternică de cuțit între coaste o trânti jos. Nu mai avu timp să spună nici o vorbă, grohăia doar surd și cu clăbuci de sânge la gură.

„Acuma, repede, aduceți-mi fata!” țipă Iani.

Oamenii ieșiră. Iani căută în prăvălie o căldare, o luă în mână și ieși cu ea pe prispa casei. Acolo așteptă. Din casă se auzea plâns

de copil, apoi gemete înăbușite. Când o scoseră afară din casă avea ochii mari de spaimă și bale la gură. O lovise unul din oameni peste față, căci buzele îi erau umflate.

Iani o apucă de păr c'o mână. Copila încercă să se opună. Un picior sdravăn în genunchi o făcu să se prăbușească. O trase apoi cu gâtul peste căldare. Fata era ca moartă, atârna ca o sdreanță. Apoi Iani scoase cuțitul și c'o singură tăietură îi desfăcu gâtul. Se auzi doar ca un geamăt înăbușit. Trupul se agita în convulsii scurte, iar din gât gâlgâia în căldare sânge cald. Un abur cu miros înțepător se ridică în arșița zilei. Oamenii o ținură cu gâtul peste căldare până nu mai mișcă. Apoi Iani, cu același cuțit îi taie capul de tot și-l svârli jos. Apucă apoi trupul copilei de picioare și-l ridică așa, cu gâtul tăiat, peste căldare. Din trupul mort picurau ultimii stropi de sânge. Iani părea că nu vrea să piardă nici-o picătură din el. Când crezu că-i gata, îl svârli ca pe un sac în praful din curte. Se rostogoli odată, apoi se opri cu o mână întinsă spre șosea și cu alta chiricită sub trup. Picioarele, cu genunchii strânși, căzură ghem. Și așa, fără cap, trupul părea mai mare și ciudat de lung.

Iani se repezi în casă și ieși afară apoi în mână c'o bidinea. Puse mâna pe căldarea cu sânge încă aburind și trecu la fațada casei. De acum parcă nu se mai grăbea: încet, ca într'un ritual, începu să spoiască hanul cu sânge. Roșul acestuia, pe albul zidului, părea și mai viu. Termină cu o parte a fațadei și trecu la cealaltă. Nu umplea toată albeața zidului cu sânge, trăgea doar linii groase și dese, făcea parcă economie. Când termină sângele se uită în jur. Cei doi oameni erau deja călări cu pistoalele în mână, ținând un cal liber de dârlogi.

Iani se uită la mâini, erau pline de sânge. Se apleacă să și le ștergă de iarbă. Când să se ridice dădu cu ochii de capul fetei. În obraz îi tresăriră mușchii ca la o bucurie. Il apucă de-o coadă împletită cu fundă roșie și se îndreptă spre gard. Și acolo, în vârful unui par mai înalt, îl înfipse cu fața spre șosea. Coadele îi atârnavă cuminiți spre spate, iar ochii închiși pe jumătate păreau că se feresc de soare.

Și trei călăreți în galop întins se pierdură pe poteca care se abate din șosea la dreapta, spre pădurea de stejari a Cernelelor.

* * *

Când Zăgan se apropie de han nu știa ce să creadă. Ce era hanul lui atât de roșu. Iși șterse ochii, clipi repede și roșul tot acolo rămânea.

Oprind căruța în fața hanului și zărind capul copilei înfipt în

gard, pricepu. Scăpă hăţurile din mână şi de acolo, de pe capra căruţei, se prăbuşi ca un butuc în praful cald al şoselei.

* * *

Cât a însemnat de mult această răsbunare pentru oamenii din jur, au spus-o anii şi zilele care au urmat-o.

După crimă, nişte rude îndepărtate, veniră să-şi vadă moştenirea. Când dădură însă cu ochii de zidurile acelea spoite cu sânge, nu ştiură cum să fugă mai repede. Niciun moştenitor nu se mai ivi după aceea să ceară hanul.

Trecătorii începură să ocolească drumul Zahanalei. Mai bine treceau pe podul Bucovăţului dar pe acolo nu mai dădeau. Câte un călător rătăcit pe acel drum, privea nedumerit la hanul părăsit. Când afla ce văzuse, îşi făcea cruce şi fugea. De neumblat pe şosea începură să crească bălării, să se desfunde gropile şi să se netezească şanţurile. Iar pentru că pe podul de peste Jiu nu mai treceau oamenii, nimeni nu-l mai repară, aşa că, într'o primăvară, puhoiul îl rupse din loc.

Intr'o vară un trăsnet a aprins hanul. Nu i-a ars decât acoperişul de şindrilă. Geamurile i le-a spart grindina, gardurile i le-a doborât vântul. Viscolul iernilor grele a trântit şi şopronul şi grajdurile şi bucătăria. În picioare rămăneau tot mai puţine.

Iarna se aciuaseră în han lupii flămânzi, încât urletul lor răsuna noaptea lugubru până în mahalalele Craiovei.

La un desgheţ, într'o primăvară, se prăbuşi şi tavanul. Acuma nu mai rămaseseră decât zidurile înalte şi goale, cu ochii aceia negrii ai ferestrelor fără geamuri.

Vântul şi ploaia, zăpada şi piatra, praful şi arşiţa, măcinau încet şi muciile zidurilor. În fiecare primăvară erau tot mai scunde. Şi oamenii povestesc, că zidurile acelea din faţă, spoite cu sânge, au rămas de-un roşu aprins până în ultima lor zi de stat în picioare.

Şi într'o noapte cu nori şi duhuri, s'au prăbuşit şi zidurile, surd şi fără ecou. Iar dintre ruine au sburat speriate pasările de noapte.

V. BENEŞ

TĂLMĂCIND VISE

D-NEI FELICIA P.

Dac' ai visat o pasăre de pradă
Ferește-te iubirea să te vadă.

Și dacă pasărea sbura în sus
Inchide-te în casă la apus.

În ghiare de avea o rândunică
Adoarme lampa, fă-o cât mai mică.

De steaua îți pătrunde prin perdea
Fă-i zare mare pe sprinceana ta.

Și nu lăsa nici dorul pe aproape
De-ți dă târcoale: pune-l pe pleoape.

Și de nalucă dorul s'o preface
Cruce cu stânga fă-ți — ca să ai pace.

IULIAN POPA

NOCTURNĂ

Soarele-apune și-a lăsat în glastre
Urmele iubirii care nu apune.
Umbrele: călugărițe-albastre —
Lunecă pe ganguri ca la rugăciune.

Ca și altădată, ca și mai târziu
Noaptea 'ncepe blând crengile să-și culce.
Clopotul se sbate singur și pustiu.
Un gropar s' oprește și își face cruce.

Voi porni și eu, toate s'au pornit
Simt înțelepciunea vremilor de pace
Și aud în mine glas înăbușit:
— Fă ceva ce nu se poate face!

IULIAN POPA

UNIVERSITATEA CONTEMPORANĂ

— REFLEXIUNI PE MARGINEA FIINTEI ȘI ROLULUI EI —

Destinul cultural al Europei s'a integrat în viața universitară odată cu închiegarea acesteia, în ultimele decenii ale veacului XII. De atunci și până azi, formele dramatice, luate de marile lupte și biruințe ale cugetării și creației umane, se pot descoperi cu ușurință în devenirea istorică a spiritului universitar. Ori unde a apărut o universitate, s'a creiat un cămin al spiritualității, o comunitate de muncă intelectuală, ce isvora din mentalitatea generală a epocii și reflecta ordinea etică, socială și politică a unei Națiuni. Dependent de aspirațiile superioare ale popoarelor, de configurația lor psihică deosebită, de exigențele momentului istoric, spiritul universitar se revelează în fizionomii particulare, a căror trăsătură comună pare a fi năzuința de unificare a tuturor eforturilor de cercetare și lărgire a patrimoniului de cunoaștere al omului. Universal în esență, național în haină — sau universal în formă și național în cuprins — spiritul universitar s'a alimentat totdeauna cu și prin rodul și impulsunile formelor superioare ale inteligenței. El se întemeiază, în ultimă instanță, pe credința în primatul spiritualului și pe credința în valoarea suverană a strădaniei intelectuale.

Harta spirituală a Europei se suprapune, în largă măsură, pe harta distribuției geografice și a vechimii universităților și școlilor superioare. Centrate, în regiunile care au dat cea mai mare producție culturală, ele se răresc pe măsură ce ajungem la popoarele care au trăit cu hrană spirituală împrumutată. De bună seamă că dezvoltarea spiritului universitar nu s'a putut săvârși decât la adăpostul libertății și că la popoarele, care, cu toată opresiunea de lungă sau scurtă durată, și-au păstrat ființa culturală, va trebui să căutăm alte elemente de valorificare. De altă parte, în momentul în care formalismul extern al universității precum și influențele străine, vor stânjeni dezvoltarea acestui spirit, el se va refugia în „academii” și societăți savante. Uni-

versitatea n'a putut de asemenea face concurență vieții. Ea tinde să dea numai tipare subtile și rafinate interiorității — la adăpostul forțelor inhibitive și ordonatoare ale intelectului, — care, atunci când este înăbușită de cadre prea rigide și sterile, reacționează violent spre a-și regăsi liniștea creatoare în alte forme mai cuprinzătoare și mai potrivite.

În peregrinările sale istorice, universitatea va ocupa locul întâi pe planul creator al culturii în secolul XIII și primele decenii următoare, pentru a intra apoi într'o lungă eclipsă, de cinci secole, înăuntrul căreia se va situa pe treapta unei școli profesionale superioare. Spiritul universitar, isgonit din propriul său cămin prin amestecul nefericit al unor elemente exterioare, se va întoarce acasă, după un lung refugiu, abia în secolul XIX, când va lua din nou frânele culturale ale Occidentului. În tot acest răstimp există semne de revenire la semnificația originară, însă ele reprezintă numai încercări ce n'au reușit să armonizeze aspirațiile — adeseori vagi și nelămurite — ale popoarelor, cu exigențele vieții spirituale.

Azi se pare că ne găsim din nou la o cotitură critică a devenirii spiritului universitar. Forțe violente, desenate de ritmul istoric, au pătruns și în universități cu preocuparea de a impune o nouă ordine în desfășurarea activității intelectului și de a sdrobi o bună parte din idolii ce s'au instalat, treptat și cu sacrificii, la porțile vieții academice.

Curențele sociale și politice ale vremii noastre au „asediat” și cetatea universitară, poate cea mai reductibilă și poate cea din urmă mare moștenire a veacului trecut. La întâia vedere unele fapte ni se par inexplicabile și unele tendințe neîndreptățite, fiindcă ne persistă mereu în minte imaginea vieții universitare germane dela sfârșitul veacului XIX.

Spiritul universitar este însă acum în profundă prefacere chiar în matricea lui originară, în Occident. Transformările din Italia și Germania ultimilor ani sunt dovezi evidente. Nevoia reformelor se simte și se manifestă și în Franța, a cărei statornicie în orânduirea vieții universitare este în deobște cunoscută. Marea Britanie rămâne, pentru moment, din motive istorice și imperiale, în afară de zona de încercare a primețiilor. De altă parte, tineretul universitar european, neglijat și neselecționat, sub povara amenințărilor de tot soiul și a unui sentiment de vădită nesiguranță — într'un mediu social cu scheletul moral încovoiat — se înrolează sub diverse flamuri, uitând meditația personală și fecundă ca și cercetarea desinteresată a adevărului. În locul semnelor distinctive ale grupărilor studențești ce se

întreceau în promovarea codului onoarei, demnității și responsabilității personale, apar . . . simboalele de luptă și aspirații sociale și politice. Fără să aștepte purificarea, întărirea și inobilarea ce le-o oferă trecerea prin filiera adevăratului spirit universitar¹⁾, studenții se grăbesc să intre în lupte, desfășurate de cele mai multe ori pe arene mocirloase. În orice caz, se pare că universitatea nu mai creiază în mod obișnuit nici elite, nici caractere, ci simpli profesioniști.

În mod general: sunt, poate, cele mai îngrijorătoare probleme ale timpului, în fața cărora inteligența, ce trece prin o reală criză, trebuie să-și definească atitudinea. Absența intelectualității ordonatoare în reconstrucția lumii spirituale de mâine, care se întrezărește din curențele angajate acum în luptă, va însemna, cu toată probabilitatea, declinul și apusul superiorității culturale a Europei.

Care este rostul și ființa universității în această lume, în accelerată devenire și transformare? Poate ea rămâne indiferentă în fața cuprinsului clocotind al vieții contemporane, care își caută noi temelii spirituale?

În reflexiunile de față va fi necesar să ne oprim la constantele spiritului universitar, la pietrele de temelie deasupra cărora se petrec svârcolirile de azi. Respectul pentru trecut așadar ne îndeamnă să privim în urmă până la izvorul vieții universitare, spre a ne opri o clipă la etapele principale din devenirea acesteia. Respect nu atitudinea romantică, pentru că oricât de bogat ar fi trecutul și oricât de luminoase și cuprinzătoare perspectivele ce ni le oferă, el rămâne izvor de reflexiune, nu de soluții pragmatice. Căci după cum universitatea contemporană trebuie să dea societății nu ceea ce societatea râvnește, ci ceea ce ea *are nevoie*²⁾, tot astfel comportarea lumii actuale nu se poate întemeia pe obișnuință, ci pe inteligență.

* * *

Ce a însemnat universitatea până în pragul timpului nostru?

1) Într-o admirabilă introducere ce se ocupă de rostul universității, vorbind despre dificultățile vieții studenților de azi, dl Prof. P. Andrei încheie astfel: „Noi am trăit poate tot așa de greu ca și dâșii. Unii dintre noi n'au avut o copilărie mai veselă ca a lor, iar tinereța noastră a gustat poate mai din plin sărăcia decât ei. Am răbdut, am muncit și am răzbit. Faceți la fel, studenții! Apropiați-vă cu încredere de profesorii voștri, în al căror suflet este, trebuie să fie, destulă dragoste pentru a vă înțelege și a vă ajuta”. (*Sociologia Generală*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1936, p. 38).

2) FLEXNER, A: *Universities*. American-english-german. N. J. London. Oxford Univ. Press. 1930, p. 5.

Antichitatea n'a avut un învățământ superior organizat în universități. Totuși locurile celebre de formație intelectuală pe care le-a cunoscut, de pildă, lumea greacă („Academia” platoniciană, „Liceul” lui Aristotel, „Porticul” lui Zenon, etc.), erau întruchiparea supremă a vieții spirituale din acea vreme. A acelei vieți profunde, intense și omogene, care îngăduia filosofului sau omului de știință să desbată împreună cu cetățenii, în piața publică, problemele eterne ale cugetării. Numai un moment din epoca glorioasă a scolastice și, în parte, viața universitară germană din perioada sa înfloritoare a veacului XIX, ne mai prezintă acest spectacol unic: *participarea* întregii națiuni la drama fără de sfârșit a spiritualității.

Școlile „filosoficești” și libere ale Eladei decad treptat pentruca, la sfârșitul antichității să se deosebească numai în formă de școlile teologilor creștini — al căror cuprins se elabora sub semnul unei noi sensibilități metafizice, cum s'ar exprima J. de Gauthier.

Dacă este vorba însă să descoperim germenul școlilor publice — imperiale și municipale — cu programe, responsabilitate didactică, raporturi bine determinate față de stat, etc., este necesar să trecem în lumea romană. Deoarece nu intră în preocuparea noastră descrierea acestor școli, menționăm numai faptul că școlile publice imperiale și municipale, care pregăteau pe tineri în deosebi pentru nevoile administrative ale statelor, precum și școlile elenistice dispar în secolul V, iar în locul acestora se așează școlile episcopale și mănăstirești, menite să pregătească preoți. În Galia, Germania și Insulele britanice existau foarte numeroase școli de acest gen. În unele părți ale Italiei se mai păstrară însă și vechile sisteme școlare (la Bologna de ex.).

Epoca de înflorire a școlilor bisericești se întinde în trei secole — IX-XI — grație, mai ales, afluxului pe continent de călugări anglo-saxoni și irlandezi¹⁾. Colegiile și internatele întreținute de diversele ordine călugărești își trag originea din aceste școli mănăstirești ale primelor veacuri medievale.

Cu timpul școlile episcopale („capitulare”) ori „catedrale” (de pe lângă bisericile-catedrale) umbresc pe cele mănăstirești, identice la început în programe.

Materiile de studiu, predate în aceste școli, erau cele cuprinse îndeosebi în „Trivium” (gramatica, retorica și dialectica), „Quadri-

1) D'IRSAY, ST.: *Histoire des Universités*. Paris. Picard. Tome I, 1933. T. II, 1935. Datele noastre istorice sunt scoase, în cea mai mare parte, din această lucrare.

vium" (aritmetica, geometria, astronomia, muzica) fiind considerat ca neesențial pentru formarea clerului.

Nașterea universităților se leagă de aceste școli episcopale.

Pământul potrivit, datorită împrejurărilor istorice și fertil, grație tradițiilor sale culturale, pentru apariția noului organism cultural se află în Franța și Italia.

În Franța, școlile episcopale ale Parisului deveniră treptat pose-soarele întregii științe tradiționale, iar renumele unui Guillaume de Champeaux (aprox. pe la anul 1100) și a unui Abélard (†1142) atrăgea tineretul studios din toate colțurile Europei. În fruntea acestor școli se găsea un „scholasticus”, rămas din vecurile anterioare, funcționar al episcopatului. Din secolul XI el începe să fie numit „cancelar” (termen ce se mai păstrează și azi spre a denumi pe conducătorul suprem al universității în Anglia). Cancelarul, un fel de proprietar al școlii, era responsabil în fața episcopului atât de materiile ce se învățau, cât și de cei ce veniau să învețe. Privilegiul său esențial era acordarea *licenței* (*ius ubique docendi*), grad recunoscut de toate țările creștine.

La sfârșitul secolului XII în jurul mănăstirii Notre-Dame, din Insulă, se învățau artele liberale (Trivium și Quadrivium), teologia, filosofia, dreptul și probabil și medicina. Pe malul stâng al Senei se dădeau numai cursuri singuratece despre „arte”. Studenții se înmulțiră considerabil. Între timp, în urma unor incidente serioase (1192—1200) dintre poliție și studenți — care deveniră din ce în ce mai numeroși¹⁾ — Filip-August dădu privilegii școlilor parisiene și le puse sub jurisdicția totală a bisericii. În același timp se limitează drepturile cancelarului; el nu mai poate, de ex., refuza licența acordată de profesori.

Între 1200—1213 studenții se deplasează din Insulă, în grupe compacte — din motive pe care nu le putem urmări de aproape aci — spre malul stâng al Senei, unde *cancelarul nu mai avea autoritate* și înjghebează acolo o viață școlară intensă (originea faimosului „cartier latin”).

În 1215 cardinalul R. de Courçon, legat pontifical, dădu școlilor parisiene întâile statute oficiale de organizare. Ansamblul cursurilor („facultăților”) — uneori al școlilor — purta numele de *Studium* sau *Studium Generale*. Statutele lui de Courçon recunoscă „Studium”-

¹⁾ După o relatare a lui F. Strowski (*Étudiants et Étudiantes*, Paris, Flammarion, 1935, p. 10) se pretinde că Parisul a avut nu mai puțin decât 25.000 studenți în Evul Mediu. Cifra enormă la o populație de aproximativ 70.000 de locuitori cât avea Parisul pe acele vremuri.

ului parisian dreptul de întrunire, de a pona pecete și îl puseră sub autoritate eclesiastică²⁾.

Prin 1220 dascălii de teologie și drept urmară drumul studenților spre malul stâng al Senei și determinară prin aceasta nașterea unei *confraternități universitare ce își uită trecutul său de școală episcopală*. Între 1220—1229 se constituia la Paris „Republica federativă formată din opt asociații”: patru „națiuni” ale profesorilor și elevilor („franceză”, „normandă”, „picardă” și „engleză” după originea geografică) și patru facultăți (a căror personalitate juridică se dobândi definitiv abia în 1254). Iar în anul 1229 această „republică” („*Universitas magistrorum et scholarium Parisius Commorantium*”) se înscrie în istorie ca una din cele mai puternice corporații, caracteristice timpului³⁾.

Un eveniment grav, petrecut în 1229, avu ca urmare fixarea unei ordini legale proprii pentru noua corporație. Într-o încăierare sângeroasă mai mulți studenți fură omoriți de poliția regală. Ca urmare, cursurile se suspendară, iar profesorii și studenții se hotărîră să părăsească Parisul („secesiuni” de protestare frecvente în epoca medievală, a căror consecință va fi întemeierea unor universități nouă). Papa Grigore II interveni direct spre a restabili echilibrul între rege, populație și confraternitatea universitară. În 1231 — când cea mai mare parte a profesorilor era plecată la Toulouse, Angers, Orléans, etc. — celebra bulă *Parens Scientiarum*, care servi drept „Magna Charta” pentru universitatea parisiană, restabili ordinea. Universitatea dobândi dreptul de a-și elabora legi și statute cu privire la cursuri, studii și grade universitare. Se confirmă din nou jurisdicția eclesiastică, — însă nu o jurisdicție locală, episcopală, ci pontificală.

Astfel, din asociația spontană a profesorilor și elevilor, luă ființă noua corporație universitară, oarecum peste diferențele locale și naționale. Învățații și dornicii de învățatură din toate părțile Europei creiară pe malurile Senei un nou organism, o comunitate de muncă intelectuală, menită să desemneze puncte luminoase în fizionomia spirituală a lumii. Ea s'a impus ca o forță nouă, căreia societatea și ofi-

²⁾ Nu fără interes se pot semnală câteva dispozițiuni privitoare la cursuri. Spre a obține de ex., licența în „arte” studentul trebuia să aibă 21 ani, cursuri de 6 ani (cu promisiunea de a mai urma încă doi ani); teologii trebuiau să aibă 30 de ani, cursuri în arte de 8 ani și în teologie 5 ani pentru a obține licența. Evident că cu un astfel de titlu teologul putea deveni episcop, cardinal, papă, etc. Se cerea de asemenea ca fiecare student să se atașeze unui profesor spre a evita „vagabondajul”. Această măsură (sistemul „tutoratului”) se va introduce mai ales la universitățile engleze.

³⁾ Numele de „*Universitas Parisiensis*” datează din 1261.

cialitatea fu obligată să-i recunoască dreptul de existență. Totuși universitatea Parisului s'a desvoltat în și prin biserică. Profesorii erau purtătorii autorității, iar studenții, în marea lor majoritate viitori clerici, învățau numai materiile îngăduite de dispozițiile papale. Cursurile erau de asemenea departe de organizarea lor actuală. De pildă, studenții înainte de a trece la studiul propriu zis al dreptului, medicinei sau teologiei erau obligați să urmeze cursurile de „arte” (Trivium și Quadrivium al vremii, cu aproximație „literele” și „științele” de azi).

Inceputurile celebrei Sorbone sunt destul de modeste¹⁾. La sfârșitul secolului XII apare în Paris, alături de universitatea propriu zisă, o instituție nouă, menită să asigure condițiuni mai bune vieții studențești: *Colegiul*. Colegiile erau instituții de caritate ce serveau de adăpost studenților săraci. Un astfel de colegiu zidi, în str. Coupe-Gueule pe locul unde se află și azi și capelanul Robert de Sorbon, împărțitorul de pomeni al regelui. Acest adăpost al studenților lipsiți de mijloace materiale avea și condițiuni de muncă intelectuală: săli de cursuri și bibliotecă. Aici, profesori și „doctori” găseau găzduire pe întreaga viață, ca și acei „fellows” de mai târziu dela Oxford și Cambridge. „Alături de ei, un tineret sărac și studios muncea ca să-și câștige grade”²⁾. Acestor studenți „bursieri” se adăogau „solvenții”, ce se primiau în limita locurilor disponibile. Cu secolul XV colegiile încetează de a mai fi instituții caritabile; ele devin mari stabilimente de învățământ universitar și vor închide, uneori, între zidurile lor toată pulsația vieții universitare.

În alt loc al Europei, la Bologna, va lua ființă în același veac, dar cu altă haină și altă organizare, o nouă universitate. Vestită prin școlile sale municipale, care păstrară tradiția romană și în care se predară mai cu seamă cursuri de drept, Bologna atrăsese în secolul XII o mulțime de studenți străini. Ca urmare, în 1158, împăratul Fr. Barbarosa fu nevoit să acorde o jurisdicție și protecție specială „celor ce călătoriau din cauza studiilor”. Cu timpul, studenții străini copleșiră în număr pe cei italieni.

„Studium”-ul bolonez fiind de origine municipală, la început jurisdicția bisericească lipsia. Iar spre deosebire de ceea ce petrecu la Paris, studenții se separară de profesori, care erau funcționari ai Comunei. Corporația profesorilor, neputincioasă în fața puterii municipale — de care depindea economic — n'a putut participa la crea-

1) STROWSKI, F.: o. c., p. 15.

2) *Ibidem*, p. 16.

rea comunității universitare. Aceasta fu opera studenților. Profesorii constituiau aparte „Colegiul doctorilor”. Corporația universitară studențească devine puternică și ori de câte ori Comuna intervenia pentru a-i îngădi drepturile, studenții, în majoritate străini, amenințau cu plecarea — ceea ce ar fi însemnat o pierdere considerabilă de resurse economice pentru Comună. În vreme ce la Paris „națiunile” se diferențiară înăuntrul unei organizații existente, la Bologna „națiunile” studențești (grupate și aci după criterii geografice) se înmembrează într'un tot, care reprezenta universitatea. Evident că „națiunile” nu erau grupări politice, ci patriotice, formate în cea mai mare parte din oameni în vârstă, cu situații în țările lor de origine. Ei se bucurau de mari avantaje și erau puși în afara dreptului comun; treceau granițele cu cea mai mare ușurință și fără control, chiar și atunci când aceste granițe despărteau popoare în plin războiu reciproc. Era și acesta un semn al prețurii de care se bucurau valorile intelectuale.

La Bologna așadar, datorită împrejurărilor locale, „Studium”-ul existent se transformă în o universitate a studenților, după cum la Paris devenise o universitate a profesorilor. Universitatea boloneză era condusă de un rector ales de și dintre studenți. Rectorul era însă numai conducătorul corporației studențești. Organizarea studiilor ca și dreptul de a acorda licența rămăseseră privilegii ale profesorilor, sau „doctorilor”. Puterea rectorilor crescui; ei alegeau uneori profesorii și exercitau chiar un control asupra lor, considerându-i un fel de „angajați” ai studenților. În același timp însă se întetiră și conflictele dintre profesori-Comună și studenți. Rezultatul fu „secesiunea” de protestare a corporației studențești din 1222, a cărei urmare fericită fu întemeierea universității din Padova. Nemulțumiți de ceea ce se petrecea la Bologna, studenții făcură astfel posibilă apariția unei universități ce va deveni nu mai puțin vestită decât cea dintâi.

În lupta sa împotriva Comunei, corporația universitară boloneză găsi sprijin în papalitate, care începu să se intereseze în mod deosebit de ceea ce se întâmplă la Bologna, odată cu apariția dreptului canonic. Este firesc, dacă ținem seamă de împrejurările istorice, să vedem că, în antagonismul dintre Comună și corporația universitară, se interpune papalitatea ce va lua sub autoritatea sa pe cea din urmă. În adevăr și ca urmare a acestei stări, în 1215 papa dădu dreptul de acordare a licenței arhidiaconului bolonez, iar începând cu anul 1270 asigură universității deplină autonomie față de Comună. Pe drumuri diverse, cele două universități originare ajunseseră sub oblăduirea papalității, care odată cu autonomia le va asigura și liniștea creatoare, necesară preocupărilor intelectuale.

Popasul ce-l făcurăm la actul de naștere al acestor două universități — Paris și Bologna — se datorește faptului că ele reprezintă prototipul universităților occidentale. Bologna fu modelul de organizare al universităților din sudul romanic, Parisul al celor franceze, germane și engleze.

Universitatea parisiană deveni vestită prin studiile filosofice și mai ales teologice; cea boloneză prin studiile juridice. Urmă medicina, care, datorită unor împrejurări geografice deosebite, se va organiza — formând celebritatea universității — în „Studium Generale” din Montpellier.

Este cert că înainte de organizarea învățământului medical la Montpellier se semnalează la Salerno, în Italia, o școală medicală reputată. Salerno era situat, în apropiere de Sicilia, pe linia unor mari căi de comunicație în Evul Mediu. Avea un ospiciu pentru călători și era mai ales așezat în acea „Magna Graecia” ce păstra încă vii tradițiile culturii grecești. Se mai adaugă apoi și faptul că în secolul XI Constantin, călugăr din Africa, traduse în latină lucrările de medicină arabă, a căror influență fu considerabilă în Italia. Cu toată celebritatea sa, școala din Salerno nu s'a ridicat la rangul de universitate. Ea decade la începutul secolului XIII, în deosebi după întemeierea universității din Napoli (1224) de împăratul Frederic II¹⁾.

La Montpellier condițiuni similare celor din Salerno (situație pe linia marilor comunicații internaționale între Spania și Orient; influența arabă prin proximitatea Spaniei și Mediteranei; numărul mare de spitale și ospicii create de ordinele călugărești pentru călători; persecuția și refugiul evreilor spanioli, etc.), vor favoriza studiile medicale. Între 1180—1220 școala liberă medicală de aci se transformă în corporație potrivit statului organic elaborat de un legat pontifical. În 1221 se constituiesc facultățile, iar o bulă papală din 1289 organizează corporația din Montpellier după modelul parisian. E interesant să notăm faptul că la facultatea de medicină din Montpellier se obține în 1376 *pro anatomia*, pentru diseccții, un cadavru de condamnat la moarte. La Paris diseccțiile se vor practica numai începând cu anul 1407.

În Anglia, un oraș neînsemnat, Oxford, avea să adăpostească cea mai vestită universitate a țării, după ce școlile înfloritoare ale Angliei din secolii VIII—XI dispărură, în urma invaziilor daneze și normande.

1) Acest „Studium Generale” din Napoli se poate considera ca cea dintâi universitate de *stat*, alături de celelalte universități, care erau corporații libere și autonome. Creiată pentru a rivaliza cu universitatea din Bologna, cea din Napoli era întreținută de stat, care-i determină modalitățile de organizare. Rectorul și profesorii erau numiți de împărat.

Consolidarea universității fu favorizată de expulzarea străinilor din Paris în 1167 și de „secesiunea” parisiană din 1229—1231, care avură ca urmare un aflux considerabil de profesori și studenți la Oxford. Un incident ca și la Paris, petrecut în 1208—1209, în care fură omorâți doi studenți nevinovați de populația orașului, avu drept consecințe: pe de o parte, trecerea școlilor oxoniene sub jurisdicția bisericească, iar pe de alta, emigrațiunea școlară spre Paris și mai cu seamă spre Cambridge, unde luă ființă — prin acest fapt chiar — o nouă universitate (1209). După redeschiderea cursurilor la Oxford, în 1214, urmă o nouă perioadă de incidente, care, determinară pe Enric III să confirme vechile privilegii și să acorde drepturi nouă universității. Conducătorul acesteia — cancelarul — avea nu numai întreaga putere asupra universității, ci obținu și dreptul de a judeca și închide pe „civili” ce ar fi îndrăsnit să aducă vreo injurie unui membru al comunității universitare. Puterea cancelarului se exercita în numele episcopului, însă influența Bisericii Universale era mult mai redusă decât la Paris.

Cu anul 1215—1220 începe seria universităților create de papi, duci, regi ori împărați. Existența ca atare a corporației școlare nu va mai aduce cu sine și prin sine întemeierea unei noi universități. Va fi nevoie de un statut organic fundațional, de o bulă papală, ori de un privilegiu regal¹⁾. Dintre universitățile apărute în aceste condițiuni nouă trebuie menționată în primul rând universitatea din Toulouse (fundată în 1229) pentru scopul și rolul ce va avea să-l îndeplinească. La începutul secolului XIII se întinsese în Languedoc erezia albigeză („catharismul”), o formă a manicheismului persan (manifestată prin Bulgaria sub forma bogomilismului), care deveni o preocupare serioasă pentru Sf. Scaun. Ca urmare, papii Honoriu III și Grigore IX cerură contelui de Toulouse înființarea unei universități „care să lupte contra ereziei și să urmărească studiul teologiei și al artelor”. Cu aceasta asistăm la apusul asociațiilor universitare ce se întemeiau originar pe gruparea *spontană* a profesorilor și elevilor.

În Peninsula Iberică învățământul universitar se organizează în secolii XII, XIII și XIV. Cea mai veche universitate e cea din Coimbra, care descinsese din o școală catedrală. Probabil chiar anterioară secolului XII, ea se fixă în 1288 la Lisabona, după ce fu recunoscută de rege. Universitatea din Salamanca se organizează către 1220 prin sprijinul regelui Alfons al IX-lea. În secolul XIII apărură și Universitatea din Valladolid, cu caracter municipal și jurisdicție eclesiastică, însă desvoltarea ei se afirmă abia în secolul XIV, când regele Fer-

1) D'IRSAY, ST.: o. c., I, p. 138.

dinand IV o prevăzu cu fonduri de întreținere, iar papa Clement VI o dotă cu carta de privilegiu a unui „Studium Generale” în 1346, etc.

Spania ne-a lăsat însă din anii 1256—1263 *întâia legislație universitară* a unui stat, pentru întreg cuprinsul său. Codul *Siete Partidas* cuprinde, în unul din titlurile sale, dispozițiuni privitoare la organizarea acelor „Studia Generalia”, care nu erau altceva decât universitățile nou apărute. Aceste dispoziții privesc: plata profesorilor, disciplina universitară, organizarea vieții studențești, eliberarea diplomelor, materiile de învățământ și jurisdicția.

La sfârșitul secolului XIII formele noului organism cultural sunt bine conturate. Vieța studențească începe să se desfășoare intens în colegii. Studenții, bursieri în cea mai mare parte, formau un fel de „proletariat” intelectual. Nu fără oarecare asprime, D'Irsay scrie: „... cu această populație entuziastă, agitată de forțe contrare, universitățile fură în același timp centre puternice de coeziune și cămine de turburări, de maladii sociale și intelectuale”¹⁾.

Toate universitățile acestui secol erau internaționale, iar studenții se bucurau de mari avantaje și privilegii juridice. Sprijinul pe care aceste corporații îl cereau papei, regilor și prinților nu era numai în strictă conformitate cu mentalitatea epocii, ci și singurul mijloc posibil de a-și salva autonomia.

Opiniile privitoare la universitatea medievală sunt destul de diverse. De pildă, Becker²⁾ susține că universitatea modernă n'are nici o legătură cu cea medievală, după cum statul modern n'are nimic de a face cu statul medieval. Universitatea medievală era, după opinia sa, o școală profesională superioară pentru clerici și juriști, ce se inițiau în gândirea scolastică și în dreptul roman. Autoritate, dispoziții absolute ale bisericii, învățământ restrâns, — iată câteva trăsături generale ale acestei școli.

Nu ne interesează aci însă cuprinsul noțional al culturii medievale, ci forma ei spirituală. Din acest punct de vedere, se pare că, preocuparea esențială a omului medieval era să dobândească prin studiu o concepție unitară despre lume, — chiar și atunci când această concepție era ermetic închisă în tipare statice. Medievalul era vizionar; viziunea sa era însă simbolică și religioasă. Lucru firesc de vreme ce vieța intelectuală și spirituală se refugiase în mănăstiri și în sânul bisericii, de unde văzurăm că ieșiră universitățile, „... „pro-

1) D'IRSAY, ST.: o. c., I, p. 160.

2) BECKER, C. H.: *Vom Wesen der deutschen Universität*, în: *Die Universitätsideale der Kulturvölker*, herausg. von Schairer-Hoffmann, Leipzig, Quelle-Meyer, 1925, p. 7.

blemele filosofice punându-se în funcție de destinul omului așa cum îl concepea creștinismul. Perioada în care va dura acest regim va marca limitele, natural puțin nedecise, ale Evului Mediu intelectual; epoca modernă va începe în momentul în care inteligența își va afirma autonomia metodelor și problemelor sale: revoluție așa de adâncă a cărei consecințe le vedem cu greu azi pe toate¹⁾. Cu privire la lipsa clădirilor universitare²⁾ în Evul mediu, D'Irsay scrie: „Adevărata universitate medievală, în frumoasa sa epocă din veacul XIII n'a avut clădiri speciale, sau funcționari salariați. Această sărăcie aparentă fu forța sa; ea nu-și etala puterea în palate, în glo-rii materiale, însă ea nu era mai puțin redutabilă prin coeziunea sa, prin spiritul său de corp, prin acea lipsă de stabilitate care-i per-mitea să se deplaseze în voie, cu bastonul în mână ca un pelerin sărac fără bunuri pământești³⁾. Nu ne găsim oare aci în fața uneia din multiplele și dramaticele înfățișeri proprii adevăratului sbucium intelectual?

Iar pentru Imbart de la Tour⁴⁾ universitatea fu în Evul Mediu: „Oracol al spiritului și ghid al opiniei europene, puterea cea mai redutabilă ridicată în fața puterilor legale. Nici un corp n'a fost mai liber, nici o organizație mai democratică. Adunări ale societăților, facultăți sau națiuni și adunări generale; dreptul de a face sta-tute asupra tuturor afacerilor, administrației, învățământului, justi-ției; în unele chiar... o reprezentare acordată studenților...; pro-fesori recrutându-se ei înșiși...; împotriva ingerințelor puterii cen-trale sau a puterilor locale, armura solidă a privilegiilor necontes-tate; scutire fiscală; dreptul de a fi judecat de sementi săi, și, pen-tru a face aceste garanții eficace, puterea de a suspenda urmările lor..., aceasta e carta pe care favoarea papilor și regilor a recu-noscut-o și consacrat-o“.

* * *

Secolul XIV păstrează formele esențiale dobândite de noul or-ganism cultural. În acest veac se desemnează însă mai precis ideea funcțiunii *sociale* a universității. Statul, ca urmare, începe să se

1) BRÉHIER, E.: *Histoire de la Philosophie. L'Antiquité et le Moyen-Age*. Pa-rie, Alcan, p. 524.

2) Universitatea din Oxford primi o casă abia în 1320, — probabil cea dintâi clădire universitară propriu zisă.

3) D'IRSAY, ST.: o. c., I, p. 153.

4) Cît. în BRÉHIER, E.: o. c., p. 716.

amestece în chestiunile interne ale acestor aşezăminte, iar regii se vor lua la întrecere în opera de fundare a noilor universităţi. Universitatea, la rândul său, părăseşte cercul propriu de păstrătoare, creatoare şi transmiţătoare a bunurilor culturale şi va lua parte activă la luptele politice şi religioase ale vremii.

Câteva date.

Carol IV fundă cea dintâi universitate germană la Praga (1347). Universitatea din Viena, întemeiată de arhiducele Rudolf IV de Austria în 1365 şi investită cu privilegii pontificale, începu să funcţioneze efectiv numai în 1385. În Germania cea dintâi universitate se fundă la Heidelberg (1386) de contele Ruprecht I şi de savantul Marsile A 'Inghen (profesor parisian). Toate aceste universităţi, care îşi vor câştiga în cursul timpului o deosebită faimă, se constituiră după modelul celei din Paris. În 1389 luă fiinţă universitatea din Erfurt. Se conturează şi conştiinţa claselor sociale, căci orgoliul propriu al burgheziei germane în rânduielile vieţii spirituale, va crea universitatea din Colonia (Köln), recunoscută prin bulă papală în 1388. În Polonia apărură universitatea din Cracovia, întemeiată de regele Cazimir şi restaurată de Vladislav Jagellon în ultimul an al veacului XIV.

Conexiunea cu tradiţiile vieţii universitare medievale slăbeşte odată cu intrarea universităţilor în câmpul marilor debateri politice, religioase şi sociale. Noul proces este deschis de I. Huss, care, ajuns rector al Universităţii din Praga, ceru ca „naţiunea” bohemă să devină dominantă înăuntrul confraternităţii universitare. Susţinut de rege — duşman al papei — reuşii să obţină drepturi mai mari pentru cehi, deşi, profesorii germani reprezentau 4/5 din numărul total. Plecarea acestora din urmă fu inevitabilă; o parte se duseră la Erfurt, iar cea mai pronunţată la Leipzig, unde se deschide o nouă universitate (1409—1410).

Se pare însă că odată cu participarea universităţii la luptele politice şi religioase ale vremii, ea a pierdut considerabil în domeniul propriu zis al cercetării intelectuale. Universalitatea ştiinţei medievale se sdruncină, după cum se va sdruncina şi credinţa în forţa unificatoare a doctrinei creştine. Iar după o opinie cu totul personală, condamnarea husismului a însemnat una din cele dintâi şi mai evidente înfrângeri ale spiritului universitar. Nu ne preocupă aici fireşte faptul că ideile lui Huss au avut o influenţă binefăcătoare asupra mişcărilor culturale ale timpului din ţara noastră, nici conţinutul lor doctrinar, ci faptul că o acţiune directă a unui conducător de universitate în momentul în care aceasta păşia în arena vieţii publice, s'a isbit de o vădită rezistenţă.

Vieața studențească a acestui veac păstră conturile mari ale trecutului. Studenții, în majoritate bursieri, supravegheați și conduși de rectorii și procurorii lor, duceau o viață aparte și nu întâlneau pe cancelar decât atunci când primiau licența din mâna lui¹⁾.

Către sfârșitul veacului XIV viața universitară pare obosită și relaxată. Tiparele gândirii școlastice și „academice”, formulele adeseori reci și seci ale școalelor, depărtate de trebuințele reale ale comunității sociale, apăsaseră prea mult nevoia de expansiune a popoarelor. Lumea se pregătea de o nouă aventură, de o nouă revoluție a așezărilor interioare ale spiritului. Puterea intrinsecă a creștinismului original se fărâmiță în momentul în care se părea că reprezintă singura axă unificatoare a tuturor neamurilor.

* * *

În veacul XV, epoca marilor expansiuni comerciale și al formării statelor naționale, universitatea devine din ce în ce mai mult dependentă de stat. Regii și prinții reglementează cursurile universitare, frecvența, intervin în numirea profesorilor, etc.

Unitatea spirituală a lumii medievale — în fața căreia se va înclina mai târziu Aug. Comte — încercată și în bună parte realizată de papalitate prin catolicism și favorizată de spiritul universalist al universității, dispare în fața violentelor lupte politice și religioase. Inteligența umană vroia autonomie deplină și descătușare de lanțurile teologiei medievale, care sfârșise cu păcatele din ce în ce mai vizibile ale slujitorilor Bisericii Universale, cu desfrâul mănăstiresc, etc.

Un fenomen caracteristic pentru cele ce ne preocupă este înmulțirea considerabilă a universităților în acest veac, a cărui consecință fu o scădere a importanței și valorii lor. Numai ținând seamă de acest fapt ne explicăm de ce universitatea din Paris intervine pe lângă Sf. Scaun ca să nu se mai îngăduie fundarea de noi universități.

În șirul universităților ce apar în acest secol notăm, dintre cele mai de seamă, următoarele:

Universitatea din Rostock (1419) înființată la cererea burgheziei; univ. din Greifswald (1456) una din cele mai bogate ale vremii, operă a lui Rubenov, ministru al ducelui de Pomerania; univ. din

1) D'IRSAY, ST.: o. c., I, p. 181.

Fribourg (Brisgau) întemeată de arhiducele Albrecht la 1457; univ. din Upsala înființată prin o bulă a papei Sixt IV în 1477; univ. din Copenhaga, fondată în 1478 de regele Cristian I cu statut și personal dela Colonia. (Un fapt nou: în 1498 se interzice pentru întâia oară danezilor frecventarea universităților străine, cu excepția celei din Upsala). Univ. din Besançon (1450); apoi universitățile scoțiene: St. Andrews (1413), Glasgow (1450), Aberdeen (1495).

Spre a ne da seamă de inmixtiunea statului în afacerile interne ale universităților amintim că la Paris tribunalul universitar suprem devenise parlamentul. În lipsa presei, etc. universitatea era organul opiniei publice și ca atare amestecul statului în rânduiala sa interioră fu firesc. Treptat, universitatea din Paris decade; profesorii încep să-și negligeze cursurile, iar studenții se lasă în voia petrecerilor și sărbătoririlor. Aceleași fenomene la Toulouse ori Orléans; superficialitate și „ușurință” la studenți, desinteres la corpul didactic.

Ceeace trebuie să notăm e că la mijlocul secolului XV universitățile sunt preocupate exclusiv cu acordarea titlurilor și gradelor. Ele încetează astfel de a mai fi, pentru lungă vreme, centre puternice de pulsație culturală; spiritul universitar se va „refugia” în alte regiuni cu un climat mai adecvat meditației și creației.

* * *

Este ușor de bănuț că ceeace frământa Europa veacului XV erau curentele spirituale cuprinse în Renaștere. Ele n'au putut trece ușor zidurile universităților; în schimb, au integrat în torentul lor cele mai adânci aspirații ale vieții spirituale din acea vreme. Renașterea înseamnă descoperirea unui om nou, definirea unei noi atitudini în fața lumii și vieții, în raport cu omul și mentalitatea medievală. În această aventură nouă și fecundă, universitatea s'a arătat inertă și prea „academică”. Dacă vor trebui să se scurgă trei secole până când universitatea va redobândi primatul în planul intelectual și creator al vieții, va rămâne totuși în acest răstimp depozitara bogățiilor intelectuale ale continentului și interpretul acestor bogății. Nu va mai reprezenta centrul vieții spirituale, dar va rămâne o etapă hotăritoare în formarea generațiilor tinere.

Impulsiunile nouă de viață, înmembrate în vasta sinteză a Renașterii, prin imensa experiență și prin tehnicile nou descoperite, schimbare într'un secol condițiile de viață materială și intelectuală ale Europei¹⁾. Intinderea experienței umane s'a îndreptat pe dimen-

siunea istorică în trecut, prin umanism; în spațiu, prin descoperirea noilor continente, care n'au însemnat numai pământ nou, ci „tipuri nouă de umanitate”, cu religii, moravuri, etc. necunoscute. Intinderea tehnicei s'a realizat nu numai grație tipografiei, busolei ori prafului de pușcă, ci multelor invenții mecanice și industriale, datorite în cea mai mare parte meșterilor italieni.

Omul Renașterii nu mai cercetează ordinea supranaturală a lumii, el se interesează de propriul său destin înăuntrul circumstanțelor naturale. Această nouă viziune a lumii scoase pe întâiul plan tipul omului activ, practic, întreprinzător, în dauna speculativului și meditativului. Filosofii propriu ziși aveau puțină strălucire alături de căpitanii și marii artiști ai vremii. Tipul desăvârșit, scrie Bréhier²⁾, este al unui Leonardo da Vinci: pictor, inginer, matematician și fizician în același timp.

În fața acestor imense posibilități și imbolduri spirituale, universitatea a fost, în general, reținută și fricoasă. Anchilozată în formele ei tradiționale, n'a putut — în general — să se integreze adânc în marea revoluție spirituală ce se desfășura alături. Nu lipsesc firește universitățile care vor reflecta noile curente, în Italia mai ales.

De ce a rămas universitatea oarecum izolată de mișcarea nouă a veacului? Aminteam armătura tradițiilor medievale; adăogăm spiritul teologic dominant, care o făcea să ia atitudine reacționară sau indiferentă în fața încercărilor de sfărâmare a viziunii medievale. Născută într-o altă viziune, ea se arăta neputincioasă în fața transformărilor, oferind numai materialul de reconstrucție al cunoștinței, fără a mai fi în stare să determine structura noilor zidiri. Se pare însă, după unii istorici, că motivul esențial al acestei „decadențe” trebuie căutat într'un fenomen hotărîtor: universitățile *încetează de a mai fi corporații*, odată cu năruirea sistemului medieval de organizare al popoarelor. „Ele nu mai formară mărițe grupări internaționale ale științei”³⁾, lipsindu-le forța ce le-o conferia ordinea corporativă medievală. Statul național devine atotputernic. Privilegiile studenților dispar.

Desagregarea completă a universităților fu stăvilită de trebuințele colective nouă. În vreme ce faimoasele „arte liberale” și preocupările de știință pură se vor îngloba și refugia în sânul „academiilor”

1) BRÉHIER, E.: o. c., p. 740.

2) *Ibidem*, p. 742.

3) STROWSKI, F.: o. c., p. 24.

— unde cercetarea și cunoașterea se vor urmări independent de conțințentele aplicațiilor practice, — medicina și dreptul vor câștiga de pe urma orientării naturaliste a Renașterii. Confortul fizic, interesul pentru corpul uman, noile maladii aduse din continentele descoperite (America, Asia, Africa) și nevoia remediilor împotriva acestora, favorizară progresul medicinei. În același timp, odată cu prăbușirea așezării medievale a statelor și bisericii, juriștii erau chemați să fixeze principiile nouă de reglementare a raporturilor internaționale și interindividuale.

Ruptura de mentalitatea medievală se va săvârși pe plan religios prin violenta mișcare a Reformei, care va încerca să surpe autoritatea papală și va supune studiile teologice criticei istorice și filologiei.

În marea prefacere interioară, în beția de viață a Renașterii, universitatea se va primeni cu ceea ce putea să se primenesacă — grație naturii ei — anume, cu aspectul savant al acestei mișcări: *umanismul*. La universitatea din Florența (fundată în 1349) întâlnim pe Boccaccio ca profesor de studii dantești. Universitatea din Roma, a cărei adevărat întemeietor e papa Eugen IV (1431) fu prevăzută cu clădiri, statui și mai ales cu profesorii de formație umanistă. (În Roma existase o universitate a Sf. Scaun încă de pe la 1244, care se menținu până la Leon X când fu reunită cu universitatea propriu zisă a Romei („Sapienza”) fundată de Bonifaciu VIII în 1303. Cu trecerea scaunul pontifical la Avignon, ea dispăru până la restaurarea din 1431. În 1550 Ignățiu de Loyola întemeie universitatea pontificală — devenită mai târziu „Gregoriană” — ce dăinuște până azi).

În afară de Italia, mișcarea de renaștere a Occidentului se afirmă mai cu seamă la universitatea din Louvain (întemeiată în 1425), întreanii de înflorire ai umanismului 1490—1520, datorită prezenței la Louvain a celebrului Erasmus, a lui L. Vives, Costers, etc.

În Germania centrul mișcării umaniste fu universitatea din Erfurt. În împrejurimile acestui oraș se adăpostise savantul Mutien (Muth) — canonic într'un sat vecin — în vederile căruia filologia trebuia să constituie temelia învățământului universitar. Luther și Melancton fură profesori la universitatea din Wittenberg (fundată în 1502).

Reforma cree în veacul XVI trei mari fundațiuni universitare: Universitatea din Marburg (1527), întemeiată de prințul de Hesse cu scopul de a servi interesele sale politice și religioase-protestante; universitatea din Königsberg (inaugurată în 1544) și organizată după modelul celei din Cracovia, și, universitatea din Iena (1558). Menite să sprijină Reforma, susținute economicește de prinți, în aceste univer-

sități se pierdu, în schimbul avantajelor materiale, până și demnitatea profesorală; La Marburg mai ales, prințul supraveghea de aproape lutheranismul ortodox obligator pentru toți profesorii.

Ca o reacțiune poate, ori ca o prevedere a sensului în devenirea spiritului universitar se întemeie universitatea din Tübingen. Fundată la 1477 de contele de Württemberg cu ajutorul umanistului Nauclerus, această universitate era menită să se consacre „tuturor științelor divine și umane”, să reprezinte o „*universitas scientiarum*”, un ansamblu al tuturor cunoștințelor omenești.

Inmembrată în curentul reformelor religioase apare la 1559 universitatea din Geneva, opera lui Calvin.

În Anglia se fundează universitățile protestate din Dublin și Edimbourg.

În Spania, umanismul cree celebritatea universității din Salamanca și, în parte, a celei din Valencia (cu L. Vives). Triumful umanismului spaniol îl reprezintă însă universitatea din Alcala (fundată la 1508), poate cea dintâi universitate dotată și cu un colegiu pentru studente.

În aceeași mișcare umanistă europeană se integrează și opera și fundațiile culturale ale lui Matei Corvinul¹⁾.

În veacul XVI se fundează de asemenea și întâile universități de peste ocean: amintim universitatea din Mexic (1553), întemeată de Filip II și Lima (Peru) organizată după modelul celei din Salamanca (1551).

La 1574 se întemeie una din cele dintâi universități de *stat* la Leyden, care va deveni centrul vieții intelectuale olandeze în secolul XVII. Urmară apoi universitățile din: Groningue (1614), Amsterdam (1631), Utrecht (1636).

În fața lăncezelii și profesionismului universitar din epoca Renașterii, apar „academiile”, în care spiritul nu mai e aservit nevoilor practice ale învățământului. Să amintim în acest loc celebra academie platoniciană dela Florența și academia din Veneția, născute în cercurile umaniste ale veacului XV.

La Paris din cauza spiritului teologic dominant, „literele clasice și orientale, filologia, mistica poetică și literară nu găsiră primire bună”²⁾, deși în restul universităților franceze pătrunseseră adânc. Cer-

¹⁾ Evoluția învățământului superior din țările locuite de Români va forma obiectul unui studiu aparte. Cu acel prilej se va înfățișa și opera culturală a acelor Români de neam, care au jucat un rol de seamă în viața altor popoare.

²⁾ D'IRSAY, ST.: o. c., I, p. 1267.

cetarea științifică dobândi însă în Paris un nou impuls prin crearea „Colegiului Franței” (înființat la 1530—31 de Francisc I și de consilierul său de G. Budé). Cu tot protestul Sorbonei, Colegiul devine celebru prin 1550, grație operii profesorilor săi. Se statornicia oare prin aceasta situarea universității pe planul unei școli profesionale?

* * *

Veacul XVII, absolutist și autoritar, va încerca să regăsească fermentul unificator al frământărilor multiple ce le moștenise din veacul anterior. Urișa expansiune a vieții din Renaștere sfârși prin lupte violente și contradictorii. Naturalismul Renașterii propagase un fel de „păgânism” religios și forța în raporturile interindividuale. Omul îmbătăt de propria sa creație, descoperire și încântare se prăbuși, ca fluturile ars de lumina vie ce-l atrăsese. Pârghia unificatoare și echilibrantă a lumii nu se va mai găsi însă pe temeiurile revelației divine, ci în om, în *rațiune*, esența creatoare a spiritualității, care se sprijină pe orânduirea naturală a lucrurilor.

În vreme ce raționalismul va deschide o nouă și vastă experiență spirituală pe continent, pregătind marile transformări tehnice ale secolului XIX, Contra-Reforma și catolicismul (în deosebi sub forma iezuitismului școlar) vor încerca să readucă echilibrul și unificarea în viața popoarelor.

Contra-Reforma cree universitatea din Würzburg (1582) prin care se tindea din nou spre realizarea idealului unificator al spiritului universitar, „prin coeziunea indestructibilă a unei *Weltanschauung*”¹⁾.

Nu e cu puțință firește ca în aceste însăilări istorice de generalități, să urmărim influența iezuiților prin numeroasele școli și universități în care aceștia s’au afirmat, după cum nu putem enumera întregul șir de universități, nou create în cursul veacurilor XVII—XVIII, după tiparele existente. E nevoie însă să semnalăm faptul că mișcările literare, filosofice și științifice își vor găsi un cadru mai prielnic în reuniunile de preocupări spirituale libere, în academii. Astfel apărură:

„Academia dei Lincei” la Roma în 1603, cea mai veche academie de științe din lume; „Academia del Cimento” la Florența; Academia de științe („Royal Society”, 1660) în Anglia; „Academia Franceză” (1635) cea mai veche societate literară, și, tot în Franța „Academia de științe” (1658). Berlinul avu academie cu mult înainte de a avea universitate. La propunerea lui Leibniz, Frederic, electorul de Brandenburg, întemeie „societatea regală de științe”, inaugurată solemn la

1) D’IRSAY, ST.: o. c., I, p. 349.

1711; în 1744 această academie fuzionează cu „Noua Societate Literară”, devenind „Academia Regală de Științe și Bele-Arte”.

În Germania, ultima mare creațiunea universitară a lutheranismului — centrul noului curent pietist — fu la Halle (1694). Iar la începutul veacului XVIII ia ființă universitatea din Göttingen (1735), interesantă prin ideile ce i-au semnat actul de naștere. Apărută pe pământ german, în timpul când Brunswick-Hanovra era sub suveranitatea regelui George II al Angliei, această universitate — ce se leagă de tradiția ideologică a celei din Tübingen — se organizează pe temeiul năzuințelor ce vor constitui ambiția și gloria universității moderne: creație științifică, învățământ propriu zis și restabilirea armoniei dintre munca intelectuală și exigențele vieții sociale.

În vreme ce universitățile germane și engleze se vor adapta din ce în ce mai mult ritmului vremii, care cerea universității să devină laboratorul suprem de creație științifică, universitatea franceză, „aplecată idealului profesional”, nu va urmări inițiativele societății decât cu întârziere și fără entuziasm¹⁾. Iar Marea Revoluție suprimă în Franța deodată toate universitățile și academiile locale (1793). Numai Colegiul Franței supraviețuiește acestei radicale transformări. Cățiva ani în urmă Napoleon cree *Universitatea Imperială* (1808), o idee și organizare cu desăvârșire nouă. În vederile lui Napoleon artele frumoase și literatura erau bune numai pentru femeile lipsite de ocupație... Nu putea uita de asemenea că marii revoluționari se formaseră în „clanurile” studențești.

Universitatea, în sens napoleonean, desemna corpul organizat căruia îi era rezervat monopolul instrucției publice; după termenii legii „un corp însărcinat exclusiv cu învățământul și educația în întreg imperiul”. Prepararea gradelor, în vederea ocupării funcțiunilor publice, trece sub controlul statului, care îi fixează condițiile. Noile facultăți (drept, medicină, științe, litere) ne amintesc pe cele vechi, însă ele nu mai constituie o universitate în legislația napoleoneană. Facultățile, independente una de alta, erau administrate direct și în întregime de stat²⁾. Diversele facultăți din același oraș n’aveau raporturi oficiale între ele. Instrucția (școli primare, licee-colegii, facultăți) fu împărțită într’un anume număr de circumscripții — numite „academii”, — corespunzătoare districtelor administrative ale imperiului. Această organizare pe „academii” se păstrează până azi în Franța. (Conducătorul universității este „rector al academiei și președinte al consiliu-

1) D'IRSAY, ST.: o., c., II, p. 127.

2) Cf. *L'Organisation de l'Enseignement Supérieur*. I. Publ. par l'Institut Intern. de Coop. Intellectuelle. Paris, 1936, p. 104.

lui universității", având sub supravegherea sa toate gradele de învățământ dintr'un district dat).

Din cauza ermetismului ce caracteriza facultățile, dezvoltarea disciplinelor ce nu intrau în programul clasic a fost stânjenită. Ca reacțiune, la sfârșitul celui de al doilea imperiu apare în Franța Școala de Inalte Studii.

O nouă eră se deschide în viața universității franceze prin legea din 10 Iulie 1896 a lui L. Liard, creatorul universității franceze moderne. Această lege, compusă numai din patru articole, statornicia la început: „Corpurile facultăților iau numele de universitate”. Universitatea imperială a unificat învățământul în general; legea Liard unifică facultățile. Acestea din urmă își păstrară în noua orânduire individualitatea și organizarea lor proprie. Azi, în Franța, în virtutea trecutului lor imperial, universitățile sunt dominate de puterea centrală a statului pe de o parte, iar pe de alta, au o autonomie și libertate relativă, fixate de statutele și regulamentele lor organice. Independență aproape completă față de stat, deci autonomie deplină, și-au păstrat numai universitățile engleze și cele private ale Americii. În Anglia statul are numai rolul de consilier¹⁾.

1) Rolul statului în Anglia se limitează la sugestii și propuneri — care au de altminteri o importanță hotărâtoare — ce se fac universităților de „University Grants Committee”. Acest Comitet (format din savanți și oameni cu reputație, foști profesori universitari, etc.) are misiunea de a se ocupa de nevoile financiare ale universităților imperiului britanic și de a da sfaturi privitoare la modul de întreținere al fondurilor acordate de stat. Grijă universităților o poartă Lordul președinte al Consiliului Privat al Coroanei, care are dreptul de a vizita universitățile și de a numi comisii regale de anchetă și referat atunci când se pune problema modificării statutelor universitare, bine înțeles cu avizul universităților.

Ca să ne dăm seama de rolul și sugestiile acelui „University Grants Committee” e de ajuns să redăm câteva fraze dintr'un memoriu trimis de acest comitet universităților în 1921 când s'a atras atenția asupra raportului dintre științele pure și tehnice:

„Nu e nimic în natura științelor tehnice, care ar putea în mod necesar să le facă incompatibile cu metodele și spiritul cercetărilor universitare... Simplul fapt că această alianță (între știință și industrie) ar fi intimă și că ar fi greu să se tragă o linie de demarcație între științele pure și științele aplicate scoate la iveală dificultăți serioase pentru universități. Nu putem ignora o anumită tendință care e de a da o importanță exagerată aplicațiilor practice în anume departamente de studii tehnice... N'ar putea să fie decât dăunător intereselor industriei însăși dacă studiul problemelor științifice ar fi abordat în universități din punctul de vedere al avantajelor materiale imediate... Credem că este cu totul necesar, în consecință, de a defini mai exact scopurile cursurilor pe care le dau universitățile în științele tehnice, și de a diferenția aceste cursuri de lucrările care sunt în adevăr de resortul școlilor tehnice”. Este incontestabil că se profilează aci, în termeni cât se poate mai expliciti, problema grea a raportului dintre universitate și școlile speciale superioare.

Nevoile profesionale ale Franței moderne determinară apariția Școlii Politehnice (1794), organizată pe temeuri militariste și a Școlii Normale Superioare (1810), menită să pregătească corpul didactic. Ambele deveniră vestite datorită învățământului aprofundat ce s'a dat în ele.

Universitatea modernă a veacului XIX — prin evoluție organică în Anglia, prin fundații nouă în Germania și prin impulsunile timpului în Italia și Franța — redobândește primatul în ordinea crea-tore a spiritului, revenind la *ideea universalității și indivizibilității științei*, favorizată de uriașele aplicațiuni tehnice și industriale ale cercetării științifice autonome. Cenzura și utilitarismul social ori politic al veacurilor anterioare sunt înlocuite cu cercetarea desinteresată a adevărului. În fruntea noii mișcări se așează universitățile germane.

Nouă orientare devine biruitoare prin fundarea Unversității din Berlin (1809). „Ea se inspiră din filosofia idealismului german reprezentată de Schelling, Fichte, Schleiermacher: cosmosului ideal al științei îi corespunde în lumea sensibilă organismul universității; aceasta are datoria să asigure, prin libertatea academică și în mod particular prin privilegiul promoțiilor, unitatea științei. Autonomia materială pierde din importanță în fața efortului concentrat asupra autonomiei spirituale. Sub acest unghiu, tendința, observată în această epocă în Franța, de a creia școli speciale în afară de cadrul universității, a fost considerată la Berlin ca o concesie intereselor materiale temporare și contrare ideii însăși de universitate. După definiția formulată de Wilhelm von Humboldt, universitatea are principala chemare desvoltarea cercetărilor științifice. Statul neavând competență pentru aceasta trebuie să se mărginească la misiunea de a asigura condițiile materiale pentru înfăptuirea acestei chemări”¹⁾.

Veacul XIX, în care se încheagă ideea universității moderne cu un astfel de conținut, reprezintă firește epoca cea mai glorioasă din întreaga istorie a acestei instituții. Libertatea creațiunii științifice, autodeterminare, autoresponsabilitatea profesorilor, libertatea deplină de asociere a studenților, — iată trăsăturile esențiale ale renașterii universitare a veacului trecut, care s'a perlungit pe continent până în preajma marelui Răsboiu.

DIMITRIE TODORANU

(Va urma).

1) L'Organisation de l'enseignement supérieur. I, p. 2.

INCANTAȚIE

Te voi prinde 'n mrejele versului,
Să te 'nfășoare 'n semn cuvânt chinuit;
Din șerpuirea secretă a gândului,
Chipul să te 'nalțe 'mplinit.

Daltă va ascuți regretul
Visului cătușele să-i tae,
Să te descurci din vraje și deșertul,
Să-l sângereze meridiane de văpae.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Pluteai turburător în alb străveziu,
Curgerea din rănila timpului s'a oprit;
— Rit al tăcerii pentru timpul tău viu,
Bătăile inimii mele în infinit.

Fantomele singurătății te 'nflureau atunci
Măceșii ți-aprindeau sângerii lumini
Și răsând ca pe o floare roșie
Inima mea o purtai în mâini.

CULES

Au venit fete cu pielea arămie
Și s'au urcat cu cântece și scări,
Cu melodia brațului desvelit
Deschid în toamna obosită vibrări;

În amurg de violină și sânge
Rodii, strălucesc în coșuri, în sân,
Pantomima muzicală pare-că răsfrânge
Fresca unui rit depărtat, păgân.

Între frunze-culori de aur și fier
A deschis pleoapa un basm,
Să citească 'n albastrul mister
Pașii roșii ai rănitului spasm.

Cum se arcuiesc de fum arătări
Și plutesc în vagul melodic,
Aproape pe 'ntunecoase cărări
Poetul aude un plâns spasmodic;

Un sărut fizic suprem
Va fi dat rodiilor culoare,
Fetelor basmul răsucit ghem,
Însă undeva, cineva, moare.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

INSULA

Într'o mare verde cu făclii de coralii,
Unde răsare insula necunoscută,
Scăldată 'n cerneli de-asfințit și vitralii
Să-și crească nălucile poetul se mută.

Acolo când rănilor timpului cicatrici
— Isvoare de tăceri și vis curg,
Imbarcați pe nave de sidef mici,
Vom fura aurul trist din amurg.

Pe marea depărtată fără nume
Pirați fără teamă vom aluneca,
Să ne pierdem de noi și de lume
— Alge inimile ne vor înfășura;

Vom da timpului cătușele înapoi,
Incrustate cu flori de sânge și rugină
Veac alb va crește peste noi
Tinerețe fără moarte și tină.

CÂNTEC AGONIC

Aș vrea, în această primăvară
Să stau cu moartea alături,
În duhul diafan de seară
Și să halucinez frumos;

Să răsară din inima mea
Văpăi roșii, flori vii,
În beția de-a nu mai fi
S' alunec în noapte cu ea.

Mult adâncit în mine
Să-mi aud sângele plângând,
Cum în ostroavele lui curând
Seara ultimă vine.

Cu ochii măriți să privesc
Aievea fantomele mele,
Să mor frumos nefiresc
Moartea verticală a unei stele.

I. BĂLAN

ARTA LUI D'ANNUNZIO

Pentru a-l cuprinde substanțial pe d'Annunzio se cuvine a fi trecute cu vederea elementele ideologice desprinse din operă, cari includ o metafizică panteistă și o mistică antropocentrică. Asemenea vederi sunt particularizate în cadrul și numai pentru uzul „eului” său. Poetul reclamă abandonarea în lumea senzațiilor sale, a căror unică împletire cristalizează întreaga sa contribuție artistică.

Totuși s'ar greși dacă d'Annunzio ar fi privit drept un sensualist și un estetist în accepția obișnuită a cuvântului; și de aci putem deduce iarăși că o perspectivă eronată poate vedea în poet *numai* un estetist, așa cum ar apare Ovidiu sau Poliziano, Wilde sau Hoffmannsthal. Toți acești artiști se mulțumesc cu arabescuri armonioase, cu raporturi perfecte pe un plan ireal. Estetismul lui d'Annunzio este, însă, cu mult mai complex, astfel încât din primul moment îl vedem cuprinzând un element nou în câmpul său, și anume *disonanța*.

Intr'adevăr, poetul italian este primul care face să apară disarmonia pe planul ostentativei tendințe de frumusețe din lumea estetismului. La d'Annunzio înaintează paralel o serie disonantă de acte și situații cu o serie disonantă în ordinea combinațiilor verbale, unde se întâlnesc adesea subtile stridențe, dela murmurul apelor înspre grădini înflorite până la imediata apropiere cu tonalitatea înfiorătoare a unor hohote demente. Literatura și chiar cugetarea contemporană (dacă ne merge gândul la Nietzsche) este plină de asemenea disonanțe. În desfășurarea situațiilor întâlnim disarmonii la Dostoiewski, în desfășurarea raporturilor verbale găsim disarmonii îndeosebi la expresioniști; aci am avea, însă, o justificare în transcrierea fondului asimetric al vieții.

La d'Annunzio însă — repetăm — avem pentru prima dată introducerea elementului disonant în lumea estetismului, constituind, în același timp, un paradox și un caz special. S'ar părea că prin acest procedeu se sporește artificiuul estetismului, desființându-se complet ca atare, fiindcă i se răpește unica justificare: exclusivitatea frumo-

sului. Totuși, adevărul este, mai curând, altul: prin introducerea disonanței d'Annunzio vitalizează estetismul fără a-i lua nimic din preponderența artistică. Se știe că o împletitură de disonanțe alcătuește o armonie ulterioară și globală, care a fost atinsă și de d'Annunzio; într'adevăr gândul la acest poet, considerat în întregime, ne determină un complex armonios în minte, decepționându-ne numai la parcurgerea izolată a unor imagini create de el; acestea, însă, în retro-spectivă visiuni situate în angrenajul total, ne fac să gândim din nou la raporturile perfecte ale operii sale.

D'Annunzio este un om prea pasionat pentru a nu sfâșia momentani plutitoarele ghirlande estetiste și a nu le coborî spre lava unui suflet în veșnică efervescență. Aci se cuvine să menționăm a doua latură din aspectul operii sale, exprimată într'o preferință care constituite polul opus al estetismului. Ne gândim la simpatia declarată de poet într'unul din romanele sale, pentru călugărul nebun Jacopone da Todi, în a cărui poezie religioasă neașteptatele și furibundele explozii pasionale îl încântă pe d'Annunzio. Privind unele aspecte ale operii sale, d. p. repetarea intensă și obsedantă a aceluiași cuvânt, ni se evocă puternic exaltarea monahului umbru. Corul latinesc din tragedia d'annunziană „La Nave” (*Corabia*) intonează la un moment dat următorul imn sacru:

„Virgo, virgo, virgo virginum”
„tibi laus et gloria”

O asemenea exasperare în afirmarea unui singur cuvânt ni-l amintește pe Jacopone da Todi din:

Figlio, figlio, figlio,
figlio, amoroso giglio.

Această latură pasională, opusă estetismului vom vedea mai târziu că alcătuește a doua trăsătură specială în opera sa, pe care o vom numi liturgică.

Adâncind, pentru moment, considerațiile asupra acestui aspect tumultos l-am putea pune în legătură cu fondul primar, aproape etrusc al operii sale. Cine a vizitat muzeul de artă etruscă din Florența își poate da seama de natura expresivă și dinamică a acelei manifestări vitale, care se rezolvă într'o sumă de grimaze, împinse până la prezentarea brutală a unei dureroase sensibilități. Grotescul etrusc se deosebește, însă, de cel nordic printr'o notă de virtuoziitate artistică

și prin lipsă de vulgaritate; se află situat, cu alte cuvinte, pe un plan mai ideal. Aceste calități îl fac accesibil unei simbioze cu estetismul, așa cum s'a întâmplat atât de des în arta și poezia italiană.

D'Annunzio este tocmai fericitul în care, după sedimentări de milenii s'a frământat definitiv această simbioză, pe care nici geniul uriaș a lui Leonardo n'a realizat-o în totul; la acesta din urmă se dezvoltă numai în mod separat cultul excesiv al liniilor armonioase și înclinația contemporană pentru întruchipări monstruoase sau caricaturale. La d'Annunzio avem, pentru prima dată, aceste tendințe opuse încleștate întreolaltă sub forma unui aliaj extrem de dur. Dar tendințele diverse nu prilejuiesc ipoteza unei naturi eclectice, ci numai a unei complexe; într'adevăr d'Annunzio este complicat până la derutare, totuși triumfă mereu la urmă invarianta aceluiași „eu”.

O atare reflecție ne îndeamnă să pășim înspre altă delimitare: d'Annunzio apare complex, fără a se arăta, totuși, bogat sufletește; aceste două noțiuni pot fi ușor scoase din indiviziune. Complexitatea este, de multe ori, o abundență determinată de un anume sentiment al golului; natura complexității nu se prezintă primară, ci compensatorie, asemenea furtunii care se iscă acolo unde lipsește densitatea aerului. La poet, de asemenea, mulțimea și intensitatea senzațiilor sunt menite să acopere sentimentul clătănător ivit din absența unei substanțiale visiuni metafizice. Extravaganțele stilistice, imaginile-comete, cari prin lungă lor trenă determină stilul de bizară procesiune al operii d'annunziene, ne fac să întrezărim aceeași substanță sufletească, totodată estetistă și diformă, întâlnită la un Nerone sau Tiberiu; ea se exprimă prin același complex felin de voluptate și cruzime în cadrul unei somptuozități perfide, dar fascinante. Însă toată această aprindere de senzații este dorită, îndeobște, de către cel ce simte o lipsă în fundul sufletului.

Tocmai o atare lipsă constituie elementul care-l confirmă poet în vechea accepție a cuvântului, de simplu și ingenuu potir, unde se revărsă harul zeilor. Într'o bună parte din literatura contemporană neajunsul principal este, dimpotrivă, acela, că însușirile profane ale omului invadează fără pietate grădina artistului.

Și fiindcă am amintit de sensul antic acordat poetului, în legătură cu d'Annunzio, este momentul să accentuăm că, de multe ori, bogatele sale senzații nu se prezintă numai ca atare; în factura lor stranie ele sunt adesea dotate cu însușiri fatidice. Diferite acorduri sau întâlniri de senzații — a căror prezență brutal de neașteptată nu pare dorită, necum invitată de către ambianța normală a operii — hotăresc sau, cel puțin, vaticinează destinele. Spre o ilustrare analoagă ne

gândim la experiența unei figuri artistice, apropiate și cunoscute de poet — celebra dansatoare Isadora Duncan — care în interesantele sale „Memorii” relatează cum cu prilejul unei luxoase serbări i s'a decorat interiorul, printre altele, și cu două cruci negre, după gustul necrofil al timpului; nu multă vreme apoi s'a întâmplat moartea tragică a ambilor săi copii.

În scrierile lui d'Annunzio vedem deopotrivă cum simplele senzații grăbesc sau chiar determină desnodăminte neașteptate: un vâl negru apărut întâmplător în mijlocul fericirii atrage moartea, sau zidurile calcinate și bolnave ale unei cetăți, stimulează legături nelegitime. Această specie de senzații este introdusă de către d'Annunzio în operă, cu o măiestrie surprinzătoare; siguranța perfidă, aerul întâmplător și firesc cu care asemenea imagini iau loc alături de celelalte, disimulează ciudățenia apariției lor, făcându-ne docili în a le accepta, ca în cazul arățărilor neobișnuite din vis. Așa odată cu evenimentele pe cari le-au declarat anticipat înțelegem retrospectiv funcția lor de „semne”. O asemenea anticipare a senzațiilor ne îndeamnă să reflectăm la un adevărat pragmatism metafizic în tehnica desfășurării evenimentelor, care se manifestă atât de frecvent înăuntrul inspirației d'annunziene. Acum așa ni s'a desvăluit rostul intim și justificarea amintirilor disonante.

Pragmatismul menționat, cere, însă, a fi restrâns la desfășurarea amănuntelor din anumite opere sau raportat numai la evenimente din viața trăită a poetului, cari privesc experiența sa personală; când darul anticipativ al lui d'Annunzio întrece acest cadru, înscriindu-se într'un plan istoric mai vast, avem de a face cu un nou aspect al duhului său creator, exprimat în funcțiunea sa profetică. Aci d'Annunzio devine, uneori, un antic augur, care desleagă negura întunecată a viitorului. În romanul „Le vergini delle rocce” (*Fecioarele de pe stânci*) poetul, aflându-se în Campagna romană simte ieșind din pământ un fel de abur eroic, care prevestește Romei o nouă măreție. Sensibilitatea sa extrem de ascuțită sintetizează rapid, din senzații și reacționări subiective, evenimente cari vor să vină.

Raportându-ne, în această privință, la caracterul general al operelor, vedem că e lipsit de o dialectică propriu zisă; deaceia scrierile sale, în desfășurarea lor, pot apărea uneori nemotivate; dar el adulmecă elementar situațiile și evenimentele, așa cum animalele simt furtuna și îndeobște primejdiile; astfel încât dacă multe din trăsăturile sale nu apar verosimile unei rațiuni suficiente, posedă totuși ceva mai mult decât atâta: ele se impun ca reale. Senzațiile lui d'Annunzio nu se prezintă simple, asemenea celor estetiste ci sunt

— am putea afirma — căptușite cu intuiții. Prin aceasta el și-a curcit funcția de *poeta-vates*, pe care o merită într-o egală măsură cu predecesorul său Carducci.

O asemenea calitate îl va deosebi și mai mult de pasivitatea purului estetism; acuma — amintindu-ne și de natura sa pasionată — este momentul să înțelegem participarea la o experiență ce-l depășește și unde ne desvăluie latura sa militantă. Pragmatismul operii, ca primă manifestare, trece printr'un al doilea stadiu — cel profetic — și atinge complect terenul practic în ultima treaptă parcursă, aceea a acțiunii propriu zise. Evenimentele nu se desfășoară după un fir logic, ci în virtutea unor resorturi ascunse, neprevăzute de mintea omului obișnuit. D'Annunzio intuiește aceste legi și, cu firea sa dinamică, nu se mulțumește numai a le ghici, ci le invocă activ, prin fapte; el ambiționează să ridice cu propria-i mână vâlul lui Isis, descoperind concret ceea ce ochii săi de linx dinnainte au văzut. De aci, opera sa scrisă își găsește un complement în acțiunea practică iar voința se polarizează în jurul sentimentului eroic.

Din procesul expus desprindem imensa importanță a poetului față de evoluția spiritului european al ultimelor decenii. Dacă o parte din factorii militanți ai mediului contemporan își au originea într-o literatură indirect deliberativă, constituind vestita artă cu tendințe, nu-i mai puțin adevărat că alți factori purced dela o poezie inspirată, în toată puterea cuvântului. Acest din urmă versant, străbătut de către d'Annunzio nu constituie numai o modalitate de tranziție ci o punte omogenă de unire între două popasuri ireconciliabile ale veacului nostru. Orice rudimentar observator al atmosferei din ultima vreme își poate da seama de planurile total opuse, ale estetismului aristocratic de pe la începutul secolului și a tendințelor militante pe plan social, politic sau religios, cari s'au trezit în anii din urmă. D'Annunzio ne revelează neașteptate urzeli între aceste tendințe, pe cari le credeam contradictorii, deoarece în mod spontan el ni se impune drept exponentul ubiquu al ambelor momente.

Dar acest fenomen a putut lua ființă numai fiindcă poetul a fost, din capul locului, mai mult decât un estetist, prezentându-ne o vietate elementară dotată cu un neobișnuit fond pasional și intuitiv. Disonanțele sale au atins vulcanic pământul iar conștiința de realitate a intuițiilor sale — pe cari obișnuia să le învelescă în brocatul visurilor estetiste — i-a trezit ambiția de a-și trăi, ca om, născocirile minții. Deobiceiu trăirea este cea care constituie numai faza de pregătire a artei; în cazul de față constatăm, laolaltă cu aceasta, și ciudatul fenomen reciproc când arta precede și pregătește trăirea.

Iar o parte din această viațuire a posteriori s'a văzut, la un moment dat, făcând cor cu unele tendințe militante ale vremii.

Unde se află secretul care l-a destinat tocmai pe d'Annunzio să stabilească relații între motive de viață diferite? O asemenea întrebare poate fi deslegată numai având în vedere tipul specific de Renaștere al poetului. S'a discutat mult această înrudire a sa cu spiritul Renașterii; d'Annunzio reprezintă, într'adevăr, o replică târzie a acelei epoci și o sinteză a ei. Poetul întrunește, în vitalitatea deslănțuită a unei singure persoane cele trei tipuri reprezentative din Renaștere: umanistul, artistul și condottierul. Setea de glorie. ca punct comun de plecare, înnoadă legături durabile între încăperile fastuoase ale turnului de fildeș și acțiunea concretă pe tărâm practic, între spiritul estetist și cel militant.

Revenim, însă, din nou asupra amănuntului că arta lui d'Annunzio a fost dela început mai mult decât estetistă. Pe când această viziune, în înțelesul ei nederivat, implică pasivitate și atitudine de spectator în fața orgiei de culori și sunete a vieții, arta lui d'Annunzio freamătă peste tot de împunsături volitive și încordate. Este momentul să reamintim că la aspectul *estetist* al artei sale se mai adaogă și unul *liturgic*, înțeles sub categoria formalului și reclamat prin cerința unei întregiri în alt domeniu de activitate, astfel încât să se ajungă la un complex ritual.

Pentru o înțelegere mai deplină ne referim la creația lui Wagner, celălalt mare reprezentant contemporan al unei arte cu caracter liturgic. Dupăcum poezia acestei înrudite personalități artistice se cere complectată prin *muzică*, tot astfel și poezia lui d'Annunzio pretinde a fi întregită prin *acțiune*, adică prin ritmul sau muzica vieții trăite. Ca și în cazul lui Wagner — echivalentul cu aceeași funcție pentru lumea germanică a zilelor noastre — arta lui d'Annunzio este o imensă liturghie, de astă dată invocată de el prin gesturi și acțiuni, prin întreaga orchestrație intimă a omului dintr'însul. Raporturile vieții contemporane care — prin redeșteptarea motivelor de existență ecumenică — încep a fi guvernate de un nou formalism ritual, găsim pe unul din precursori în d'Annunzio, pentru care gestul sacral păstra totuși la început un echivoc estetist.

Dar pentru a pune capăt discuției asupra unei modalități de continuitate între activități și tendințe diverse trebuie să ne amintim că în personalitatea puternică a poetului se șterg limitele cu cari îndeobște suntem deprinși și cari se exprimă prin opoziția dintre acțiunea teoretică și cea practică, dintre intenția artistică și cea trăită. D'Annunzio se folsește deopotrivă de toate aceste categorii

ca de simple ornate festive pentru glorificarea „eului” său. Duhul răzbunător al Renașterii își găsește astfel amintita replică târzie față de vremurile cari i-au urmat; el distruge arzând orice motiv de aplicări analitice în sufletul bogat și armonios al unui nou exemplar de umanitate demiurgică.

EDGAR PAPU

SEARĂ VĂRATICĂ

A prins să odrăslească seara prin grădini
și tămâie 'n pridvoru-i merii: mirodenii;
iar nucii monahali, cu fructul crud, străini,
înseamnă împlinirea slujbei pentru denii.

Tăcerea, ca o mladă, stăruie în ciuturi;
au înflorit, departe, bobii de lumină.
Cireșii-au nins petale — roiu bogat de fluturi —
răspântiilor, isvodind visare plină.

Și creștetul ni-l miruie salcâmii buni,
investmântați curat, cu grele ramuri.
Tu 'n seara asta stele nu 'ndrăzni s' aduni,
căci ele singure-ți vor înflori în geamuri.

Și veste să nu duci, copiilor, că-i seară;
ei vor simți-o 'n rugile lor pentru somn;
ci bună fie, cale-albastră și polară,
ce le va povesti de-un voevod sau domn...

GEORGE DRUMUR

AUREL MARIN, VERSURI¹

Cu fiecare etapă lirică ce ne-a fost dat să cunoaştem sensibilitatea poetului Aurel Marin devenea din ce în ce mai complexă, ţesută din fragile mătăsuri peste care treceau pale acuarele. Prin preocupările-i de moarte, adăugate mai cu seamă în prezentul volum, ea şi-a anexat un nou ținut de umanitate. Dela „Lumini”, renegată altădată, dar reintegrată la locul său, ca un prim prag ce-a fost demult depăşit, unde se cetea o graţie şi o gingăşie adolescentă, cu anumite înclinări spre descriptiv, prin dubleul „Jodler” şi „Intrarea în pădure”, care marchează un salt realizat şi impune un poet până la recentele „Versuri”, drumul unuia dintre cei mai reprezentativi poeţi dela gruparea „Gând Românesc” indică un neîncetat urcuş, semnul cel mai bun al mesajului. Cu ultimul volum d. Aurel Marin devine stăpân pe meşteşugul său, nu în sensul de uşurinţă a versului, ci în acela de a putea realiza, deasupra unei tensiuni care nu prezintă ochiuri, contopirea, în perfect aliaj, a ideii cu expresia poetică. Caracteristică pentru aceasta ni se pare poema de iubire şi moarte: „Îmbătrâneşti şi tu” (pag. 48), unde cel şase distihuri au o compunere specială, al doilea vers din distih răsfrângând jocul intim al celui dintâi peste claviatura naturei, cu care se stabileşte, în felul acesta, un soi de armonie. Numai ultimele două versuri fac excepţie, ca unele care au menirea de a întregi tabloul şi de a desăvârşi un sentiment ce s'a târât şerpuitor până la ele:

Îmbătrâneşti şi tu, suavă femeie alintată azi.
Mai turbure şi mai bolnavă, lumina lunecă pe brazi.

Amăgitoarele şuviţe au luciul alb, strălucitoare;
Pe munţi s'au răspândit de-aseară întâiele mărgăritare.

În flacăra privirii vremea aruncă 'ntunecatu-i praf,
Desprinsă liniştii pădurii s'aşterne frunza moartă, vraf.

Pe fruntea lină, fără ştire o amintire ţese umbre;
Un vânt de ghiaţă răscoleşte afund prăpăstiile sumbre.

1) Ţara Bârsei, Braşov, 1937.

Desface mâna de pe umeri un greu-mângâietor atlas,
Pe la ferestre sburătoare trec, rare, fără de popas.

Imbătrânești și tu... și versul zădarnic merge mai departe,
Că nu mai poți ceti minciuna-i — și cazi plângând încet, pe carte.

Semnificația intimă a poemei nu se rezolvă numai cu aceasta. Punctuația urmărește și ea un anumit procedeu artistic, care completează pe celălalt, astfel ca ultimul distih să iasă din cauză, poema împărțindu-se, în acest chip, în două părți. Tot caracteristică este și „Poetului”, în a cărei strofa din urmă se vede o condensare cu caracter oarecum epigramatic, dar de o valoare general umană:

„Dar uneori prietenul i-acel
Ce'n lingușire vocea îți imită.
Plăcerea este neasemuită
Că ura ta, ascunsă, crește'n el!” (pag. 27).

În amândouă exemplele poetul își stăpânește perfect meșteșugul, încercând combinații care nu se pot realiza decât la o anumită temperatură. Dealtminteri poema „Imbătrânești și tu” ni se pare cea mai semnificativă din toată cariera d. Aurel Marin și despre importanța ei în ciclul morții va mai fi vorba în cursul expunerii noastre, după ce vom arăta potrivirile temperamentale cu d. Lucian Blaga. Credem de o importanță foarte mare stabilirea, poate nu atât a filiațiunilor, cât a rezonanțelor comune, în judecarea poeziei tinere. Ele duc la precizarea diferitelor categorii de acorduri care domină o epocă și, dacă nu ne înșelăm, evidențierea acestor acorduri ce se transmit subteran, în numeroasele trompete ale poeziei de azi, constituie singurele bare de rezistență pentru ca totul să nu se prăbușească în impostură și falș. Și dacă operația își găsește această justificare în vremurile de azi, ea totdeauna are o importanță deosebită, mai ales pentru cine urmărește cu atenție desfășurările lirice contemporane.

După cum am mai arătat și altădată („Pământul” Nr. 159), d. Aurel Marin este unul dintre puținii membri ai familiei Lucian Blaga. Simplitatea și frumusețea unor poezii aminteau cu precizie rezonanțe blagiene și citam poezia „Cântec” din „Intrarea în pădură” în care se mai găsea, pentru completare, un suflu de transcendental. Asemenea rezonanțe se găsesc și în „Versuri”. Oricine va recunoaște în această minunăție „Toamnă”:

„Păsări albe, peste casă,
Trec în zarea de mătăasă,
Pe cărarea Sudului
De-asupra agudului,

Fără greș, fără oprire.
Numai vântul dă de știre:
Lină oaste călătoare
Către-o stea clătănătoare!

Păsări negre, nevoiașe
Trec arar peste orașe
Și cu vremea și cu visul,
Cu iubirea mea și scrisul". (Pag. 30).

memoria ritmică din „Trenul morților” („La cumpăna apelor”):

„Licuricii cu lămpașe
semne verzi dau spre orașe
pentru un tren care va trece
prin văzduhul mare, rece.
Pentru un tren care-o veni,
Nimeni nu-l va auzi”. (Strofa 2-a).

Ba mai mult, prezența acelor indicații „cărarea Sudului” (și majuscula!), „stea clătinătoare”, construiesc o atmosferă de mister ne-definit proprie d-lui Lucian Blaga. Însfârșit rimele „nevoiașe, orașe” cu cele din „Trenul morților”, „lămpașe, orașe” întregesc tabloul, făcând memoria aproape sigură. Dar, în timp ce d. Lucian Blaga extinde misterul său, în poema de care a fost vorba, la spațiile infinite ale morții, d. Aurel Marin îl reduce la proporțiile cosmosului său personal: „cu iubirea mea și scrisul”. Apropierea indică substanța poetică.

Rezonanțele dlui Lucian Blaga sunt reduse în tânăra lirică românească. În timp ce dd. Tudor Arghezi și I. Barbu au fost folosiți în fel și chip, d. Lucian Blaga rămânea un necunoscut. De vină poate să fie și faptul că i-au apărut cărțile prin provincie, știut fiind ce importanță redusă se dau manifestărilor din afara capitalei, în care, vrând nevrând au intrat și contribuțiile extrem de însemnate ale dlui Blaga. Așa dar nu e de mirare că printre cei dintâi blagieni se numără un poet provincial! Cu toate acestea cosmosul dlui Aurel Marin rămâne nealterat. Tonurile au alte nuanțe, vocea sună în alt chip. De undeva a răsbătut un alt șuvoi, al morții, cu care poezia „Versurilor” merge oarecum mai departe să întâlnească preocupările cenușii ale poeziei din „La cumpăna apelor”. Întâlnirea însă se face întrucât amândoi poeții (în distanțele convenite dintre ei) contemplă o aceeași problemă. Evident, vechile teme ale poetului se regăsesc și în „Versuri”. Astfel prietenia atât de frumos celebrată în „Jodler” și „Intrarea în pădure” constituie și aici o temă predilectă: „Memento”, „Fragment”, „In toamnă” și altele, după cum în poezia „In munți” se caută tot prietenia, dar pentru natură:

„Urcă pân'la gura râurilor joagăre
Inima pădurii geme'n văi afunde;
Pădurarii taie, taie în neștire
Lemnul care-așteaptă seara de s'ascunde!

Numai când lumina lunii se revarsă
Lin mângăietoare, peste 'nalte cetini,
Pădurarii umblă, nedormiți, cu ochii
Umezi că-și omoară singurii prieteni!”

Interesant de notat în această temă este faptul că prietenia poetului este de grup, de ansamblu. Nu se cântă atât prietenia a doi, cât prietenia grupului, a mai multora, toți răătăcitori ai unui și aceleiași destin.

Tot astfel visătoria cărturarului cântăreț, dulcea melancolie a oboselii deasupra albei hârtii pe care se meșteșugăresc slove, la vremea nopții, prilejuește poetului ivirea unora din cele mai frumoase poeme ale sale:

„Condeiu! cade singur pe alba 'mpărație
A filei: o eternă și calmă nepăsare.
O ploaie îmi adună la geam mărgăritare
Și mâna, în neștire, înfrigurată, scrie”
(Insemnare simplă, pag. 56).

Sau această primă strofă din „Târzie seară” (pag. 28):

„Adese, în târzie seară, peana
Așterne slove de zădărnice.
De-a visului ciudată hărnicie
Greșește mâna, obosește peana”.

Cine nu-și dă seama cu câtă duioasă iubire își îndrăgește poetul meseria? Aceste două poeme precum și „Insemnare simplă” sunt mărturia sacerdoțiului. Nimeni nu are dreptul să altereze concepția aceasta limpede despre poezie. Când un intelectual, d. Ion Barbu, meșteșugea și el ciclul „Jocului secund” poezii îi așteptau apariția cu inimile strânse de emoție. Dar iubirea și admirația pentru ermetismul artificial din acel ciclu, nu a prezentat niciodată garanția viabilității. Iată, au trecut numai câțiva ani și poezia dlui Brabu și-a istovit puterea. Tinerii poeți adevărați năzuesc la unda limpede și sacră a poeziei. Din acest punct de vedere suntem mult mai aproape de d. G. Călinescu care vede în poezie oficierea unui sacru rit, decât de apologetul lui Ion Barbu: am numit pe d. Tudor Vianu. Luciditatea criticii sale nu poate suplini în nici un caz deficiențele organice ale unei poezii uscate.

Cea mai nouă generație de poeți nu mai are nimic comun cu d. I. Barbu și, totuși poezia nu este în regres. Suavitatea inspirației d. Aurel Marin provine din acea undă curată, șoptitoare. Zonele fragile de tristețe și melancolie adapă vinișoarele subțiri ale poemelor sale. Dar unele din ele duc direct în „mările moarte”. Revenim la ciclul morții din care fac parte poemele „Toamnă târzie” (pag. 11), „Miraj” (pag. 20), „Uitarea” (pag. 42) și „Trecere” (pag. 46). Am mai citat la început „Îmbătrânești și tu” — din aceeași categorie —, ca una care ni se pare un moment decisiv în evoluția poetului, prin împletirea a trei din elementele cu care lucrează d. Aurel Marin: iubirea, natura și moartea. Armonia cu care ele se îmbină și resemnarea care străbate ca un fluer gingaș, în amintire, după terminarea lecturii, constituiesc calități rari care indică o poezie de antologie. În „Miraj” își dau întâlnire cam aceleași sentimente. Predomină însă acela al inuti-

lității sbaterii noastre, al zădărniceii și ridiculului, despre care dă seama hohotul bătrânului faun din peștera pustie:

Un faun bătrân râdea în
peștera pustie. Segrais.

„Peștera cu mușchiul lucios
Î-amăgise, răpindu-le zarea.
Urmând, peste vreme, chemarea
Trecutului orgolios,

Oamenii urcau fără spor
Ca 'nainte, mai triști ca 'nainte.
Apusul trecea în veștinte
Un râs hohotea în urma lor“.

Către această temă, mai cu osebire, ni se pare a se îndrepta în momentul de față poetul Aurel Marin. Cu ea se pătrunde în una din cele mai importante regiuni poetice, cu care, de altfel, are vechi afinități, mărturisite și în volumele precedente.

Pasiunea cu care poetul brașovean iubește muntele, pădurea, ozonul brazilor, luminișurile sau cărările pierdute în moarte frunzișuri, alcătuiesc cadrul pentru împletirea sentimentelor mai sus arătate. Este o poezie de suavități, cu unice acorduri munteneste, o poezie a muntelui. Minunată prezență a înălțimilor cu adânci singurătăți, constituie cel mai minunat cadru pentru poezia dlui Aurel Marin: nicăiri sentimentul morții nu lovește mai puternic în tample, decât la cele două extreme: adâncimile calme ale mărilor, sau împietritele frământări telurice de odinioară. Am avut cântăreți ai mărilor, vom avea un cântăreț al muntelui.

Poezia tânără românească are în d. Aurel Marin unul dintre cei mai importanți și de nădejde reprezentanți ai săi, cu mult mai complex, cu mult mai nuanțat și mai autentic decât mulți alți confrăți lângă care este așezat de obicei. Nu e vina nimănui că într'o epocă neclară se întâmplă confuzii. Dar este o datorie pentru cei care mai cred într'o ierarhie a valorilor de a căuta s'o restabilească. Noi suntem dintre acei care mai au asemenea iluzii și, cu slabe puteri, încercăm să refacem pe unde putem și cum putem fragila zonă a poeziei ruptă în ne-numărate locuri de intervențiile fără știință și — ceea ce-i grav —, cu știință, a celor ce n'au nimic comun cu ea.

Astfel se explică pentru o analiză — oarecum — amănunțită a unei cărți, peste care, mai ales cei tineri, au trecut în fuga condeiului.

MIHAIL CHIRNOAGA

GAZETE ȘI REVISTE ROMÂNEȘTI ÎN ARDEAL PÂNĂ LA UNIRE

În 12 Martie 1938, s'au împlinit 100 de ani dela apariția celui mai vechiu periodic românesc din Transilvania, *Gazeta Transilvaniei* din Brașov, care învingând greutățile, ce au oprit în loc alte gazete, a reu-

șit să apară, doar cu foarte mici întreruperi, până în zilele noastre. Cu această ocazie, presa românească a subliniat în parte importanța acestui mare eveniment. Biblioteca Universității din Cluj, datorită inițiativei directorului său, d. Ion Mușlea, a ținut să sărbătorească centenarul bătrânei gazete dela Brașov prin inaugurarea unei expoziții a periodicele românești din Ardeal apărute până la Unire. În cuvântarea de deschidere a expoziției d. Ion Mușlea a făcut numerosului public un succint expozeu asupra gazetelor și revistelor românești din Ardeal până la 1918, stăruind bine înțeles asupra sărbătoritei „Gazete de Transilvania”, expozeu ce sub o formă concretă îl constituie însuși conținutul expoziției. E desigur interesant să treci în revistă toate periodicele ce au apărut timp de opt decenii în această provincie românească supusă vitregiilor istorice. E adevărat că multe din ele au avut o durată efemeră, apărând doar câteva numere (desigur că multe nici n'au ajuns până la noi), altele mai mulți ani și abia câteva din ele au reușit să se impună definitiv în ziaristica noastră. Indiferent însă de valorile obiective pe care gazetele ardelenе le-au realizat, ne surprinde în mod deosebit de plăcut stăruința și sufletul pe care purtătorii condeiului le puneau în redactarea lor în deosebi serviciul pe care-l aduceau idealului național. Dar să facem o scurtă privire retrospectivă asupra presei din Transilvania.

Inceputurile ziaristice ardelenе se datoresc multilateralului oculist român Ion Molnar Piuaru, care la 1789 cere aprobarea pentru a publica o „Foaie română pentru econom”, din care nu ni s'a păstrat nici un exemplar. Urmează mai multe încercări neisbutite ca cea a lui Paul Iorgovici, Alexe Lazar, Toader Racoccea și una mai reușită a Macedo-Românului Zaharia Carcalechi: *Biblioteca Românească* în 12 volume din care au apărut trei ediții (1821, 1829 și 1834). Încercarea lui Ion Barac de a scoate la Brașov *Foia Duminecii* (1837) n'a avut alt rol decât de-a pregăti terenul pentru *Gazeta de Transilvania* a lui Gh. Barițiu. Înainte de apariția Gazetei, Barițiu încercase să scoată *Foia de săptămână din Transilvania* (1837), care fu confiscată și oprită după două numere. El nu se lasă învins și în Ianuarie 1838 scoase *Foia pentru minte, inimă și literatură* și abia în 12 Martie 1838 reuși să apară *Gazeta de Transilvania* „cu prea 'nalta voe”.

Povestea acestei gazete în cei 80 de ani de stăpânire ungurească e plină de momente impresionante. Multă vreme ea și-a contopit viața cu cea a poporului românesc de dincoace de munți și a fost, cum îl spune Treboniu Laurian „gura Românilor”. Scopul ei era multiplu: „luminarea ignoranților, satisfacerea intelectuală a celor mai răsăriți și pentru cei porniți pe căile înstrăinării, recâștigarea încrederii în neamul și limba lor”. (Ion Mușlea). E de remarcant că la *Gazeta Transilvaniei* colaborau și Heliade, Negruzzi, Kogălniceanu, etc. Deasemenea se reproduceau de multe ori articole din *Curier* și *Albina Românească*. Rolul principal în redactarea Gazetei l-a avut desigur Gh. Barițiu în primii zece ani, iar după aceea Iacob și Aurel Mureșanu. Parcurgând

1) Expoziția de periodice a Bibliotecii Universității din Cluj, 13 Martie—13 Aprilie 1938.

cu privirea cele cinci vitrine ale expoziției închinată „Gazetei” dela Brașov, găsim expuse alături de numerile, ce indică diferite jubileuri ale Gazetei, schimbări de caractere, format, etc., și exemplare ce ne fac să tresărim la gândul trecutului. Iată numărul din 21 Iunie 1848 al „Foi pentru minte” cu „Răsunetul” lui Andrei Mureșanu, sau cel din 3/15 Mai al Gazetei cu Adunarea dela Blaj. Și într’adevăr în filele acestui periodic sunt încrestate cele mai importante momente din istoria Ardealului. Iată numărul din 15 Mai 1894 cu procesul Memorandului, cu sentința celor aproape 28 ani de temniță, apoi cel din 24 August 1916 cu frontispiciul tricolor anunțând „orașul Brașov sub stăpânire românească”, vis de scurtă durată, după care bătrâna gazetă fu silită să ia drumul pribegiei spre fundul Rusiei împreună cu redactorii ei Voicu Nițescu și Victor Branisce. Astfel au apărut mai multe numere, tipărite, scrise la şapirograf, sau cu mâna, în orașele Rusiei: Ecaterinburg, Vladivostok, etc. Printre exemplarele expuse remarcăm numărul din 30 Ianuarie 1918 şapirografat la Irkutsk, cel din 13 Octombrie 1918 tipărit la Celiabinsk și cel din 11 Februarie 1919 scris cu mâna de V. Branisce și cuprinzând un frumos articol pentru ziua Unirii din 24 Ianuarie... toate acestea nu sunt decât dovada „celui mai energic protest față de stăpânirea străină a fostei redacții dela Brașov”, (Ion Mușlea) care în acest timp tipărea o altă Gazetă a Transilvaniei, în care numai limba mai era românească.

Alături de Gazeta Transilvaniei, în timpul celor 80 de ani, Ardealul a cunoscut și alte gazete dintre care se impun mai ales două: *Telegraful Român* dela Sibiu (1853) redactat de Aron Florian, care „a reprezentat mult timp programul politic și cultural al lui Șaguna, fără știrea căruia nu se putea publica nici un rând” (Ion Mușlea) și despre care Eminescu putea spune în 1876 că „este foaia cea mai modernă de peste Carpați” și a doua *Tribuna* tot dela Sibiu (1884) condusă de Ion Slavici. În deosebi *Tribuna* concurând puternic *Gazeta Transilvaniei* îmbătrânită, spune dl Iorga „a lăsat urme neuitate nu numai în jurnalistică română din Ardeal, dar în întreaga dezvoltare a presei politice și culturale românești”. Unul din marile merite ale lui Ion Slavici, după dl Iorga, este că ajutat de colaboratorii săi, și în special de Coșbuc „izbutește, ceea ce nu făcuse până atunci nici una din foile dela noi, să apropie de popor și anume de cel dela sate, până la ultimul plugar cu cunoștință de carte predicția națională”. Dar cea mai importantă gazetă pentru popor rămâne tot *Libertatea* părintelui Ioan Moța dela Orăștie (1902) cu anexele ei: *Foaia Interesantă*, *Tovărășia* și *Bobârnacii*. În timpul războiului *Libertatea* apare scurt timp la București (1915—1916), iar în 1917 câteva numere în Cleveland (Ohio). Tot în epoca aceasta apar două ziare de un îndrăzneț naționalism: *Drapelul* dela Lugoj (1901) al lui Valeriu Branisce și *Românul* dela Arad (1911) condus de Vasile Goldiș. În timpul războiului apar mai multe ziare scrise de ardeleni în celelalte provincii, cum este *Ardealul* din Chișinău condus de dl prof. Onișifor Ghibu (1917) transformat în curând în *Româna Nouă*, în paginile căreia sunt însemnate impresionantele momente ale Unirii din 1918. Imediat după proclamarea Unirii dela Alba Iulia apar mai multe ziare în diferite centre ardelenene.

Gazetele ardelenene aveau și ele rubricile lor culturale și literare,

dar în afară de acestea au apărut și câteva periodice de beletristică, cele mai multe de scurtă durată, sau de puțină importanță. Astfel au fost *Aurora Română* (Pesta, 1863—1865), *Albina Carpaților* (Sibiu, 1877—80), etc. Excepție face *Familia* lui Iosif Vulcan apărută la Budapesta și trecută la Oradea (1865—1906). Această foaie enciclopedică și beletristică cu ilustrațiuni a avut după dl Iorga două rosturi mari: „formarea unui gust sănătos și acceptarea unui stil de întrebuintare curentă la Românii ardeleni. Ea oferea puțința unei necontenite colaborări a scriitorilor români din toate provinciile”. În paginile *Familiei* a debutat și M. Eminescu. La Sibiu *Tribuna* dădea și ea mare atenție literaturii lui Slavici și, Coșbuc dar aici apărea și *Transilvania*, revista Astrei (1868) redactată de Gh. Barițiu. Revista literară din Ardeal care a creat însă un curent a fost *Luceafărul* apărut la Budapesta (1902) trecută în curând la Sibiu, condusă de o serie de tineri ca Al. Ciura, O. Goga, A. P. Bănuț, O. Tăslăuanu, etc. aportul important al acestei reviste n'a fost încă îndeajuns studiat. Mai amintim *Cosânzeana* dela Orăștie (1911) a dlui Sebastian Bornemisa și *Pagini Literare* dela Arad (1916) a dlui prof. Victor Stanciu. Desigur că au apărut astfel de reviste și în orașele mai mici. Expoziția o dovedește cu prisosință, dar ele au avut o durată mai scurtă și o prea mică importanță.

O altă categorie de reviste sunt cele cu caracter *religios-bisericesc*. Poate și mai numeroase erau cele *pedagogice*. Nu lipseau nici revistele *economice*, precum nici cele *juridice* și erau neașteptat de numeroase cele *umoristice*. Toate acestea ne dovedesc că presa ardeleană dinainte de Unire nu era scrisă din interes material-personal, sau politic, ci din dorința de a contribui la ridicarea materială, economică și spirituală a Românilor din Ardeal. Foile ardelenene de dinainte de războiu erau puse exclusiv în slujba idealului național. Ele „nu se redactau, în cea mai mare parte în redacție: colaborările externe erau abundente. Fiecare număr de ziar era considerat ca o biruință, ca o realizare națională, nu numai de redacția internă, ci și de colaboratori și cetitori. Gazetele erau o operă națională susținută de cei mi conștienți” (Ion Agârbiceanu).

Aceasta este în linii generale presa românească din Ardeal de dinainte de Unire pe care dl Ion Mușlea a ținut s'o contureze în cuvântarea de deschidere a Expoziției cu ocazia centenarului Gazelei Transilvaniei. Desigur că o astfel de expoziție își are avantajele ei față de orice comentariu sau repertoriu scris. Cu toate acestea și aici ne întâmpină anumite restricțiuni: deoparte, limitarea spațiului pentru expunerea zecilor de publicații, iar de altă parte, lipsa unei colecții complete a periodicelor românești de dinainte de Unire. Chiar Biblioteca Universității din Cluj e departe de-a avea o astfel de colecție, cu toată bogăția ei și aceasta în primul rând din cauza neglijenței și indiferenței cu care conducătorii din trecut au tratat scrisul românesc¹⁾.

¹⁾ Pentru a remedia pe cât e posibil acest neajuns, directorul Bibliotecii, dl Ion Mușlea, face un călduros apel către toți acei care posedă publicații periodice, sau cărți românești dinainte de Unire, să le doneze Bibliotecii, sau să i le ofere spre cumpărare.

Expunerea periodicelor s'a făcut după orașele unde au apărut, iar în cadrul lor după specialități. Între orașe figurează și Budapesta, care a dat un număr remarcabil de periodice românești. Ne surprinde numărul mare al periodicelor apărute în centrele principale ale Românilor ardeleni: Blaj, Sibiu, Brașov, Gherla, Orăștie, etc. Fiecare centru românesc căuta parcă să se afirme și prin presă și nu se mulțumea să citească numai gazetele apărute în alte orașe. În afară de periodice o vitrină cuprinde o serie de publicații privitoare la istoria presei românești din Ardeal; alta, câteva scrisori și articole manuscrise, precum și o serie întreagă de portrete ale marilor gazetari ardeleni. Daesemnea sunt expuse mai multe din ziarele scoase de Români ardeleni în timpul refugiului în Vechiul Regat, în Basarabia, Rusia și America. Așa este *Neamul Românesc* tipărit la Irkutsk, sau *România Mare* dela Kiev a lui Sever Bocu (cu un articol către soldați de O. Goga).

Desigur că o astfel de expoziție este nu se poate mai potrivită pentru sărbătorirea centenarului unei gazete. Din zecile de periodice expuse se pot învăța multe lucruri. Mai întâiu ele ne arată, ce-a putut să realizeze un popor, chiar rămas în urmă și sărac materialmente, dar susținut de o puternică conștiință națională, simbol al vitalității ce rezidă în el și care n'a putut fi înfrântă o mie de ani. Să ne gândim câtă înfrigurare de viață trebuie să fi stăpânit, fie pe colaboratorii acestor reviste, făuritori de slovă românească pusă în serviciul idealului național, fie pe cetitorii lor, mai mult sau mai puțin luminați, care se împărțeau din gândul scris. Câtă trudă, cât gând, câtă sinceritate și câtă viață nu sunt îngropate în filele îngălbenite ale efemerelor publicații, cărora nu le este destinată o soartă mai bună decât depozitul unei biblioteci. (Și câte din ele n'au avut nici acest noroc!). E în primul rând un gest atât de uman, al celor cu dragoste pentru scrisul românesc, de-a scoate din când în când și aceste publicații la lumină. După expoziția din anul trecut a cărților românești din Transilvania apărute până la 1918, organizată tot de Biblioteca Universității, era firesc să urmeze și cea a periodicelor românești până la Unire. Ea este deosebit de interesantă — și numai pentru publicul intelectual, care s'ar interesa de producția ziaristică a diferitelor centre ardeleni, sau de anumite categorii de reviste ce au apărut în decursul timpului. Dar ea ar putea fi și un imbold pentru acei care vor avea curajul să scrie o istorie complectă a presei din Ardeal, sau măcar un repertoriu bibliografic complet al periodicelor pe care din nefericire nu-l avem încă.

GH. PAVELESCU

ATLASUL LINGUISTIC AL ROMÂNIEI

În luna Aprilie din acest an a apărut primul volum din Atlasul Lingvistic al României (A. L. R. I), publicat sub patronaj al M. S. Regelui Carol II", ca unul ce a contribuit prin dărnicia sa la

ducerea la bun sfârșit a acestei opere merituoase. Volumul cuprinde terminologia corpului omenesc, a boalelor sale, precum și numeroase cuvinte înrudite cu acestea, cartografiate pe 150 de hărți. El e precedat de o *instructivă* prefață, scrisă de dl. S. Pușcariu, *inițiatorul* și *animatorul* A. L. R. Domnia Sa face un lămuritor istoric al eforturilor pe care Muzeul limbii române le-a depus, pentru ca lucrarea începută în 1928, să nu se „înnămolească”; insistă asupra numeroaselor greutăți, întâmpinate cu alcătuirea chestionarelor, stabilirea sistemului de transcriere, adunarea materialului și începutul prelucrării lui; amintește — cu oarecare regret — cum, din lipsă de fonduri, a trebuit să se renunțe „la fonograme și la filmul cinematografic”, menite să redea „modulațiile glasului” subiectelor anchetate și „reprezentarea unor acțiuni printr'o succesiune de imagini”; stăruie asupra importanței Atlasului, atât pentru *linguiștii*, *etnografi*, *folcloriștii* ori *geografii* noștri, cât și pentru *romaniștii* și *linguiștii* altor țări; mulțumește tuturor acelor care prin sfaturi, ajutor bănesc sau prin munca lor au ajutat la înfrângerea neajunsurilor oarecum inerente fiecărei opere mari, și în cele din urmă, pune în lumină *aportul real al acestei lucrări*, ea conținând multe *îndrumări folositoare pentru autorii viitoarelor atlase*, — români ori străini. Dintre toate înoirile aduse de A. L. R. d-lui S. Pușcariu i se pare, și pe drept cuvânt, că „cea mai fericită” este „*împrejurarea că anchetatorii sunt în același timp și autorii lucrării*”. Roadele acestui fapt le găsim consemnate de pe acum în legendele ce însoțesc fiecare hartă, „*observațiile*” din aceste legende, spune dl. S. Pușcariu, fiind „*de o neprețuită valoare lingvistică, . . . exacte, bogate și lămuritoare*”, și, fără îndoială, volumul introductiv pe care îl va scrie dl. S. Pop, va cuprinde toate învățămintele câștigate în decursul celor opt ani de anchetă.

Despre dl. S. Pop, autorul A. L. R. I, dl. S. Pușcariu vorbește cu multă recunoștință. Fiu de țăran din regiunea Năsăudului, dl. S. Pop îndeplinea în 1928, data când s'au început anchetele, toate condițiile ce se cer unui geograf-lingvist competent. Lucrarea „*Buts et méthodes*”, publicată la Paris în 1927, dovedea o înțelegere precisă a problemelor pe care disciplina lui Gillieron le pune, iar ceea ce a făcut dela 1928 încoace dovedește aceeași înțelegere justă a fenomenelor de limbă, fapt care denotă că încredințându-i d-lui S. Pop facerea anchetelor și colaborarea materialului cules, dl. S. Pușcariu a făcut o alegere din cele mai fericite.

Prefața d-lui S. Pușcariu cuprinde și unele „recomandatii”, necesare atât pentru o mai bună interpretare a hărților, cât și pentru sesizarea numeroaselor probleme pe care ele ni le pun. Ca să se ușureze citirea acestor hărți ni se mai dă și o listă sumară a „semnelor fonetice întrebuițate în transcriere”. Faptul că aceste semne fonetice sunt foarte numeroase mărturisește grija autorului de-a reda până și cele mai subtile nuanțe de rostire. Coloritul deschis sau mai închis al vocalelor, lungimea sau nazalitatea lor, fonia sau afonizarea suneților finale, palatalizarea ori numai semipalatalizarea consoanelor și — firește —, înainte de orice, felul de rostire deosebit dela o regiune la alta, toate sau aproape toate au un semn corespunzător și au fost notate cu multă conștiințiozitate. E drept că mulțimea semnelor dia-

critice îngreuiază pe alocuri lectura hărților, dar nu-i mai puțin adevărat că silințele noastre de-a ne obișnui cu el, sunt generos recompensate de lucrurile inedite ce le aflăm la fiecare pas.

Volumul propriu zis se deschide cu o bine executată și frumoasă hartă a României, pe care s'a notat, cu cifre, locul geografic al satelor anchetate, ale d-lui S. Pop și ale d-lui E. Petrovici, autorul A. L. R. II, al cărui prim volum va apare la sfârșitul acestui an. Situată exactă a satelor trebuia să se facă, deoarece pe hărțile cu text, din motive „de ordin tehnic”, locul lor a fost adeseori deplasat. Urmează o hartă cu numirile oficiale ale localităților studiate, urmate de una cu numirile comunelor în graiul local. Răsfoind celelalte 148 de hărți, care cuprind, după cum am mai spus, cuvintele ce denumesc părțile corpului omenesc, boalele lui și alți termeni înrudiți, ne dăm seama *de bogăția și importanța materialului prezentat în acest volum*. El ne oferă posibilitatea să urmărim anumite probleme privitoare la *accent* (cf. mai ales hărțile 77: mirós și miros și 107: spúnem și spuném) *fonetică*: *proteza lui a* (hartă 4: sudoare, asudoare; hartă 77: miros, amiros, amniros, etc., h. 90: pipăiu, apipăiu, apipii, apipăesc...), *iotocizarea* (h. 83: eu înghit, eu înghiț, h. 84: eu sughit, eu sughiț, h. 104: eu simt, eu simț, eu sint, eu sinț...), *palatalizarea diferitelor consoane*, dar mai ales ni se descoperă o *uimitoare varietate lexicală*. Pentru exemplificare cităm aici hărțile 5: *creștetul capului*, căruia i se mai zice și *ceafă*, *ghiocul capului*, *tigaia capului*, etc.; 7: *feastă*, numită și *căfălie*, *căuș*, *curcubătă*, *cucurbătă* (prin Bihor), *hîrcă*, *scălfie*, *troacă*, *tingă*... și hartă 10: *omușor*, cu vreo cincizeci de termeni deosebiți pentru a denumi aceeași noțiune: *apărătuș*, *cățel*, *clopoțel*, *flimfuruș*, *gâșter*, *împărătuș*, *limburuș*, *linguruș*, *oușor*, *puțioară*, *spirtuș*, *ulmușor*, etc.

Adesea, înaintea răspunsurilor, prin anumite litere sau semne, s'a notat că subiectele au ezitat sau că răspunsurile au fost sugerate și nu lipsește nici însemnarea ritmului vorbirii (lento, allegro). Deasemenea în legende se găsesc unele completări făcute de cei anchetați, completări a căror valoare nu poate fi nesocotită. Spre exemplu în satul Adam (614) pluralul dela *piele* e „*chei*”. Subiectul a ținut să precizeze că acest plural „*vine rău*”, căci se poate confunda cu „*chei*”, pluralul dela *cheie*. Acest caz de omonimie ar putea fi citat printre cauzele care contribuie la evitarea formelor cu consoanele palatalizate.

Alteori subiectele au amintit anchetatorului că mamele lor întrebuințau cuvinte învechite astăzi. „Ne-am mai modificat și noi”, adăugă unii dintre ei, nu fără oarecare mândrie. Explicarea aceasta relevă două lucruri extrem de importante pentru un linguist: a) femeile sunt mai conservatoare, oarecum mai refractare față de inovații, fapt remarcat chiar de către nespecialiști și b) că tendința de modernizare a limbii devine din ce în ce mai puternică. Țăranii caută să vorbească mai „pe domnie”, mai „pe boerie” cum zic ei și astfel în loc de *doctorie* (pronunțat și *dottorie*), termenul folosit „înainte vreme”, ei întrebuințează astăzi pe cel de *medicament*, devenit — prin etimologie populară — și *dicament*. În satul Iurcăuți mătreaței i se spune *hîră*, ceea ce nu înseamnă că termenul literar e necunoscut. Din legenda acestei hărți se vede că subiectul din acest sat spune mătreață la cea care e

„mică, deasă, ca frunza și șade ca un fluture pe apa stătătoare“. Răspunsul e grăitor. Exemplele s'ar mai putea înmulți. Cei care au Atlasul sau cei care îl pot cerceta în bibliotecă, să-l răsfoiască atenți, cu dragoste chiar; să stăruiască îndelung asupra fiecărei hărți și-și vor da seama de valoarea, de neasemuita valoarea acestei opere. Specialiștilor li se oferă un foarte bogat material de limbă, pe care-l vor putea pune la contribuție în viitoarele lor lucrări, iar celor mai puțin inițiați în tainele limbagiului, Atlasul le va destăinui adâncile comori ale graiurilor noastre. Această operă va vorbi străinilor despre vrednicia unei munci stăruitoare, îndeplinită cu multă pricepere și cu foarte mult desinteres. Ea va mărturisi felul cum știm noi să ne respectăm angajamentele și va rispi dăunătoarea neîncredere pe care unii au manifestat-o față de oamenii noștri de știință. Realizarea unui Atlas Lingvistic al României înseamnă o integrare organică în preocupările științifice actuale și mai înseamnă îndeplinirea arzătoarei noastre dorințe de a înzestra știința lingvistice cu experiențe noi și prețioase.

Să mulțumim d-lui S. Pușcariu, directorul Muzeului limbii române, pentru grija cu care a condus lucrările Atlasului și deasemenea să fim recunoscători d-lui S. Pop pentru hărnicia cu care a cules materialul și pricepera cu care l-a prelucrat.

10 Aprilie 1938.

I. PRELUCAN

BCU Cluj / Central University Library Cluj

EXPOZIȚIILE DIN SALA DE STICLĂ DELA PREFECTURĂ

De *Eugen Ciuca*, un artist tânăr, expune sculpturi executate în lemn, piatră, unele turnate în gips, bronz și în alte materiale.

O primă caracteristică a acestei expoziții este avântul; se reflectează o puternică încredere pe care artistul o are în forțele lui proprii. Fără discuție aceasta este o mare calitate, cu o condiție însă: artistul să ia din când în când și o atitudine autocritică, să-și controleze lipsurile. Tocmai această autocritică face pe un artist să-și selecționeze cât mai riguros lucrările, să fie foarte sever cu el însuși când își alege operele menite a fi expuse contemplației și poate criticii publicului. Idealul ar fi acesta: avânt în creație și prudență în afișare. În procesul de realizare al operelor sale un artist este inegal cu sine însuși — dela o operă la alta — din motive mai multe sau mai puțin dependente de voința lui (împrejurări de mediu, condiții tehnice, momente de elan sau depresiune psihică) însă alegerea lucrărilor care au să figureze într-o expoziție depinde, sau ar trebui să depindă, exclusiv de voința și controlul aceluia care expune.

Posibilitățile artistice frumoase ale dlui Ciuca se întregesc mai cu seamă în statuetele în mișcare și în schițele reprezentând grupări de persoane — grupări bine susținute ca masă și ca linie, precum și în unele figuri schițate numai, dar destul de expresive.

În sculptură, schița este începutul operei de artă; artistul trebuie însă să întrezărească și să tindă înspre realizarea monumentalului (cel mai artistic executat bibelou, rămâne un bibelou). Pentru aceasta este nevoie de un studiu sever care să stea la baza procesului redării formelor anatomice în planuri și valori din care să se desprindă viziunea monumentală a ființei umane. După ce a fost bine cunoscut corpul omenesc atât în ceea ce privește formele lui anatomice cât și în ceea ce privește mișcările care sunt deasemenea strâns legate de anatomia lui, urmează interpretarea, viziunea plastică a artistului; atunci vor fi alese, subliniate și poate chiar idealizate unele mișcări expresive și caracteristice și tot atunci va interveni o anumită interpretare și stilizare a formelor.

În lucrările sculpturale — înțelese în sensul adevărat al cuvântului —, care se pretind a fi definitive, lipsa studiului serios, studiului sistematic și de adâncă înțelegere a formelor, este foarte vizibilă (spre deosebire de schițe care prin natura lor de ideie inițială nu pot cere acest lucru).

Incontestabil, cunoștințele tehnice nu vor putea niciodată suplini tensiunea interioară, viziunile și adâncile trăiri ce se cer exteriorizate în opera de artă, ci vor înlesni exteriorizarea acestora, vor însemna posibilități de obiectivare a acestor frământări interioare. Tehnica fără o trăire interioară înseamnă meșteșug steril, iar trăirile artistice fără o tehnică prin care să se ajungă la o concretizare adecvată înseamnă o mare pierdere.

Dacă dl Ciuca își va aplica un cât mai sever autocontrol, dacă nu se va mulțumi cu cât știe și poate, dacă se va dedica unui studiu serios și nu va neglija învățămintele ce le-ar putea trage din opera unor sculptori cari prin mari eforturi au ajuns pe culmile artei, toate acestea vor contribui la atingerea unui maximum de eficiență a dispozițiilor sale interioare.

În aceeași sală și în același timp a expus și dl *Anton Fülöp*. Dnul Fülöp s'a prezentat cu un număr redus de pânze, foarte bine alese însă din punct de vedere calitativ. Genul decorativ, în care sunt lucrate toate picturile sale, dă un aspect unitar expoziției. Deși în câteva tablouri se vede o rezonanță a manierei pictorului Ciupe, din totalitatea tablourilor se desprinde clar individualitatea artistului.

Alternanța planurilor luminoase — armonizate în tonalități calde, predominând cadmiurile — cu planuri stinse — în culori teroase și nuanțe calde de negru — realizează un reușit efect decorativ și cromatic.

Dl Fülöp, pictor inspirat, dă dovadă de un frumos echilibru interior, de mult bun simț și de o neconținută năzuință de perfecționare. Fără pretenții declamatorii și poză, va reuși, credem, să-și creieze o bine meritată ascensiune în câmpul fără prea multă răsplată materială al artei.

O obiecție care poate fi adusă dlui Fülöp este că unele tablouri sunt prea încărcate, devenind astfel cam greoaie. E adevărat

că uneori realizează o simplificare, de primă aparență optică, prin alternarea planurilor de culoare luminoasă cu altele stinse.

Picturile dlui Fülöp pot fi tot atâtea, bune, panouri murale.

În sala „Minerva” a expus, cam în același timp, un număr mai mare de picturi în ulei și acuarelă, dl *Alexandru Szopos*.

Prezentarea acestui artist nu își are locul, fiind unul dintre pictorii ardeleni cu un foarte frumos renume și cu o activitate artistică foarte bogată. În cele ce urmează vor fi câteva considerații în legătură cu expoziția din urmă.

Această expoziție este o etapă în drumul bine trasat al creației sale, etapă care ne confirmă odată mai mult alesele însușiri artistice ale expozantului. Ne relevă din nou puternica sa capacitate de muncă, precum și persistența în a se menține pe o poziție considerată de dsa ca mai bună.

Expoziția, în ansamblul ei ne dovedește o muncă serioasă și o adâncă cunoaștere a meșteșugului acestei arte. Orice tablou al dlui Szopos înseamnă un studiu serios, o problemă pusă și rezolvată adecvat.

Sub aspect psihologic, în creația sa, dnul Szopos este un cognitiv, un calculator, este dominat de preocupări intelectuale; preocupări isvorâte uneori dintr'o conștiinciozitate prea formalistă.

Dl Szopos pune mare preț pe felul cum se exprimă în opera de artă, pe corectitudinea mijloacelor tehnice. Dsa epuizează toate mijloacele care pot contribui la corectitudinea redării exterioare a unui subiect. Este un meșter al formelor în întregul înțeles al cuvântului. Dar din cauza prudenței, uneori exagerată, din cauza controlului rațional de orice moment, în mare parte dintre lucrările expuse ajunge la un fel de inhibiție afectivă, la o refulare a pornirilor afective. De aceea unele lucrări devin mai mult opere de știință decât de simțire. Totuși, sunt unele bucăți descătuse de rigorile formaliste, în acestea se răsfrânge o bogăție de simțire. Sufletul se oglindește în acestea în toată sinceritatea lui.

ALEXANDRU TOHANEANU

MIȘCAREA CULTURALĂ

Cărți și Reviste

SANDU TELEAJEN, O FATĂ SINGURĂ¹⁾.

Autorul romanului *Turnuri în apă*, de o epică autentică, nu mai izbutește în *O fată singură* să dea o operă încheată. O notă personală e etica exemplară care stăpânește cartea. Prin asta d. Teleajen pune linie de hotar între literatura sa și operele în care, parcă, problematica centrală o poate constitui numai o morbidă destrăbălare. Dealtfel această grijă etică îmbracă minunat adolescența școlară a eroilor săi.

Eroii trăiesc în zona ridicată a visului. Viața lor e o pendulare, pe sub această zonă, între insula familiei și a școalei. Ei se consumă printre părinți și profesori, mici tirani, dacă nu sunt excesiv de blajini. Romantismul vârstei creiază din Dandinuța o eroină susținută — nu arareori artificială, totuși de o substanță rezistentă. Un dor sănătos de viață, o mână încăpățânat spre poarta speranțelor, cu toate că destinul îi îngămădește în cale atâtea piedici și nenorociri. O oază luminoasă din traiul acesta dur este răstimpul petrecut la internat, unde viața pulsează exuberant și juvenil, plină de mustul inepuizabil al tinereții. Există totuși un noroc, „Cârna”, subdirectoarea „despînă”, înfrânează la timp această revărsare ale izvoarelor vieții, cu mijloacele pedagogiei moderne, pedepsind clasa

eroinei Dandinuța, — care, înrre timp, își povestește în dormitorul internatului aventurile externe — să stea o săptămână în genunchi. Mă opresc la această notă sumară.

Romanul dlui Sandu Teleajen e căpușit cu un *uman* duios, ceea ce te îndeamnă să-l citești atent până la sfârșit.

CORNELIU SAV, *Infioriri*¹⁾.

Prefața dlui Adrian Maniu nu spune nimic. Toată pagina nu e decât un joc stilistic pe două motive: cunoașterea celor tineri și îndemnul către cititor de a se descurca singur printre brazdele înflorite ale dlui Corneliu Sav, poet de primăvaratică prospețime și făgăduitoare incantație.

Un aspru peisaj țărănesc marcat de sinuozități noduroase dar de o largă sensibilitate, stăpânește poetica sa:

Fă, Doamne, din mine
Ce-ți vine
Mai bine.
Plăvan mă fă
Să trag la plug
Și'n ceafă
Să port jug.

Fă mă car
Să plângă osiile sub povar' —
Piatră de moară
Să mă faci,
Să curgă'n saci

1) Roman. Ed. Cugetarea, București, 1937.

Poezii. Timișoara, 1938.

Făina ușoară,
Caldă ca țâța de căprioară.

Sau

Rar rumegă boii'n noapte
Drumul de șes
Sufletul în șoapte
Gustă viața cu 'nțeleș.
Carul cu grijă mă poartă pe brațe
Toate stelele [de fân,
De bună voie m'au ales stăpân.

*In noapte e o poezie reprezentativă
pentru placheta autorului:*

Pe Mureș trec oglinzi
In noaptea încărcată cu răcoare.

Podul Lipovii incovoiat pe grinzii,
Se spală pe picioare.

— — — — —
Târziu, la mănăstirea Radna
Arama unui ceas...

Și timpul mereu care suie,
Cu fiecare glas
Se răstignește parcă'n cuie.

Eu, singur mai culeg tăcerea
In traista sufletului fără fund.
Noaptea în care mă afund
Răsună înalt și plină de răcoare.

Pe Mureș trec oglinzi
Și podul Lipovii se spală pe pi-
[cioare.

*Se observă în poezia lui Corneliu Sav
rezonanțe cotrușiene:*

Tata bărbat
Aspru ca sapa de lemn.
Înghetau apele în ochii lui negri.

La masă în frunte așezat
Cu părul vâlvoi,
Încresta cruce cuțitul pe pită...

Un ultim exemplu, în altă ordine de idei:

Pe greabăn de drum bătrân
Bat copite, car cu fân.

Caii's ai mei, căruța mea —
Depărțări trecute culeg în ea.

Mor zările colo'n apus...

Pe boltă sus

Stele mici
Sburăturesc licurici,

care contribuie mult la măsura posibilită-
ților poetice ale lui Corneliu Sav. Dela
granița de Sud-Vest, placheta sa de poe-
zii înscrie un urcuș frumos, spre zările
înalte ale poeziei românești.

GH. VRABIE, BARLADUL CULTU-
RAL¹⁾.

Autorul ne dă în acest volum o mono-
grafie amănunțită despre rolul pe care
l-a jucat Bârladul în cultura noastră. În
Moldova, după Iași, acest oraș al vornic-
ilor din Țara de Jos a fost cel mai în-
semnat centru cultural.

Nod comercial și politic încă din vea-
cul XIV și XV, Bârladul a căpătat din
vreme organizație municipală. Boeri mari
s'au grupat în jurul vornicului. Ei au fost
și mari ctitori culturali. Așa au fost Co-
drenii, care, în secolul XIX, au clădit li-
ceul ce le poarte numele și școala nor-
mală de fete, pe lângă alte fapte mai
mici; familia Costache dela Epurenii, care
a dat pe vornicul Lupu Costache, dușma-
nul de moarte al lui Neculce, pe pașop-
tistul, ministru liberal, și mai târziu pre-
ședinte al conservatorilor, Manolache Co-
stache Epureanu; Cantemireștii și alții.

Ca pretutindeni în lumea românească,
la Bârlad, biserica, în vremea începutu-
rilor noastre spirituale, a fost pârghia
culturală. Ea adăpostește școala și pe das-
căl — dascălul Chiosea din *Amintirile*
lui Ion Ghica, care la Bârlad, pe la ju-
mătatea secolului trecut, se chema Fru-
musache dela Sf. Neculai.

Cu vremea învățătura se laicizează și
boerii încep să-și deschidă școli, iar

1) București, 1938.

Domnitorii sprijină inițiativa acestora, mai ales la începutul secolului trecut. Dar o mare parte din banii statului se iroseau la școlile grecești. Tot în vremea asta apar dascălii streini cu institute particulare: dna Anne Baar, Fr. Columb, Cayol. Abia cu Regulamentul Organic școala devine o instituție permanentă de stat.

După 1848, Bârladul cultural e tutelat de mesianismul ardelenilor Ion Popescu, Ștefan Neagoe, Salomon Haliță și Stroe Belloescu, despre care vom vorbi mai departe, cu ocazia celeilalte lucrări a dlui Gh. Vrabie.

Dar Bârladul se ridică la o mare importanță românească, cu Alexandru Vla-huță, C. Hamangiu, episcopul Iacov Antonovici, savantul Alexandru Philippide și mișcarea din jurul revistei *Făt-Frumos*.

Istoria Sămănătrismului nu se va putea face fără *Făt-Frumos* (1904—1905), care a avut un rol determinant în sânul acestui curent, alături de *Sămănătorul bucureștean* — pornit tot de bârlădeanul Vla-huță — *Luceafărul* dela Budapesta, *Ramuri* dela Craiova și *Junimea Literară* dela Cernăuți. Și nici biografia și opera lui G. Tutoveanu, D. Nanu, Emil Gârleanu, Corneliu Moldoveanu și A. Mândru nu pot fi inventariate fără marea contribuție dela *Făt-Frumos*, pe care l-au condus.

Tot în acest oraș din Moldova de Jos, a apărut una din cele două reviste bune de folklor, *Ion Creangă* (1908—1919), scoasă de Tudor Pamfile, cealaltă, *Șezătoarea*, dela Fălticeni, fiind editată de A. Gorovei. Tot Pamfile a publicat și revista istorică *Miron Costin* (1913—1919). *Freemătul* (1911—12) a fost o altă revistă însemnată la Bârlad, la care, pe lângă cei de mai sus, au mai colaborat I. Ciocărlan, I. Drăgoslov, D. Iov. Nu trebuie uitată nici revista *Florile Dalbe*.

Pe la *Academia Bălădeană* au trecut V. Voiculescu, Victor I. Popa, G. M. Vlădescu, M. Lungianu, Iuliu Săvescu, I. Valerian, Pallady, Duiculescu și atâția alții. Sub auspiciile Academiei Bălădene au

apărut *Graiul Nostru* (1925—27) și *Scrisul Nostru* (1929—31) manifestări semnificative pentru vremea dela 1918 încoace.

Dar câte fapte și nume interesante pentru acest ținut literar nu circulă în cartea dlui Gh. Vrabie! Pornit din acest Bârlad de cărturari, dsa a evocat oameni și locuri cu iubire și obiectivitate istorică.

MESIANISM ARDELEAN.

Este titlul unei broșuri a dlui Gh. Vrabie, în care scoate la iveală, cu multă iscusință, însemnătatea a patru dascăli ardeleni necunoscuți.

Mesianismul cultural și național pornit din Ardeal nu trebuie concentrat numai în jurul lui Gheorghe Lazăr: „Gheorghe Lazăr n'a fost un fenomen unic, ci el a fost multiplicat la infinit de-a-lungul secolului al XIX-lea. Prin puterea de muncă pusă în slujba neamului, prin lupta și jertfelnicia continuă, a reușit să creeze pe omul-erou al timpului său, pe omul reprezentativ. În fiecare colț de țară a existat un Gh. Lazăr, pus în aceleași situații: cu drumuri spinoase, cu urcușuri și coborișuri sângerânde: a fost epoca mesianismului ardelean.

Apostolatul ardelean a însemnat în istoria noastră un început de epocă nouă: renașterea culturală din sec. al XIX-lea. D. N. Iorga adaugă că: „Ardealul a avut astfel de profesori încât viața lor poate figura pe paginile aceluia Plutarh național, care ne lipsește încă. Prin virtuțile lor de muncă, abnegație și sacrificiu s'a ținut neamul mai mult decât prin toate luptele politice și revoluțiile, chiar decât prin admirabila organizare bisericească și uimitoarea putere de rezistență a țărânimii”.

La Bârlad fenomenul Gh. Lazăr a fost reprezentat de patru înțelepți dascăli. „Viața culturală a acestui oraș a fost cuprinsă de activitatea ardelenilor ca într-o pânză de paianjen”. Ion Popescu, Ștefan Neagoe, Salomon Haliță și Stroe Belloescu au creat mediul cultrual dela Bârlad, ca astfel, după Iași, acest oraș să

fie din punct de vedere intelectual, cel mai însemnat din întreaga Moldovă.

Ion Popescu, născut la 1820, în ținutul Chioarului, cu studii la Baia-Mare și Cluj, a luat parte la revoluția din 1848, conducând lupta dela Săcălășeni. A plecat la Cernăuți, de unde s'a îndreptat către Bârlad (1851). Aici rînd pe rînd a ajuns profesor la școala normală, fondată prin străduința lui la 1870, a patra școală de acest fel în România. A fost un mare animator și educator. A muncit pentru susținerea țaranului și comerțantului român. A trimis ucenici elevi în Ardeal să învețe meseria, pentru ca întorși la Bârlad, să înlocuiască pe streini. A înființat o tipografie, a tipărit primul ziar la Bârlad, la 1870, *Sămănătorul*, care a durat 6 ani. Vlahuță, ca elev al lui Popescu, i-a reînviat numele în *Sămănătorul* dela București.

Ștefan Neagoe, originar din Micăsasa, a studiat la Blaj și Sibiu. Procuror la București, profesor la Focșani, s'a stabilit definitiv la Bârlad. Aici a fost un strălucit profesor și autorul unei celebre gramatici de limba română, care a ajuns până la a 11-a ediție. Tot el a descoperit *Codex Neagoeanus*. A fost socotit decanul presei bârlădene, ca fondator al *Palodei*, care a apărut timp de 27 de ani. Din școala lui Neagoe va ieși *Făt-Frumos*, dela 1904.

Al treilea dascăl, Salomon Haliță, de loc din Sângeorgiu (Năsăud), a predat la școala înființată de Ion Popescu. Marele lui merit constă în faptul că a scos revista pedagogică, *George Lazăr* (1887—1889), unul dintre cele mai bune periodice dela noi în această materie.

Stroe Belloescu, de neam din Săcelele, a fost o figură însemnată în galeria dascălilor ardeleni. A urmat o școală de meserii la București. Cu opintiri mari, a urmat cursuri de inginerie în Belgia. S'a întors în țară în 1863. Dar n'a practicat ingineria, ci s'a închinat școlii. Director al gimnaziului din Brăila, e transferat apoi la Bârlad, ca profesor de matematici. Dela nimic, el a ridicat două bi-

serici, o școală, o statuie lui Cuza Vodă, o Casă Națională.

„Feciorul de mocani din Săcelele transilvane n'a fost omul vorbelor, ci omul muncii și faptelor, a faptelor făcute pentru cei mulți și umili”.

Contribuția dlui Gh. Vrabie la istoria mesianismului cultural ardelean e prețioasă, prin datele pe care le-a fixat în jurul celor patru misionari ardeleni.

TH. SIMENSCHY e unul dintre rarii noștri clasiști. Cunoscător al limbilor clasice europene vechi, greaca și latina, dsa posedă și sanscrită, lucru foarte rar în România, căci asemenea inițiați se înnumări pe degetele unei singure mâini.

Între altele, dsa a tradus din limba sanscrită *Katha-Upanișad* (Convorb. Lit. LXX, 8—10), *Povestea lui Nala* și *Povestea Faptei Omeneste*, două episoade din marea epopee Mahabharata și *Pan-ciatantra*.

Povestea lui Nala, poemă de un romanticism puternic, este o perla a literaturii indiene, ba chiar și a celei universale. Subiectul ei captivant omenesc se desfășoară în jurul dragostei dintre regele Nala, care s'a exilat într-o pădure în urma pierderii la joc a averii și domniei, și credincioasa și frumoasa sa soție, Damayanti. După o lungă depărtare, cei doi soți sunt uniți în dragostea lor.

Foarte populară, poema a fost editată în 1819 de Fr. Bopp. Ea a fost imitată de poezii limbii sanscrite și ai diferitelor dialecte moderne. A fost tradusă în toate limbile europene. O parte din această eternă și vie poemă a mai fost tradusă la noi și de Coșbuc.

ANCHETĂ MONOGAFICĂ ÎN COMUNA BELINȚ*).

Institutul Social Banat—Crișana a întreprins o muncă grea: o anchetă monografică în comuna Belinț din câmpia ju-

*) Ed. Institutului Social Banat—Crișana. Timișoara, 1938.

dețului Timiș, unde depopularea s'a întins mai mult decât în alte părți, ca o racilă înspăimântătoare.

Ancheta a avut loc între 15. VIII. și 2. IX. 1934. În anii următori, au fost anchetate comunele Sârbova din Timiș și Pojejena din Caraș. Bani pentru campania din 1937 au fost jertfiți pentru tipărirea acestui volum masiv de peste patru sute de pagini, în care cercetătorii și-au expus rezultatele, concludnete pentru situația actuală a Banatului românesc.

Monografia urmează, în general, principiile școalei sociologice a dlui D. Gusti, cu deosebirea că aici scopul este unul practic, iar nu științific, cum urmărește Institutul dela București. Cel timișorean se silește să capteze realitatea, să-i despică aspectele, să-i constate lipsurile și să găsească acestora soluțiuni. Astfel ancheta e o monografie aplicată, cum se exprimă d. Grofșoreanu. Ea poate servi de model viitorilor cercetători.

Punctul de mănecare a fost depopularea regiunii, în jurul căreia s'au grupat celelalte probleme. E greu de redat conținutul unei asemenea opere. Fiecare raport — însă volumul n'are caracter fragmentar — e un studiu separat, bogat în constatări, plin de sugestii și propuneri reale, care desvăluie o realitate tristă și îngrijorătoare pentru viitorul neamului, pentru că Belințul nu e singurul sat românesc, măcinat de atâtea neajunsuri sociale, economice, etice și culturale. Dacă într'alte regiuni, aceste cusururi nu contribuiesc la depopulare, în schimb rod viața populației, degradând-o. Autorii *Anchetei*, oameni de frumoasă vrednicie regională — nu citez nici un nume pentru a nu stărni pizma omenească a celorlalți — au trasat în această monografie liniile principale ale politicii noastre demografice, ce trebuie aplicată atât în Banat cât și în restul țării. Profesioniști, ei au pătruns adânc în tainele vieții țăranului bănățean, cu atât mai mult cu cât mulți dintre ei, desigur, descind deadreptul din mijlocul satului românesc.

Măsurile de îndreptare trebuie să ducă, pentru noi, firește, așa cum au propus anchetatorii dela Belinț, la formula politică demografică a lui Mussolini: *maximum de natalitate, minimum de mortalitate*, căci numai așa vom putea rezista etnic între cleștele colosului slav și amenințătorul bloc germanic.

Lucrarea, alături de acelea ale Institutului din București și *Buletinul* Institutului din Basarabia, e un exemplu printre cele dintâi din țară și cuprinde un bogat material științific de o netăgăduită valoare, în domeniul medico-social, cultural, economic, juridic, sociologic, politico-social și religios.

N. I. HERESCU, PENTRU CLASICISM*). — *Fapte, idei, oameni. 1926—1936.*

Cartea dlui N. I. Herescu, sugestivă și plină de căldură pentru cultura veche, poate servi de manifest entuziast și program chibzuit unei lupte prin care clasicismul antic să fie așezat la locul cuvenit în cultura noastră. Căci această disciplină este „în același timp o formă de artă, un mod de a gândi și o concepție de viață”. Artist, d. Herescu militează pentru formula clasicismului viu, a cărui prezență să stăpânească mersul culturii noastre. Lupta sa pentru actualitatea clasicismului întâlnește în cale corespondențe — în literatura germană — pornite din inițiativa lui Werner Jaeger de a creia un humanismus de o eficientă regenerator culturală. Această consonanță e un îndemn puternic pentru d. Herescu de a stărui în principiile pe care și le-a fixat.

La noi clasicismul antic a jucat rol de cenușăreasă, când n'a fost svârlit cu totul la gunoi, cu toată valoarea lui științifică, etică, estetică, pedagogică, pe care d. Herescu le pune în valoare cu atâta destoinicie în cartea sa. Pentru actualitatea clasicismului citez un fragment, în

*) Ed. Ramuri. Craiova, 1937.

care darul de divinație al lui Eminescu impune oricărui vrăjmaș greu de cap sau îndărătnic al disciplinelor clasice:

„Cultura clasică are calitatea determinată de a *crește*, ea este de esență educativă, și iață ceiace a lipsit școalelor noastre până acuma și le va lipsi încă mult timp înainte... Fixat odată pentru totdeauna, ne mai putându-se schimba, căci aparține unor timpi de mult încheiați, spiritul antichității e regulatorul statornic al inteligenței și al caracterelor și izvorul simțului istoric”.

Și tot Eminescu:

„Precum gimnastica desvoltă toate puterile musculare și dă corpului o atitudine de putere și tinerețe, tot astfel pururea tână și senina antichitate dă o atitudine analoagă spiritului omenesc”.

La noi studiile humanistice, devenite inutile, au fost expulzate din școală și literatură, în timp ce în alte țări, „diverse ca spirit, ca formă politică și ca interese, cultura clasică formează pivotul culturii de stat”. În cazul când s'a păstrat un cât de mic contact cu antichitatea, atunci s'a făcut prin intermediu francez sau german și foarte rar s'a urcat direct la izvorul vechiu.

„Deși, oricine observă, fie și numai la suprafață, evoluția culturii românești, e silit să constate un fenomen semnificativ: toate momentele ei mai importante sunt rezultatul unei apropieri de cultura latină. Momentul care poartă numele „cronicarii moldoveni” se datorează contactului cu latinitatea prin intermediul școlii și culturii polone. „Școala latinistă”, de istorici și gânditori ardeleni, a ieșit din institutele catolice dela Roma. Lui Eliade literatura și limba italiană i-au dăruit tot ceiace ele înșile datorau limbii și literaturii latine. Iar Asachi, „aradianul”, care o viață întreagă și-a acordat cu cochetărie, titlul de „mădulariu Academiei de Roma”, a pus în activitatea lui tot ce putuse câștiga din Roma veche și din Roma nouă. Eminescu însuși — și cercetările mai noi o pun tot mai mult în lumină — s'a hrănit temei-

nic din izvoarele fecunde ale antichității greco-latine”.

În țările latine, humanismul stă pe primul plan. În liceele Franței socialismului și Italiei „moderne, mussoliniste” latina se predă din clasa I-a, într'un număr mai mare de ore decât limba maternă. „Aceste limbi nu pot decât câștiga în puritate și în noblete, din continua lor raportare la izvorul comun”. În Franța s'a dus o luptă de peste 40 de ani contra clasicismului, sub cuvânt, că ar fi o cultură de castă. Catihetii democrației susțin că aceasta ar forma obstacole în calea ascensiunii oamenilor din clasele de jos. La noi teoria a câștigat adepți cât ai bate din palme. Dar nici democrației cei mai aprigi nu s'au lăsat înșelați: André Gide, P. Valéry, Léon Blum, care s'au format la școala latinismului. Acesta din urmă declara „detronarea clasicismului din programele franceze drept o „calamitate socială”, de natură să provoace „ruina învățământului secundar”.

Mai dăm un exemplu: în Cehoslovacia, o țară slavă cu mai puține legături cu latinitatea decât noi, limba latină se predă din clasa I-a până într'a VIII-a câte șase ore pe săptămână. Sau în Germania; în Anglia, la Universitățile din Oxford și Cambridge limba latină e o materie obligatorie la examenul de intrare. Dar pentru o temeinică convingere trebuie citită cartea întreagă. Încheiem acest capitol cu un citat din Louis Poincaré: „geometria este la temelia tuturor științelor, așa cum gramatica și clasicismul sunt la temelia oricărei literaturi; acesta e un fapt recunoscut de toată lumea; dar ceiace pentru noi apare tot atât de evident, este faptul că cele două studii se lămuresc și se fortifică reciproc”.

Un alt capitol însemnat este acela al problemei traducerilor, „care formează punctul de contact între clasicism și marile public”. Dl Herescu luptă pentru traducerea în metru modern. Chestiunea însă o lăsam pe seama specialiștilor. Un lucru însă rămâne stabilit: un poet antic tradus în metru modern are o mai

mare rezonanță în sufletul cititorului profan de azi. Cauza: un concurs de împrejurări, peste care trecem. Al treilea capitol, studiul despre Goethe, ilustrează „calitatea de canon etern pe care clasicismul îl are în arta scrisului”. Opera lui H. Massis, *Défense de l'Occident*, îi sugerează idei bogate în legătură cu cultura latină, rațională a Occidentului.

Cartea se încheie cu necrologul lui V. Pârvan, C. Papacostea și I. Valaori, cărora autorul le-a închinat rânduri de pioasă înțelegere.

D. Herescu e un militant stăruitor al unei discipline, care a educat spiritul european două mii de ani și care a servit ca punct de plecare celei mai înalte culturi, cu momentele ei culminante: Renașterea, Secolul clasicismului francez și marele secol al XIX-lea. E singurul drum pe care-l poate urma cultura românească.

Marin Vătafu

Insemnări

† PICTORUL BOB BULGARU.

Cum să evoc cu cugetul senin și liniștit pe cel ce a însemnat mai mult decât jumătate din viața aspirațiilor și elanuri lor mele tinerești? Ierte-mi-se această destăinuire, dar puterea clipei înfrânge ultimele împotriviri ale inhibiției. Voiu căuta să-mi pierd plânsul în durerea obștească a vieții noastre spirituale, căreia i s'a răpit unul din cei mai dotați pictori tineri, făcând-o să încerce al doilea doliu după moartea lui Sabin Pop.

În arta lui Bob Bulgaru contrasta gingășia temelor — îndeosebi portrete de copii — față de vigoarea cu care urmărea, intransigent perfecțiunea. Tonurile

sale nobile, catifelate, imbinările discrete și voluptoase de nuanțe erau rodul unei torturi impresionante. Lupta cu materialul, încăpățănarea de a se menține pe căile sângeroase ale desăvârșirii ne evocă, în germene, una din figurile reprezentative ale altor vremuri. Bob Bulgaru se trudea uneori cu cincizeci de schițe mari, până să elaboreze definitiv o lucrare.

Deaceea arta n'a fost pentru el decât fermentul unei vieți de necurmată ascensiune. Conștiința sa, trezită din noianul păcatelor adolescenței, s'a animat de pictură ca de o corabie salvatoare; făgașul răului a fost cu desăvârșire părăsit. De acum încolo artistul duce o viață de muncenic, pentru a sfârși ca martir și ca sfânt: martir pentru suferințele înfiorătoare, cu cari l-a încercat îndelung ultima boală, sfânt pentru răbdarea sa sublimă și pentru încrederea-i fără margini în pietatea divină. Viața lui Bob ne desvăluie drumul dureros al mântuirii — *acea via lacrimosă*, pe care el resemnat a urmat-o. Candela aprinsă de lângă patul său și iconița din piept se leagă de ultima imagine a prietenului drag. Îmi amintesc clipele sfâșietoare când ne mai putând ține Biblia în mână, i-am citit din „Cartea lui Iov” și din „Psalmi”. Neputința materiei prăbușă, pentru moment, cu sine, și voința spiritului.

Iar acum când nu vom mai vedea niciodată ochii aceia de o infinită bunătate, cari pătrundeau taina formelor, și nu vom mai auzi niciodată acea voce caldă ca o mângâiere de mamă, ne mai rămâne singura și suprema întărire sufletească. Duioșul și îndureratul duh al lui Bob Bulgaru sălășluște acum lângă Stăpânul vieților noastre, pe care el l-a iubit atât de mult.

Edgar Papu

GÂND ROMÂNESC

ANUL VI. No. 3-4.

MARTIE-APRILIE 1938

CUPRINSUL:

- Vasile Băncilă*, Lucian Blaga energie românească.
M. Beniuc, Mormânt. — Bătăi în coșciug. — Pe cer o stea (versuri).
Leontin Brudașcu, Vâsc (nuvelă).
Petre Pascu, Mama. — Sora (versuri).
Ion Moldoveanu, Inscripție. — Intoarcere. — Pământeasă trecere.
— Intrare în poveste. — Ultima dăruire (versuri).
Eugeniu Speranția, Vieață, spirit, drept și stat.
George A. Petre, Cuget orb. — În noapte (versuri).
V. Beneș, Hanul roșu (nuvelă).
Iulian Popa, Tălmăcind vise. — Nocturnă (versuri).
Dimitrie Todoran, Universitatea contemporană.
I. Bălan, Incantație. — Cules. — Insulă. — Cântec agonice (versuri).
Edgar Papu, Arta lui D'Annunzio.
George Drumur, Seară văratice (versuri).

C R O N I C I

- Mihail Chirnoagă*, Aurel Marin, Versuri.
Gh. Pavelescu, Gazete și reviste românești în Ardeal până la Unire.
I. Prelucan, Atlasul lingvistic al României.
Al. Tohăneanu, Expozițiile din sala de sticlă dela Prefectură.

MIȘCAREA CULTURALĂ

CĂRȚI ȘI REVISTE: *Sandu Teleajen*, O față singură; *Corneliu Sav*, Infloriri;
Gh. Vrabie, Bărladul cultural și Mesianism ardelean; *Th. Simenschy*; *Anchetă monografică în comuna Belint*; *N. I. Herescu*, Pentru clasicism (Marin Vătafu). —
INSEMNAȚII: Pictorul Bob Bulgaru (Edgar Papu).

Tipografia „Cartea Românească” Cluj, Cal. Regele Carol II No. 14

CENZURAT

LEI 30.-